

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі

БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ГУМАНИТАРЛЫҚ
АКАДЕМИЯСЫНЫҢ ХАБАРШЫСЫ

Ғылыми журнал

ВЕСТНИК
ЗАПАДНО-КАЗАХСТАНСКОЙ
ГУМАНИТАРНОЙ АКАДЕМИИ

1 (30) - 2015

Орал
Уральск

ББК 74.58

Г 93

Қазақстан Республикасының мәдениет, ақпарат және қоғамдық келісім министрлігі 19.12.2000ж. №1667-Ж куәлік

Мекеме: Батыс Қазақстан гуманитарлық академиясы

Журнал 2001 жылдың сәуір айынан бастап тоқсанға бір рет шығады

Жауапты редактор: М.Б.Сабыр - ф.ғ.д., профессор.

Редакция алқасы: Жұмақаева Б.С. – х.ғ.к., профессор; Шынтемірова Б.Ғ. – т.ғ.д., профессор; Ерназаров Ж.Т. – т.ғ.к., профессор; Құрманалин С.Б. – т.ғ.к., доцент; Абдрахманова Р.Л. – т.ғ.к., доцент; Машанова С.А. – экономика магистрі; Серғазиев Х.К. – ақпараттық есептеу орталығының меңгерушісі

ISBN 9965-553-26-2

БҚГА хабаршысының бұл санына 2015 жылдың 26-27 ақпанында БҚИГУ, Батыс Қазақстан гуманитарлық академиясы ұйымдастырумен Ұлы Жеңістің 70 жылдығына арналған «**1941-1945 жж. Ұлы Отан соғысы: тарих тағылымы және жаңаша пайымдаулар**» атты республикалық ғылыми-практикалық конференцияның материалдары топтастырылды.

МАЗМҰНЫ

ПЛЕНАРЛЫҚ МӘЖІЛІС

Рысбеков Т.З. Деятельность местных советов Казахстана по восстановлению и дальнейшему развитию животноводства (1941-1945гг.).....	7
Боранбаева Б.С. Ұлы Отан соғысына қатысқан батысқазақстандық қазақ қыздары.....	14
Мамыров А.Ы. Қазақ әдебиетіндегі Ұлы Отан соғысы және ұлттық болмыс.....	20
Аликулова Н.С. Соғыс жылдарындағы Батыс Қазақстан өңіріндегі өнеркәсіп орындарының қызметі	26
Алмуханов А.С. Мектептерде Ұлы Отан соғысы тарихын оқытудың кейбір мәселелері.....	33
Тулентаева К.А. Түркістан легионы: тарихнамалық мәселелері.....	36

I СЕКЦИЯ

ҰЛЫ ЖЕҢІС ДӘСТҮРІМЕН ЖАС ҰРПАҚТЫ ПАТРИОТИЗМГЕ ТӘРБИЕЛЕУ

Кинжекова Р.С Ұлы Отан соғысы кезіндегі кәсіптік-техникалық білім берудің жағдайы.....	43
Сабыр М.Б. Ұлы Отан соғысы өрті әр қазақ отбасы үшін қайғы-қасірет, тағылымды тарих.....	47
Джонисова Г.К., Құрмантаева А. Қазақ отбасы дәстүрлі тәрбиесінде жастардың отансүйгіштік сезімін қалыптастыру.....	53
Оразаева Ж.Ж. Батыс Қазақстандықтардың Ұлы Отан соғысы жылдарындағы ерліктері.....	58
Джумакаева Б.С., Джумакаева К.С. Патриотическое воспитание студентов в системе современного высшего образования.....	62
Нарицина Л.Г. Патриотическое воспитание младших школьников в условиях современной школы.....	67
Ахметов М.Г. Жоғары оқу орнында студенттерге патриоттық тәрбие беру мәселесі.....	72
Джонисова Г.К., Султанғалиева А.И. Мектепке дейінгі жастағы балаларды отансүйгіштікке тәрбиелеуде этнопедагогиканың мәні....	77
Жумагулова Г.А. Гендерные особенности проявления героизма во время Великой Отечественной войны	82

Кирилина Н.П. Психологический аспект проявления патриотизма в годы Великой Отечественной войны.....	88
Джонисова Г.К., Калкенова Г.Б. Басшылардың психологиялық ерекшеліктері мен типологиялық сипаттамалары.....	95
Утеулиева В.С., Абдрахманова Э.Қ. Ұлы Жеңістің қазақстандық патриотизмді қалыптастырудағы үлесі	101
Тажимова Г.А. Нарық жағдайындағы отбасылық шиеленістердің туындауының психологиялық мәселелері.....	106
Халикова Б.Т. Ұлы Отан соғысы кезінде дүниеге келген балалар психологиясының ерекшеліктері.....	112
Искалиева А.Т., Исалиева А.А. Совершенствование патриотического воспитания с помощью использования интерактивных методов и формативного оценивания студентов технических вузов.....	115

II СЕКЦИЯ

БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫ ЖЫЛДАРЫНДА

Шинтимирова Б.Г. Советская дипломатия в годы Великой Отечественной войны и новые суждения.....	120
Қуаныш С.О. Город Гурьев (Атырау) в период Сталинградского сражения.....	130
Рысбекова С.Т. Система среднего и высшего образования Казахстана в годы Великой Отечественной войны (1941-1945гг).....	137
Сүлейменова Д.Д. Ұлы Отан соғысы жылдарындағы К.Е.Ворошилов атындағы зауыттың тарихы.....	146
Кобдабаева А.Б. Подготовка кадров в военно-учебных заведениях Западно-Казахстанской области в 1941-1945гг.....	151
Сидяхметов С.Е. Батыс Қазақстан Ұлы Отан соғысы жылдарының қарсаңында.....	157
Бердіғалиева Л.А. Жеңіс туын тіккен батыр - Рақымжан Қошқарбаев.....	161
Уралов М. Ұлы Отан соғысы материалдарын мектепте оқытудың кейбір мәселелері.....	167
Сүлейменов С.Х. Қызыл ту орденді Ленинград майданының қазақша «Отанды қорғау» әскери газеті.....	172
Балыкова А.М. Қазақстанға халықтарды депортациялау тарихының мәселелері.....	175
Абдрахманова Р.Л. Развитие системы образования Казахстана в годы Великой Отечественной войны.....	181

Хайдаров Е.Е. Ұлы Отан соғысындағы Қазақстанның орны.....	187
Бақтығұлова Б.Н. Ұлы Отан соғысы жылдарындағы тыл еңбеккерлерінің майданға көмегі.....	191
Пересветов Н.Н. К вопросу о содержании учебно-методического пособия «История физической культуры и спорта Республики Казахстан»	197
Байбұлсинова А.С. Кеңес одағының батыры-Садық Жақсығұлов....	205

ПЛЕНАРЛЫҚ МӘЖІЛІС

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ МЕСТНЫХ СОВЕТОВ КАЗАХСТАНА ПО ВОССТАНОВЛЕНИЮ И ДАЛЬНЕЙШЕМУ РАЗВИТИЮ ЖИВОТНОВОДСТВА (1941 – 1945 гг.)

РЫСБЕКОВ Т.З.

доктор исторических. наук, профессор

Рука об руку с хлеборобами трудились животноводы республики. С первых же дней Великой Отечественной войны на советские органы Казахстана легла ответственность за прием и размещение эвакуированного скота, сельскохозяйственной техники и имущества колхозов, совхозов и МТС. В сентябре 1941 г. ЦК Компартии Казахстана и Совнарком республики разработали мероприятия по приему и размещению скота, прибывшего из прифронтовых районов. В 1941 г. в республику было эвакуировано 5.902 лошадей, 76,581 крупного рогатого скота, 50,579 овец и коз, а в 1942 году – соответственно 24,553, 57,286, 439,135 и 1,722 верблюдов. Итого за два года войны в Казахстан эвакуировано 685,758 голов скота. Они были направлены из Украины, Молдавской ССР, Белорусской ССР, Орловской, Ростовской, Сталинградской областей, Краснодарского и Ставропольского краев Калмыцкой АССР. Из всего поступившего в Казахстан скота 72,820 голов было передано в Челябинскую и 14,205 – в Саратовскую область. Эвакуированный в Казахстан скот, в основном, был размещен в Актюбинской, Гурьевской и Западно-Казахстанской областях.

Исполнительные комитеты Советов Актюбинской, Гурьевской и Западно-Казахстанской областей и их земельные отделы на местах поступления скота и по трактам его гена предусматривали создание ветеринарно-карантинных пунктов, через каждые 12-20 км готовили подкормочные и водопойные пункты, обеспечивали их кормами, организовывали бригады гонщиков скота. Были созданы бригады руководящих, партийных, советских работников и специалистов сельского хозяйства, которые осуществляли руководство строительством животноводческих помещений, выделением маломощным колхозам кредитов для размещения скота. В результате принятых правительством республики и ЦК КП(б)К, а также местными

Советами мер большая часть скота была спасена. Так, по состоянию на 1 июля 1943 г. в республике насчитывалось 125,500 голов скота, размещенного на передержку [1, п/л.45-46,48]. Сокращение количества скота с первоначальным периодом объясняется тем, что, во-первых, за время с 1941 по 1943 г. в колхозах Западного Казахстана часть эвакуированного скота была сдана государству, во-вторых, в течение 1942 г. и 1943 г. часть скота Сталинградской области и Калмыцкой АССР (рабочий скот) была возвращена.

Общественное животноводство в годы войны развивалось в различных районах республики неравномерно. В северо-восточных и северо-западных областях (Западно-Казахстанская, Кустанайская, Актюбинская, Павлодарская, Восточно-Казахстанская, Северо-Казахстанская) животноводство не дало прироста или сократилось. Этому способствовал ряд объективных факторов военного времени. Западно-Казахстанская, Актюбинская области, как известно, приняли эвакуированный скот и возвращали его, возмещая потери за счет собственного скота. Нельзя не учитывать и того, что рост посевных площадей в северо-восточных и северных областях в первый период войны обеспечивался в известной мере за счет перекачки рабочей силы из животноводства в полеводство. В зерновых районах большое количество скота уходило на погашение семенной ссуды и взамен поставок зерна. В 1943 г. значительно увеличились размеры мясopоставок. Наконец, в результате недостаточности кормов, слабого ветеринарного обслуживания, ограниченных возможностей использования отгонного животноводства в этих областях происходил большой падеж скота. В свою очередь наличие известного резерва рабочей силы, широкое внедрение отгонного содержания скота создавали благоприятные условия для развития общественного животноводства в южном и центральном Казахстане. Таким образом, в результате сложившихся объективных факторов военного времени центр развития животноводства переместился в южные и центральные области республики [2, с.406].

Для местных Советов республики программой деятельности в борьбе за успешное выполнение планов восстановления и дальнейшего животноводства служило постановление СНК СССР и ЦК ВКП(б) от 11 марта 1942 г. «О мерах сохранения молодняка и увеличения поголовья скота в колхозах и совхозах». В нем говорилось о том, что возросшие потребности страны и Красной Армии в продуктах животноводства требуют от местных партийно-советских и хозяйственных организаций,

тружеников сельского хозяйства приложить все усилия для успешного восстановления и дальнейшего развития животноводства. Реализуя Постановление ЦК ВКП(б) и СНК СССР, партийно-советские органы республики добились больших успехов в развитии общественного животноводства. Животноводы республики выступили инициаторами Всесоюзного социалистического соревнования за развитие общественного животноводства и увеличение продукции. Зачинателями этого движения были колхозники Кугалинского района Алма-Атинской области (ныне Гвардейский район Талды-Курганской области). Они обратились ко всем животноводам республики со следующим призывом? «Работники колхозного животноводства! Вступайте во Всесоюзное социалистическое соревнование между фермами, колхозами, районами, областями, краями и республиками. Сытно накормим, хорошо обуем и оденем наших бесстрашных бойцов, сражающихся с немецкими захватчиками за наше счастье, за нашу жизнь» [3].

Казахская ССР в 1943 г. своевременно выполнила свои обязательства перед государством по всем видам животноводческой продукции, республика сдала 888 тыс. ц. мяса, то есть почти в три раза больше, чем в 1940 г. Кроме этого, около 300 тыс. ц мяса было сдано в счет плана мясопоставок 1944 г. Больших успехов добились животноводы Кызыл-Ординской, Гурьевской, Карагандинской областей. Продолжительное время в 1943 г. знаменосцем ГКО среди совхозов страны оставались животноводы Алма-Атинского табаксовхоза [4].

В апреле 1943 г. СНК СССР, рассмотрев итоги Всесоюзного социалистического соревнования по животноводству, признал Казахскую республику победительницей и вручил ей переходящее Красное знамя ГКО с выдачей первой премии. В годы войны переходящее Красное знамя ГКО вручалось животноводам Гурьевской области 6 раз и было оставлено им на вечное хранение. Это знамя также вручалось животноводам Актюбинской области, Ново-Богатинского, Баянаульского и Каркаралинского районов.

Животноводы республики в годы войны передали для Красной Армии 110 тыс. голов лошадей, которыми можно было укомплектовать 10-11 кавалерийских дивизий. В целом Казахстан за годы войны дал стране 4829 тыс. т зерна, 1193,1 тыс. т сахарной свеклы, 600 тыс. т мяса и много других видов сельскохозяйственной продукции и сырья [5, с.237]. Кроме того, для фонда обороны страны были выделены десятки

тысяч голов скота, сотни тысяч пудов хлеба из личных запасов колхозников и рабочих МТС, совхозов республики.

Вопросы развития животноводства были в центре внимания правительства республики, местных Советов и земельных органов. Правительство республики оказывало повседневную организационную помощь в проведении в жизнь намеченных мероприятий по развитию животноводства.

Активное участие в организации мероприятий принимали и исполнительные комитеты местных Советов. Они со своей стороны вели большую организаторскую работу по заготовке кормов, проведению зимовки скота, расплодной кампании и других мероприятий по развитию животноводства, утверждали планы обязательных поставок и государственных закупок животноводческой продукции для районов и отдельных колхозов, обсуждали вопросы развития животноводства на сессиях и заседаниях исполкомов областных, районных и сельско-аульных Советов. Так, например, вопросы «О выполнении государственного плана развития животноводства и хода зимовки скота» и «Итоги выполнения плана развития животноводства в 1941 г. и мероприятия по развитию животноводства в 1942 г. в колхозах района в свете решений постановления Совнаркома СССР и ЦК ВКП(б) от 2 марта 1942 года» были обсуждены на сессиях исполкомов Северо-Казахстанской и Семипалатинской областей, исполкомов Чарского, Абралинского, Бельгагачского, Кокпектимского, Урджарского и Маканчинского районных Советов [6, лл.9-10, 13-19, 31-43, 62-69, 70-74, 79-83].

Большой вклад в развитие общественного животноводства республики в годы войны внесли депутаты Верховного Совета и местных Советов республики. Так, например, исполком Келесского райсовета, возглавляемый депутатом Верховного Совета Казахской ССР Сатпаевым А., с честью выполнил поставленную задачу по развитию животноводства.

Тружасьиe Сары-Суйского района (председатель райисполкома депутат Верховного Совета Казахской ССР Алжанов Ж.) Джамбулской области в 1942 г. значительно перевыполнил государственный план развития животноводства по каждому виду скота, в т.ч. по овцам и козам на 107,8%, по лошадям – на 117%, по верблюдам – на 114%, по крупному рогатому скоту – на 101,2% [7, лл.314-315].

Славно потрудились животноводы Гурьевской и Карагандинской областей. По итогам второго тура Всесоюзного социалистического соревнования животноводов этих областей, а также Ново-Богатинскому району Гурьевской области было присуждено переходящее Красное Знамя Государственного Комитета Обороны [8].

Советское правительство и ЦК партии, проявляя огромную заботу об укреплении и развитии животноводства, приняли ряд важных постановлений по этому вопросу. Ярким выражением этой работы являлись постановления Совнаркома СССР от 12 мая 1944 г. «О мероприятиях по дальнейшему развитию животноводства в колхозах Казахской ССР» и от 24 июня 1944 г. «О дополнительной оплате труда колхозников в животноводстве за перевыполнения заданий по выращиванию молодняка и сохранение взрослого скота в колхозах Казахской ССР».

Для организации обсуждения постановлений правительства Союза ССР в районы были направлены ответственные работники советских органов. В целях быстрой реализации постановлений проводились районные совещания зоотехников, ветврачей, заместителей председателей колхозов по животноводству.

Следует отметить то, что важное значение для улучшения руководства делом развития животноводства на основании постановления Совнаркома СССР и ЦК ВКП(б) с апреля 1942 г. правительством республики была введена в областных и районных исполкомах, в колхозах специальная должность заместителя председателя по животноводству.

В результате дальнейшего улучшения хозяйственно-организаторской деятельности Советов Казахстана, несмотря на условия военного времени, труженики сельского хозяйства республики добились значительных успехов.

Особенно широкий размах помощь Казахстана освобожденным районам получила с осени 1943 г., в период массового освобождения западных районов страны от вражеской оккупации. 21 августа 1943 года ЦК ВКП(б) и СНК СССР приняли постановление «О неотложных мерах по восстановлению хозяйства в районах, освобожденных от немецкой оккупации», явившееся программой деятельности всех партийных и советских органов страны по решению важнейшей государственной задачи – скорейшего восстановления разрушенного войной и немецко-фашистской оккупацией народного хозяйства западных районов страны. Прежде всего, необходимо было решить

вопрос возвращения эвакуированного на передержку скота. Областные партийные организации и исполкомы советов депутатов трудящихся, получающие скот, направляли в районы своих уполномоченных для оказания помощи в проведении реэвакуации.

В период перегона реэвакуированного скота использовались 2 трассы, проходящие по территории Западно-Казахстанской области. По первой трассе проходил скот Ростовской и Сталинградской области. По второй трассе перегоняли скот из Актюбинской области.

Из Гурьевской области реэвакуированный скот перегонялся по двум трассам: основной – в Ростовскую и Сталинградскую области и вспомогательной (сокращенной) – в Калмыцкую АССР [9, лл.9-10].

Работа по реэвакуации скота шла под девизом «Лучший скот – освобожденным районам». В целом казахстанские животноводы отправили освобожденным районам 550 тыс. голов скота [10, с.369].

В целом трудящиеся республики шефствовали кроме Орловской области над двенадцатью районными Ленинградской, тремя районами Сталинградской и освобожденными районами Калининской областей, г. Бежица Брянской области, Донбассом, помогли городам-героям, колхозникам Подмоскovie, Курской области, Северного Кавказа, Белоруссии, Украины, Молдавской ССР, Прибалтики.

Можно назвать много примеров действительной братской бескорыстной помощи трудящихся Казахстана освобожденным районам. Все это свидетельствует о величайшей силе и жизненности патриотизма, товарищества и интернационализма народов нашей страны. Восстановление и рост общественного производства в колхозах, укрепление их материальной базы, повышение урожайности, рост продуктивности животноводства, восстановлению МТС и промышленных объектов – создали более благоприятные условия для улучшения материального положения колхозного крестьянства и рабочих, которые были ограблены и хищнически эксплуатировались немецко-фашистскими оккупантами.

Таким образом, с первых же дней Великой Отечественной войны советские органы Казахстана развернули движение за единение фронта и тыла.

Местные Советы Казахстана с большой ответственностью провели работу по приему и размещению эвакуированного скота, сельскохозяйственной техники и имущества колхозов, совхозов и МТС, приложили все усилия для успешного восстановления и дальнейшего развития животноводства. В результате четко проведенной

организационно-хозяйственной работы местные советские органы республики добились больших успехов в развитии общественного животноводства.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Центральный Государственный архив РФ (ЦГА РФ). – Ф.4447. – оп.1, - Д.1072.
2. Козыбаев М.К. Казахстан – арсенал фронта. – А.-1970.
3. Казахстанская правда. – 1942. – 31 мая.
4. Правда. – 1943. – 20 мая.
5. Очерки экономической истории Казахской ССР. – А. -1974.
6. Государственный Архив Северо-Казахстанской области (ГАСКО). – Ф.1189. – Оп.13. - Д.24; ГА Семипалатинской области (ГАСО). – Ф.404. - Оп.1. –Д.879. – Оп.4. – Д.32.
7. ЦГА РК. – Ф.1109. – Оп.5. – Д.3.
8. Правда. – 1945. – 14 декабря.
9. ЦГА РФ. – Ф.310. – Оп.1. – Д.2496.
10. Очерки истории Коммунистической партии Казахстана. – А. – 1984.

ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫНА ҚАТЫСҚАН БАТЫСҚАЗАҚСТАНДЫҚ ҚАЗАҚ ҚЫЗДАРЫ

БОРАНБАЕВА Б.С.

**т.ғ.к., Батыс Қазақстан инженерлік-гуманитарлық университетінің
доценті**

XX ғасырда КСРО халықтарына ең үлкен қауіп төндірген оқиға, ол – 1941 жылғы неміс фашистерінің тұтқиылдан жасаған шабуылы. Ұлы Отан соғысы жылдарында бүкіл Кеңес халқы «Бәрі де Отан үшін, бәрі де Жеңіс үшін» деген ұранмен жұмыла күресті. Майданға аттанған миллиондаған ұлдар мен қыздар кеудесін оққа тосып, толарсағынан қан кешіп, қажырлықпен жүргізген шайқастың нәтижесінде Ұлы жеңіске қол жеткізіп, Отанды, халықты қорғап қалды.

Ұлы Отан соғысы кеңестік халықтарды да бір сыннан өткізгендей болды, сол Ұлы соғыс сынында қазақтың ұлдарымен қатар қыздары да өздерінің жауынгерлігі, парасаттылығы және Отанға деген адалдығын әлемге паш етіп, қазақ халқының ұлттық мінезі мен қасиетін танытты.

Ұлы Отан соғысына қатысқан қазақстандықтардың арасында жауынгер қыз-келіншектердің үлесі зор. Тарихшы ғалым М.Қозыбаев өз еркімен майданға сұранып, өтініш жазған қазақстандықтардың 40 пайызы қыз-келіншектер болғандығын айтады [1,38 с.]. Солдат шинелін киген жауынгер қыздар туралы еңбегінде В.С.Мурманцева Ұлы Отан соғысына 800 мыңнан астам кеңестік жауынгер әйелдердің қатынаскандығы туралы дерек береді.

Ал тылдағы кеңес әйелдерінің майданға қосқан ерен еңбегі жөніндегі Г.Нұрбекованың «Женщины Казахстана фронту» атты зерттеуінде: «Всего в боях на фронтах Отечественной войны из Казахстана, по неполным данным, участвовало около 6 тысяч женщин»[2, 23 с.],-деп жазады. Ал, осыншама жауынгер қыз-келіншектердің арасындағы қазақ қыздарының саны қанша? Бұл сұрақ қазірге дейін анықталған жоқ. Сол сияқты, ел басына күн туған заманда, өз еркімен (тіпті барлығы дерлік) майданға аттанған жауынгер қазақ қыздарының жауынгерлік өмірі, шейіт болғандарының қаза тапқан жерлері де толық анықталмай келеді.

Сұрапыл соғысқа қатысқан жауынгер қазақ қыздары болса аспазшы, хат тасушы, дәрігерлік көмек көрсету сияқты мамандықтардың барлығын да игерумен бірге, сол уақыттағы қыздар

арасында сирек кездесетін ұшқыш, танкшы, мерген, пулеметші, барлаушы, байланысшы сияқты әскери мамандықтардың барлығын да меңгере алған. Бұл сөзіміз дәлелді болу үшін мұндай әскери мамандықтарды игерген қазақ қыздарының тізбегін былайша келтіруге болады. Кеңес Одағының Батыры атанған қазақ қыздары мерген Әлия Молдағұлова мен пулеметші Мәншүк Маметова, шығыстан шыққан тұңғыш ұшқыш қыз Х. Доспанова, сондай-ақ Литва қаласын азат етуге қатысқан танк экипажының құрамында танк айдаған қазақ қыздары «Батырлығы үшін» медалінің иегері, кіші сержант Ж.Байтасова, К.Талқанбаева, жаудың тылына кіріп, танктерге жол ашатын жаудан «тіл» әкелетін (жеңіл танкідегі) барлаушы К.Тоқбергенова, сонымен бірге осы танк экипажының радист, пулеметші қызы Ж.Бисембаева т.б. Міне, республика көлемінде майдан даласында ерлік көрсеткен қазақ қыздарының есімін осылай одан әрі жалғастыра беруге болады. Мұндай қаһарман қазақ қыздары біздің Орал өлкесінде де көптеп саналады.

Олардыңмайдан даласындағы ерлігі, қазақ ұлтынжауынгер батыр халық ретінде әлемге паш етті.Шығыстың қос шынарының бірі - Мәншүк Маметова кеңес халқының ғана емес бүкіл бейбітсүйгіш әлем халқының мақтанышына айналып, сүйіспеншілігіне бөленді.

Жалпы, Жайық өңірінен қыз-келіншектер майданға БЛКЖО Орталық Комитетінің үндеуінен соң көптеп алына бастаған. Осы үндеуді талқылауға арналған митингіден кейін, 1942 жылы сәуірде Оралға Ленинградтан эвакуацияланып келген радистер дайындайтын училищенің 5 айлық курсына 600 қыз жазылады. Тағы бір дерек бойынша, сол жылдың 24- шілдесі күні Оралдан Қиыр Шығыс майданына 300 қыз тиелген эшелон жөнелтіледі» [3, 23 с.].

Демек, халқына ерлігімен танылған пулеметші М.Маметова, ұшқыш Х.Доспанова, Белоруссиядағы партизандық соғысқа қатысқан байланысшы Н.Байсеитовадан басқа да, 14 майдангер қазақ қыздары облысымыздың мақтанышы болып саналады. «Эфирдің сұр мергені» атанған Майра Мақатова, дзот үнін өшірген қазақ қызы Мүслима Кожаметова,мерген қыз –Мәлика Тоқтамышева, Ұлы Отан соғысы тарихында аты аңызға айналған ұшқыш Кеңес Одағының Батыры А.П.Маресьевпен бірге гвардиялық атанған шабуылдаушы авиациялық корпустың құрамында радиобайланысшы болған оралдық қазақ қыздары – Ғарифа Рахметова, Замиха Наушева сондай-ақмедициналық қызметтің гвардия капитаны Роза Момынова, дәрігер Әсия Ғалымова,Сталинград шайқасына қатысқандар пулеметші Рабиға

Зайнуллина, байланысшы Агипа Кенжеғалиева, Қиыр Шығыс майданына қатысқан Қаламсия Ермекова, Әзиза Ниязғалиева, Мүслима Үмбетова, ал Жоғарғы Бас Қолбасшының Алғыс хатына ие болған Қаным Алмағамбетова мен Үмітай Есқалиева жапон милитаристеріне қарсы соғысты Солтүстік Кореяның Хейдзю қаласында аяқтап елге аман сау оралған еді.

1942 жылдың қыркүйек айында Москва түбіндегі радистер дайындайтын училищеде 5 айлық курсты аяқтаған соң II класты әскери радиотелеграфшы мамандығына ие болған Ғ. Рахметова оралдық жерлесі З.Наушевамен бірге Калинин майданындағы Великие Луки қаласының түбінде соғысып жатқан авиациялық корпуске жөнелтілді.

Ғарифа Рахметова, Замиха Наушева I гвардиялық шабуылдаушы авиациялық корпусының құрамында Калинин, Солтүстік-Батыс, Брянск, I және II Прибалтика, I және II Белорус майданындағы сұрапыл соғыстарға сондай-ақ «Багратион» операциясына қатынасып 1944 жылы Белоруссия жерлерін азат етуге қатынасады. «Берлин» операциясына қатысқан радиобайланысшылар 1945 жылы қазан айында Берлиннен 100 шақырым жердегі Перлиберг қаласында соғысты аяқтап елге оралады. Майданда әскери жоғары білікті радиобайланысшы ретінде көзге түскен Ғарифа Жоғарғы Бас қолбасшы Ю.В.Сталиннің 6 мәрте алғысхаты мен гвардия сержанты атағына ие болады[3, 23 с.]. Әскери радиобайланысты қамтамасыз етіп, неміс фашистерін талқандауда қазақ қызының ерен ерлігі бағаланып, «Жауынгерлік ерлігі үшін», «Берлинді алғаны үшін», «1941-1945 жылдардағы Ұлы Отан соғысында Германияны жеңгені үшін» медальдарымен марапатталады.

Ғ.Рахметова, З.Наушевамен бірге Мәскеу түбіндегі радистер дайындайтын 5 айлық курсты тамамдаған Майра Мақатова Карелия майданының Орталық партизандар штабына радиобайланысшы болып аттанады. «Ұлы Отан соғысында үш маңызды шарт болды. «Бас», «Тіл», «Құлақ». «Бас» – дегеніміз тірі тұтқын, оны барлаушылар, партизандар әкеліп жүрді. Ал «Тіл» мен «Құлақты» табу мына біздердің міндетіміз болды. Дәл берілген әрбір хабар, жаудың қару-жарағы шоғырланған жері жөнінде «құлақ» табу – дұшпанға соққы берудің, алға ұмтылудың маңызды белгілері»[4],-дейді байланысшы М. Мақатова. Радиобайланысшысы міндетін мүлтіксіз атқарған Майра партизандар арасында «эфирдің снайпері» атанып кетеді. Майра Мақатова Жоғарғы Бас қолбасшының бұйрығынан кейін 1945 жылы

казан айында соғысты Карелия жерінде аяқтайды. Жауынгерлік ерлігі үшін ол Ұлы Отан соғысы ордені және «Ұлы Отан соғысының партизаны», «Кеңестік Запольярені қорғағаны үшін» «Германияны жеңгені үшін» медальдарымен марапатталды.

Дерек көзі бойынша Подольск қаласындағы Орталық мерген қыздар мектебі сұрапыл майданға 2484 нәзік жанды шебер атқыштарды дайындап аттандырған. Олардың арасында біздің өлкеден шыққан қазақ қыздары Мүслима Кожаметова мен Малика Тоқтамышева да болды. Облыстық мұрағат дерегіне сүйенсек, біздің өлкемізден Подольск мергендер мектебін М.Кожаметова, М.Тоқтамышева, Р.С.Пискунова, О.П.Гунина, Л.Н.Лещева сияқты барлығы 30 мерген қыз бітіріп, майданға аттанған.

Орталық мерген қыздар мектебін сәтті аяқтап, ефрейтор шеніндегі мерген атанған Мүслима Кожаметова 1944 жылы 14 наурызда Калинин майданының Великие Луки қаласы маңындағы 21-дивизияның 3-атқыштар армиясына жіберіледі. М.Кожаметова Ресейдің солтүстік батысындағы қалың орманды аймағындағы Михайловск, Святые горы, Псков қалаларын азат етуге қатысып, одан соң соғысты Эстония, Латвия, Польша жерлерінде жалғастырып, Берлинді алу операциясымен аяқтайды. Сұрапыл соғыста мергендігімен көзге түскен Мүслима 1944 жылы 27 мамырда алғашқы «Ерлігі үшін» медалімен марапатталады. Жауынгер ана сол бір сұрапыл күндер туралы айтқан естелігінде: «Майданда орден жайдан-жай беріле салмайды. 1945 жылдың басында Висла өзені үшін қатты шайқас болды. Менің қасымдағы Зинаида Викторовна екеумізге взвод командирі жаудың пулеметшілер дзотын басып алуға бұйрық берді. Бұйрықтың аты бұйрық. Екеуміз 500 метр жерге 2 сағаттай еңбектей жүріп жетіп, қарлы шұңқырға келіп жайғастық. Енді жаумен арамыздағы қашықтық – 150 метр. Түннің бір уақытында қуатты прожекторлар жарқылдай бастады. Немістер болса беті жабылған окопқа тастай болып бекініп алған. Түннің ысқырық аязы болса күшіне басып, буып тұр. Осы кезде жер бауырлап жатқан біз жаудың жасырын жамылғыларымен бүркелген техника шоғырларын байқадық. Нысананы үздіксіз атқылап, бірінші тапсырманы абыроймен орындадық. Ертеңіне күн батуға таянғанда Зина екеуміз көмейінен снарядтар төккен жау дзотының үнін өшірдік. Осыдан соң біздің жақ жаппай шабуылға шықты. Алайда осы жерде мен контузияға ұшырадым. Бұл мен үшін естен кетпес күн болды. Кейін маған осы

шайқастағы ерлігім үшін «ІІІ дәрежелі Даңқ» орденімен марапаттады», - дейді.

1943 жылы 23 маусымда өз еркімен майданға аттанған Мәлика Токтамышева Оралдық 24 қызбен бірге Москва түбіндегі Подольск Орталық мергендер мектебіне жіберіледі. Кеңес Одағының Батыры Ә.Молдағұлова оқыған бұл мергендер мектебінен Мәлика да оптикалық прицелді винтовканы (оптический прицель) қолдануды меңгерген мерген атанады. 1944 жылы 2 наурызда бір топ мерген қыздармен бірге Мәлика да І Балтық майданы, 145-атқыштар дивизиясы, 509-атқыштар полкына аттанады. Мәлика анасына айтқан уәдесін бұзбай майданнан үзбей хат жазып отырды. Сол хаттарға кезек берсек: «Біздің тұрған жертөлеміз сондай жылы, төрт қыз бірге тұрамыз, біріміз апа, біріміз сіңлі, құрдас сияқты өте тату доспыз. Бір күні жауды торуға шыққанбыз, фрицтің мергені бізді көріп қалыпты, оны менің серігім Люба мұрттай ұшырды. Одан басқа екеуіміздің біреуімізге катер еді», - десе, енді бір хатында: «Мен Отан алдында берген антымды орындауға әрқашан дайынмын. Бүгін жер кепеден шығып, винтовкамды кеудеме қысып тұрып, дұшпан позициясына көзім талғанша ұзақ қарадым. Кенет, бірдеңе қарсы жақтан қылаң еткендей болды. Винтовкамның дүрбісінен қарап едім, арнайы бүркеме халат киген немісті көзім шалды. Көздеп тұрып, атып қалғанымда неміс солдаты құлап түсті. Мұндай қуанбаспын. Тіпті ыңылдап әндеткім келіп кетті. Қазір мен өлтірген фашист солдатының саны он беске жетті. Біздің бәріміздің де фашистерге деген ыза - кегіміз сағат сайын қайнай түсуде. Совет адамдары қандай ержүрек, батыр десеңізші! Сіздермен кездесер күн де алыс емес», - дейді Алайда тағдыр оған жеңіс күнін көруді жазбады. Осы хаттан кейін көп кешікпей Мәликаның ата-анасы мерген серіктесі Люба Крайнованың: «Сәлеметсіздер ме, қымбаттыларым. Мен Мәликаның жақсы құрбысы едім. Екеуіміз мергендер мектебін бірге бітіріп, майданға да бірге аттанғанбыз. Ұрыс шебіне де бірге шығып жүрдік. Амал қанша, сіздерге жайсыз хабар жолдап отырмын. 11 июнь күні Мәлика дұшпанды аңдып жүріп, неміс мергенімен бетпе-бет ұшырасып қалды. Қарғыс атқыр фриц алдымен аңғарып, Мәликадан бұрын атып үлгерді. Сөйтіп, ол екі қастың ортасынан жараланды. Қазір госпитальда жатыр, жазылып қалар, уайымдамаңыздар», - деп жазған хатын алады.

Алайда ауыр жараланған Мәлика арада үш күн өткен соң 1944 жылы 14 июнь күні қаза табады. 1944 жылы 6 май күні Балтық майданы қолбасшысының №820-бұйрығымен «Ерлігі үшін» медалімен

наградталған қазақтың ефрейтор мерген қызы Мәлика Тоқтамышованың денесі Витебск облысы Городок ауданы Большой городок селосында жауынгерлер зиратына қойылады.

Міне, соғыста – қолына қолына қару алған солдат, тылда – материалдық игіліктерді өндіруші, жанұяда – ана, тіршіліктің ұйтқысы бола білген қазақ қыздарының өнегелі өмірі бүгінгі жас ұрпақтың бойына адами құнды қасиеттерді қалыптастырып, ұлтжандылық, отаншылдық сезімге тәрбиелеуде басты құрал болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қозыбаев М. Честнов С. Бессмертие. Алма-Ата. 1964.
2. Нурбекова Г.Д. Женщины Казахстана – Фронту. Трудовой подвиг женщин Казахстана в промышленности и сельском хозяйстве республики в годы Великой Отечественной войны.–Алма-Ата: Казахстан. Изд. 2-ое. 1988.
3. У победы женское лицо. Сборник воспоминаний о боях – пожарищах, о друзьях-товарщах, о нелегкой жизни и работе в тылу. – Уральск: Диалог. 1995. –270 с.
4. Подкуйко И. Годы трудные, годы славные. // Приуралье, 2005. 5 февраля.
5. Жұмағалиев Б. Ерлікке толы ғұмыр // Орал өңірі, 2007. 8-мамыр.
6. Каткова О. В честь Гарифы Рахметовой // Пульс, 2008. 8

ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІНДЕГІ ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫ ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ БОЛМЫС

МАМЫРОВ А.И.

**т.ғ.к., Батыс Қазақстан инженерлік-гуманитарлық университетінің
доценті**

Сыртқы жаулардан туған жерді қорғау, сол сындарлы уақыттағы батырлардың ерлігі мен елінің еріне құрметі қазақ әдебиетінде әлімсақтан үлкен толғаныспен айтылып, ұлттың санасын патриоттыққа тәрбиелеп келе жатқан рухани асыл арналарымыз. Алайда, халықтың жады елім деп еміренген ерлердің ерлік істерін ұмытпағанымен өздері басқа қоғамдық форматта өмір сүргеннен кейін соны соғыс жағдайын көркем әдебиетте бірден қорытып бере алмайтынына көзіміз жетті. Өткен ғасырдың қырықыншы жылдары Екінші дүние жүзілік соғыстың адамзат баласына әкелген қасіреті, басқыншылық, кеңес әскерлерінің ерең ерліктері көркем әдебиеттің түрлі жанрында көрінгені рас, бірақ бұлардың көпшілігі сыз топырақ окоп шындығын білместен, оқ-дәрі ісін сезбестен сыртқы долбармен жазылған авторлық дүниелер еді. Тылдағы жазушылардың қиял жетегінде кетуі, соғыс жағдайындағы әскери өмірді білмеуі, ізденбеуі туған жерден жырақта от пен оқтың ортасында жүрген жауынгерлердің ренішін тудырса керек. Мұны Бауыржан Момышұлының Қазақстан жазушылар одағы мен Мұхтар Әуезов ағасына жазған хаттары мен өлеңінен көре аламыз.

«Жазушыдан не пайда – ...
Майданнан қашық отырып,
Оқиғаны білместен,
Опатты көзбен көрместен,
Осылай шығар деп болжап,
Астыменен пал ашып,
Екі очерк жаза сап,
Көрмегенді көрдім деп,
Білмегенді білдім деп,
Қағаз бетін шимайлап,
Шабәк андып тынықтан,
Жамау жамап сынықтан,
Сырық жасап шыбықтан,

Күн жаумастан су болып,
Отқа қолын жылытқан,
Шын соғыстан адасқан,
Жазушыдан не пайда?!» [Б.М. 380 б.].

Жазушылардың «шын соғыстан адасуы», схематизмге ұрынуы қару мен қаламды қатар ұстап жүрген Бауыржан Момышұлын бейжай қалдырмағандығын М. Әуезов пен Ә.Әбішевтің авторлық бірлікте жазылған «Намыс гвардиясы» пьесасына қатысты майдан даласынан жазылған мына бір қатқылдау хатынан біле аламыз:

«Мұхтар аға

Сіз қалайша «Намыс гвардиясына» байланысты бейғамдыққа, тым аңғал сенгіштікке жол беріп алғансыз?...

Бұйрықтың күші, оның мүлтіксіз орындалуы, әмір етуші қатал командир ойының нақтылығы қайда?...

...Тіпті Панфиловты қоян-қолтық ұрыстың шебері ретінде көрсетіпсіз. Тактика мен стратегияның не екенін шынымен түсінбегеніңіз бе?...

Аса құрметпен Өзіңіздің Бауыржаныңыз. 17.11.1942 ж.» [Б.М. 228 б.].

Біз мақалада Бауыржан Момышұлының айтпақ болған негізгі ойын сақтай отырып, хатты қысқартып бердік. Өңгіме арқауына айналған «Намыс гвардиясы» соғыс жылдары ел театрларында табыспен қойылғаны туралы сол кезеннің әдебиетін талдаған еңбектерде жазылып та жүр. Әрине, бұл «мата даңқыменен бөз өтеді, ата даңқымен қыз өтедінің» кері болатын. «Намыс гвардиясының» кейін сахналанбауының өзі оның уақыт сынына төтеп бере алмағанын көрсетсе керек. Жоғарыда сілтеме жасалған хат үзіндісіндегі сұраулы сөйлемдер жазушыға тарихи оқиғаны қорытып көркем шығармаға айналдыру үшін уақыт керектігін нақтылай түсуімен қатар Бауыржан Момышұлының соғыс тактикасын жетік білетін қолбасшы әрі әдеби шығарманы кәсіби тұрғыдан талдай алатын тура сөзді сыншы екенін танытып тұр. Біз Баукенді әскери адам, ақын-жазушы деп қана қарастырып жүрміз шындығында Момышұлының сыншылдық қыры қалыс қалып келе жатыр. Мұны жазған хаттарынан, баяндамаларынан т.б. сөйлеген сөздерінен анық көреміз.

Бауыржан Момышұлы майдан даласында қарауындағы жауынгерлерді әскер тілімен ғана ұрысқа бастап қойған жоқ, сонымен бірге оларды жыраулық поэзиямен астасып жатқан өз жанынан

шығарған жырларымен рухтандырып отырғандығын мына бір шумақтар дәлелдей түсетіндей.

«Жауды бөгер кезінде
Көлденең жатқан ордай бол!
Жауға төнер мезгілде
Басатын ауыр сордай бол!» [Б.М. 384 б.].

Майдан шебінде талай тың тәсілдер ойлап тауып, сын сағаттарда өзінің де, ізіне ерген көп әскерінің де мерейін үстем ете білген Бауыржан Момышұлы сол кезеннің өзінде қазақ жұрты ержүрек халық екендігін қисынын келтіре айтып, ұлтын ұлықтауға бүгежектемегендігін 4.08.1943 Пляшково, Калининская облысында жазған жыр жолдарынан оқи аламыз.

«Майдан төрін шаңдатқан,
Ерлігіне таңғалтқан,
Қазақ, қырғыз ұлы едік.
Біз кім едік, біз едік» [Б.М. 388 б.].

Жыр тұнып тұрған далалық поэзия, бағзыдан жеткен батырлық жырларымызда Алпамыстарымыз ұлы дала төсін ұрыс сала «шаңдатса», XX ғасырда Бауыржандар «Майдан төрін шаңдатқан» деп сөзді де, ерлік істі де жарасымдықпен жалғастырып отыр. Мұнан кейінгі тармақтардағы «таңғалту», аталы жұрттың «ұлы едік» деп ұлтын ұлықтау, «біз», «біз едік» деп іргелі ел екендігін көрсетуі сынды сөз саптаулардан тұлғаның тірегі ұлттық дүниетаным болып қала беретіндігіне көз жеткіздік.

Бауыржан Момышұлы айтқан шын соғыстың болмысын, адамзат баласының жаны мен тәніне салған жазылмас жарасын тану үшін Сырбай Мәуленовтің «Тыңда, дүние, тыныштық үнін» атты өлеңінің тереңіне бойлап көрейік.

«Мен қолымды көміп кеттім майданда,
Мен аяқты беріп кеттім майданда,
Мен күнімді беріп кеттім майданда,
Мен тілімді беріп кеттім майданда.

Әй, дүние,

Зағыптарды тыңда сен,
Әй, дүние, алыптарды тыңда сен.
Әй, дүние,
Олар қолын, аяқтарын бермесе,
Әй, дүние,
Сен түргеп тұрмас ең.» [С.М].

Соғыс қаншама ғұмырды қиғанымен қоймай содан бірнеше еселенген тағдырлардың он екі мүшесін кемтар және халықтың статистикалық өсу көрсеткіші мен ұрпақ сабақтастығы даму заңдылығын бұзатындығын анықтап беріп отыр. Сонда адамзат баласының рух әлсіздігінен туындайтын соғыс кеселінің кесірі бірнеше ұрпаққа созылатындығын аңғаруға болады. Сөз ретінде айтар болсақ, осы мақала авторының нағашы жұртының болмауына соғыстың тікелей әсері бар. «Қайран біздің аналар арды ойлаған» демекші нағашы әжеміз жиырмадан асқан шағында жалғыз қызымен хабарсыз кеткен күйеуін мәңгіге күтіп қала берді.

Өлеңнің екінші шумағында ақын абстрактілі ұғымды білдіріп тұрған «дүние» сөзін бейнелі түрде құдды адам дәрежесіне көтеріп, және оны тармақ жолдарында көңіл күй күрсінісін білдіру үшін бірнеше рет қайталау арқылы өлеңде дүниенің астан-кестені шығып төңкеріліп кетпей тұруы адамзаттың арқасында деген өзіндік пайымын ұлттық түсінікпен әдіптеп жеткізген.

Соғысты көзбен көріп көңілге түйгенін «Қаһарлы күндер» романы арқылы жинақтап, байыптап айтуға тырысқан білімдар жазушы Тахауи Ахтановтың аталмыш романы майдан даласы, өмір мен өлім шарпысқан қаһарлы күндер көрністерін боямасыз беруімен қатар кеңестік идеология айтқыза бермейтін тарихи шындықты көзі қарақты оқырман ғана аңғарарлықтай әдеби әдіспен бере білуімен құнды. Мақалада бір ғана деталға нақтылап айтар болсақ соғыс шындығы авторлық толғаныспен қалай қорытылып берілгендігіне назар аудартуды жөн санадық. Ол үшін романның соңындағы мына бір сөйлемдердің сырына үңілу керек-ақ сияқты.

«Қарағым, - деді ол даусы бұзылып, бәрін естідім. Мен орыстың қартайған шалымын. Орыс мекені өртенгенде, өзегім өртенбеді дейсің бе?! Бәрің осылай соғысқасын... Қандай жау алмақ бізді!» [Т.А. 376 б.].

Роман оқиғасы тарихи шындыққа негізделіп жазылған. Екінші дүние жүзілік соғыс кезінде неміс әскерлері бет қаратпай Мәскеуге

жақындай түскенде саяси билік өлім машинасына қазақ жерінде жасақталған жауынгерлерді еркек тоқты құрбандық ретінде қарсы қойғаны жасырын емес. Бейбіт уақытта қазақтың қолынан мал бағудан басқа ештеңе келмейді деген жұрттың өкілі орыс шалы Ерофей Максимыч сындарлы соғыс сәтінде Волокаламск тас жолында жауды жайпап жатқан Ержан ротасына келіп «Бәрің осылай соғысқасын... Қандай жау алмақ бізді!» деуі қазақты мойындауы.

Шығармада жазушы кейіпкері орыс мұжығы Ерофей Максимычтің аузына осындай деп сөз салуы арқылы сен қазақ, орыс жерін өз атамекеніндей қорғадын деген ойды айтқызып тұр. Жалпы, қазақы түсінікте «Қандай жау алмақ бізді» деген сөз саптау өзіне сенген адамның ойын аңғартса, романда сол сенімді жаудан қашып орманды паналаған орыс шалы Ерофей Максимычтің бойына ұялатқан қазақтар екендігін «бәрің осылай соғысқасын... Қандай жау алмақ бізді!» деген сөйлем астарынан аңғаруға болады.

Тахауи Ахтановтың «Қаһарлы күндер» романын ел басына күн туған уақытта кешегі көп ұлтты кеңестер халқының ауыз бірлігін, қаһармандығын, патриоттығын паш ете білген шығарма деп біржақты бағалаудан гөрі, бүгінгі таңда романдағы кейіпкерлер әлеміне қайта бір үніліп авторлық идеяны кейінгі буынға тоқыта оқытсақ жөн сияқты.

Соғыс құдайы саналған артерияда зеңбірігімен немістердің құтын қашырған қазақтың қайсар ұлдарының бірі аға сержант шеніндегі Әзілхан Нұршайықов болатын. Майдандангер жазушы Әзілхан Нұршайықовтың “Невель түбінде”, “Великие Луки ұрыстары”, т.б. шығармаларында тарихи шындық пен көркемдік шешімнің арақатынасы өзіндік машықпен шебер берілген. «Ер Төлеген» әңгімесінде Төлеген Токтаровтың бейнесі қаһармандық мұраттарға жетелейтінін мына бір сөйлемдерден оқи аламыз: «Немістер қырқадан асып, етекке түсе бергенде Төлеген оларды автоматтан оқ бүркіп, лезде жайратып. 36 немістің өлігін орнында қалдырып, төртеуін тірідей айдап келді.

- Жалғыз өзің соншама неміске қарсы қалай бардың? Өліп қаламын деп қорықпадың ба? – деді генерал Төлегенге.

- Жоқ, жолдас генерал, мен өлмеймін! Мен мың Жасаймын! – деді оған Төлеген қуақылана жауап қатып.

- Генерал оны арқасынан қақты.» [Ә.Н].

Осындағы өлген немістің саны мен Төлегеннің іс қимылдары суреттелетін тұсты тарихи деректің көркемдік тұрғыдан дәйектелуі деп қабылдасақ, ал жиырмадағы жас жігіттің генерал алдында «Мен мың

Жасаймын!» саңқ ете қалуын патриоттық тәрбие жемісі дегеннен гөрі ұлттық пайым деп түсінген абзал. Адам өлшеулі ғұмырында әрі кетсе жүз жасауы мүмкін. Ал мың жасау ұлы істерімен ұлттың жадында мәңгіге сақталған жандардың ғана мандайына бұйыратын бақ. Ұлттық түсінікте мың жасау сандық өлшем емес, ұрпақтан ұрпаққа ұласып ұлттың өзімен бірге жасай беру деген ұғым. Тауып айтылған сөзді халқымыз «құдай аузына салған шығар» деп жатады қазақ бар жерде Төлеген Тоқтаров есімі еш ұмытылмасы анық, сондай-ақ шығармаларында ұлттық дүниетанымның диалектикалық үйлесімін нанымды суреттей білген Әзілхан Нұршайықовтың да рухани мұрасы ұрпақ сұранысына ие бола берері анық.

Өз ағаның соғыс тақырыбына жазылған шығармаларын оқи отырып Нұршайықовтың өзіне ғана тән оригиналный сөз саптауларын кездестіргенінде не деген тапқырлық деп танырқамауына лажын қалмайды. Ұрыс даласының алғы шебіне зеңбіріктерін жасырын орналастырған Әзілхан Нұршайықов досы Тұрашқа: «- Енді бір танк жайратсақ, оны саған байлаймыз, Тұраш» [Ә.Н.]. дейтіні бар. Ұлттық тұрмыс тіршілігімізде саятшылдықтан түскен олжамызды көңіліміз қалаған адамға кәде сый ретінде байлап жататын болсақ, жау танксің досының қанжығасына олжа ретінде байлау болмысынан пейілі кең пішілген халқымыздың ұлдарының ғана қолынан келетін тірлік.

ӘДЕБИЕТТЕР:

- 1 Б.Момышұлы. Қанмен жазылған кітап. Алматы. Қазақстан, 1991. 398 б.
- 2 С.Мәуленов. Үш томдық шығармалар жинағы. 2-т., Алматы., 1983, 207 б.
- 3 Т.Ахтанов. Бес томдық шығармалар жинағы. 1-т., Алматы., 1983, 388 б.
- 4 Ә.Нұршайықов. Он томдық шығармалар жинағы. 8-т., Алматы., 1983, 372 б

СОҒЫС ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ӨңІРІНДЕГІ ӨНЕРКӘСІП ОРЫНДАРЫНЫҢ ҚЫЗМЕТТЕРІ

АЛИКУЛОВА Н.С.

**т.ғ.к., Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік
университетінің доценті**

Ұлы Отан соғысы басталған кезде - ақ еліміздің барлық аймақтарында, оның ішінде - Қазақстан Республикасы да өз экономикасын соғысқа бейімдеп қайта құра бастады. Республиканың барлық өңірлерінде, Батыс Қазақстан облыстары да - Батыс Қазақстан, Ақтөбе, Гурьев облыстары өз экономикасын соғыс жағдайына бейімдеп құрды.

Батыс Қазақстан өңірінде соғысқа дейін уақытта-ақ одақтық, республикалық маңызды кәсіпорындар орналасқан болатын. Олардың бірі - ел экономикасына елеулі үлес қосқан кара металлургияның тұңғышы - Ақтөбе ферроқорытпа заводы болды.

Ақтөбе өңіріндегі хром рудасының мол қорын анықтаған соң, кеңес үкіметі 1939 жылы 21 тамызда «Ақтөбе ферроқорытпа заводын салу туралы» шешім шығарды. Комиссия жаңа ферроқорытпа заводын салу үшін Дамбар, Кемпірсай, Ақтөбе және Бершоғыр алаңдарын таңдай бастады. Ақтөбе облыстық партия комитетінің бірінші хатшысы Я.П. Инночкин мемлекеттік комиссияға завод құрылысының Ақтөбеде салыну тиімділігін дәлелдеді[1].

Одақтық Үкіметтің 1940 жылғы 20 ақпандағы қаулысы бойынша Ақтөбе ферроқорытпа комбинатын салуды қарастырып, 4 мамырында Қараметаллургия Халық Комиссариаты құрылыстың жобасын бекітті. Завод пен рудниктің сметалық бағасы 268 млн сом болып белгіленді. 1941 жылы 16 тамызда заводтың аса қажеттілігіне орай КП (б) ОК мен КСРО ХКК-нің қаулысы бойынша бірінші кезекте ферроқорытпа заводын іске қосу қаралды. Завод жылына 25 мың тонна феррохром өндіру қажет болды [2].

Алғашқы уақытта көмір Қарағандыдан, кокс Магнитогорскіден, извест Оралдан немесе Бершүгірден тасымалданды. Су жүйесі Елек өзені мен жер асты сулары арқылы қамтамасыз етілді. Құрылыста ферроқорытпа заводы, кокс қоймасы, руда мен коксты уатқыш цехы, 3 қорыту цехы, ЖЭО, көмекші цехтар мен рудниктер корпусы болды [2;109].

Құрылысқа сонымен қатар, көмір шаруашылығы, бас үйлестіру қондырғысы, мұнай шаруашылығы, темір жолды салу қажет болды[2].

Феррокорытпа заводы алғашқы өнімді 1942 жылы шығаратын болып белгіленгенмен, материалдық-техникалық қиындықтарға сәйкес завод құрылысы жай жүргізілді. 1942 жылдың бірінші жарты жылдығында қаржының 26,4 %-і ғана жұмсалып, құрылыс-монтаж жұмыстарының 16%-і орындалды. Энергетикалық жабдықтарды монтаждау жұмыстарының жағдайы қиын болды. Маман қызметкерлердің болмауына байланысты котельный және машина бөлімдерінде монтаждауды күшейту мүмкін болмады. Сонымен қатар, жабдықтар мен материалдардың жетіспеушілігі болып тұрды. Мәселен, пісіру- тойтарғыш жұмыстарына оттегі жетіспеді. Жұмысшылар мен инженер-техникалық қызметкерлерге тұрғын алаңдар тапшы болды.

Қиындықтарға қарамастан 1942 жылы 20 желтоқсанда турбогенераторға байқау жасалып, 1943 жылдың 20 қаңтарында алғашқы феррохромның ерітіндісін алды. 43 градустық аязға қарамастан завод құрылысы аяқталып, Қазақстандағы қара металлургияның тұңғышы болды. 1942 жылы құрылыс-монтаж жұмыстарын 109%-ке орындады[3].

Қазақстан КП (б) ОК Одақтық мемлекет алдына заводқа көмек беру мәселесін қойып, қажетті материалдар мен жабдықтар алынды. Заводқа 25 қалаушылар мен 10 электрожабдықтар бойынша мамандар келді. Балқаш мысқорыту заводынан 3 мамандандырылған турбин машинистері жіберілді. Қосымша құрылысқа 5017 жұмысшы келді. Заводта өндірістен қол үзбей жаппай мамандықтар бойынша маманданған жұмысшылар даярланатын арнаулы курстар ұйымдастырылып, барлық курсты бітірушілер заводта жұмыс жасауға қалдырылды[3;37].

Соғыс кезіндегі катал уақытында (1941-1943 жж.) жұмысшылардың тым жеткіліксіз кезеңінде еңбекшілер сенбіліктер ұйымдастырып, құрылыста 10-12 сағат жұмыс істеді [4].

Завод жұмысшылары еңбек өнімділігін артыра түсті. Соғыс жағдайына сәйкес рационализаторлар шыға бастады. Мәселен, ең керемет рационализаторлардың бірі, инженер Назаров - моторды бензиннен керосинге ауыстыру жөнінде ұсыныс енгізіп, бензиннің 11 тоннадан артық үнемдеуіне мүмкіндік туғызса, шебер Шумаков – 2275 сом, инженер Борисов - 2022 сом үнемдеді. Сонымен қатар, мұндай керемет істерге тұтқындар да атсалысты. Мысалы, лабораторияның аға лаборанты, тұтқын Квирикадзе - шаруашылық сабынның 190 000

сомға дейін, замазканы олифтен әзірлеп - 80 000 сом үнемдесе, аға лаборант Пронин - 325 000 сомды, тұтқындар Кирически және Смирнов - шайба жасау арқылы 5 254 сомды және Серебряков 516 сомды үнемдеді. Инженер - техникалық қызметкерлер ең қажетті таптырмайтын бөлшектерді ішкі ресурстар арқылы дайындауға бастама жасады [2;51].

Завод ұжымы соғыс жылдарындағы қиындықтарды жеңе отырып, феррохромды шығару темпін жоғарлатып отырды. 1944 жылы завод ұжымы өнім шығару бағдарламасын 119,7%-ке орындады. Қалған он бір ай ішінде де феррохром одан да көп берілді[3;38]. Завод ұжымы Бүкілодақтық жарыста «КСРО- ның үздік ферроқорытпа заводы» атағын жеңіп алды.

Қазақстан КСР-і майданды қару-жарақпен де қамтамасыз етіп отырды. Батыс Қазақстан өңірінде қару-жарақтарын шығаратын-Ақтөбеге эвакуацияланған Ақтөбе рентген заводы мен Оралға эвакуацияланған №231 К.Е.Ворошилов атындағы зауыттарды ерекше атап өтуге болады.

1941 жылы күзде Москва түбінде өте қауіпті жағдай туып, фашистік командование қорғанысты бұзып өту үшін негізгі күштерін шоғырландыра бастады. Осындай жағдайда Мемлекеттік Қорғаныс Комитеті Москваның және Москва облысының барлық соғыс қару-жарақтарын шығаратын заводтарын эвакуация жасау туралы қаулы қабылдады.

1941 жылы қараша - желтоқсан айында Ұлы Отан соғысының ауыр кезеңінде эвакуация жөніндегі кеңестің шешімі бойынша Москваның рентген аппараттарын шығаратын заводы Ақтөбе қаласына көшірілді. 1942 жылы 7 мамырда «Ақтөбе қаласының рентген заводы» деп аталды. Ал 1942 жылғы 18 мамырдағы Электр өнеркәсібі халық комиссариатының бұйрығы бойынша Ақтөбе рентген заводына «692» номері берілді.

Заводтың құрал-жабдықтары, станоктарымен қатар 150-дей жұмысшы, инженер, қызметкерлер келді. Олардың көбі өздерінің жанұяларымен келді. Бұл жұмысқа жергілікті халық да өз көмектерін берді. 1942 жылдың ортасына таман завод толық қайта жабдықталып, өндіріс цехтары мен учаскелер, завод басқару органдары толық іске қосылды. Осылайша Шығыста тағы бір ірі өнеркәсіп орны еңбек майданына араласты.

1942 жылдың бірінші тоқсанында 55 рентген қондырмасын «РУ-640», 55 дана тасымалданатын рентген қондырмасын «РУ-560»

және 600 дана «ПМ-1» жарғыш машиналарды шығаруға міндеттеме алды. Екінші тоқсанда 600 дана «ПМ-1», ал үшінші тоқсанда осынша машина, оған қосымша 500 дана генератор шығару міндеттелді. Сөйтіп, завод бір жыл ішінде 500-дей «РУ-525», «РУ-560» аппараттарын, мыңдаған вольтті трансформатор т.б. механизмдер берді, ал барлық соғыс жылдары 20 мың дана «ПМ-1» машиналарын шығарды.

Соғыс жағдайында еңбек тәртібі қатаң сақталды. 1941 жылы 26 маусымдағы «Соғыс өнеркәсібі кәсіпорындарының қызметкерлері мен жұмысшыларының өздігінен жұмыстан кетіп қалуының жауапкершілігі» туралы бұйрықпен жұмысқа 10-15 минут кешігіп келетіндерге қатаң шара қолданылды. Соғыс уақытында завод үзіліссіз 3 сменада жұмыс істеді. Бұл үш сменалық жұмыс тек 1945 жылы 12 қыркүйекте жойылып, екі сменалық жұмыс уақытына көшкен.

Ақтөбе рентген заводы жұмысшыларының ерен еңбектерінің 1945 жылы 26 қаңтардағы Қызыл Армияның әскери-инженерлік бөлімнің бас басқармасының №5 бұйрығынан оқып көруге болады. Әскери-инженерлік бөлімнің генерал-лейтенанты Калягиннің қолы қойылған бұйрықта: «НКЭП-тің №692 заводының ұжымына, ІҮ тоқсанда Қызыл Армияның Бас әскери-инженерлік бөлімнің заказдарын орындап және асыра орындап отырғаны үшін кәсіпорын директорының, жұмысшылар ұжымдарын, инженер-техник қызметкерлердің еңбектерін атай отырып алғыс жариялаймын», - деп жазылған.

№692 заводы Қазақстанның мақтанышы ғана болған жоқ, ол еліміз бойынша рентген өндірісінің ең ірі алыптарының бірі болып есептелінеді [5].

Ал, №231 К.Е.Ворошилов атындағы зауыт 1941 жылы қыркүйекте Оралға көшірілген. Бір айға жетпейтін уақыт ішінде зауыт майданға қажет қару-жарақтардың алғашқы легін жөнелтті. 1942 жылы мұнда авиацияға арналған снарядтар мен соққысы жойқын миналар шығарыла бастады. Бұл миналар «М-08» деп аталып, екінші дүниежүзілік соғыстағы елеулі рөл атқарған маңызды қару ретінде Севастополь понорамасының алаңына қойылды. Зауыт соғыс жылдары майданға 300 торпедо жөнелтеді. Арасында өзінің жоғары техникалық сипаттарымен ерекшеленетін «ЭТ-80» су асты машиналары айрықша орын алады. Оралдан жөнелтілген миналар жаудың 213 кемесін жойып жіберген. Жеңісті жақындатуға үлес қосқан К.Е.Ворошилов атындағы зауыт І-ші дәрежелі Отан соғысының орденімен марапатталады[6]. Завод ұжымы сонымен қатар, екі айлық жалақыларын аударып,

жиналған 379 мың сом қаржыны «Батыс Қазақстан колхозшысы» танк колоннасын құруға жіберді[6;82].

Соғыстың алғашқы үш жылында ғана Орал өнеркәсіп орындары майданға 100 миллион сомның қару-жарағын, 49600 тонна жарма, 32170 центнер май, 115610 центнер ет, миллион дециметр хром былғары дайындап жөнелтті [7].

Баку мен Грозныйға қауіп төнгенде Гурьев мұнай өнеркәсібінің негізгі базасына айналды. 1943 жылдың өзінде-ақ республикадағы ірі Ескене кәсіпшілігінің ұжымы мұнайшылардың Бүкілодақтық социалистік жарысында бірінші орынды жеңіп алды. Кәсіпшіліктің ұжымына Қорғаныс Комитетінің ауыспалы Қызыл Туы бірнеше рет берілді[8].

Қазақстанның батыс облыстары (Гурьев, Ақтөбе, Орал) Сталинград майданының таяу тылы, соның ішінде Гурьев облысының территориясы Сталинград майданын техникамен, қару-жарақпен, жанар-жағармаймен қамтамасыз ететін бірден-бір қойма болды.

Фашисттердің тыңшылары, деверсанттары майданнан Қазақстанға өтіп, түрлі мәліметтер жинап, халық арасында провакациялық өсек-аяң таратып, түрлі листовкалармен еңбекшілер арасында іріткі салумен, өнеркәсіп орындарындағы еңбекшілердің еңбек етулеріне кедергі жасауға тырысты. Осындай пиғылда әрекет еткен Гурьев облысының маңызды аудандарының бірінен ұсталған неміс тыңшысы өзінің берген жауабында кеңестік 20 өндіріс орнын аралап шыққанын мойындаған[9].

Еңбекшілер арасында олардың әрекеттеріне сеніп, оң пиғыл танытқан адамдар да кездесті. Олар өздерінің әрекеттері арқылы өндіріс орындарында зияндарын тигізіп отырды.

Мәселен, 1943 жылдың қаңтар айының аяғында Оренбург темір жолының Шалқар бөлімшесіндегі Шалқар депосында кеңес өкіметіне қарсы топ ұсталып тұтқындалды. Оның құрамында: И.В.Гавлик, И.И.Слащев, Д.Ф.Анненков, А.Н.Шашурин және И.Н.Корухов болды. Олардың барлығы да тұтқындалғанға дейін Шалқар депосының дайындау цехында еңбек еткен.

Депоның дайындау цехының бұрынғы басшысы Гавликтың басшылығымен жоғарыдағылар адамдар соғыс кезіндегі ауырытпалықтарды пайдаланала отырып, жұмысшыларды кәсіподақ жарнасын төлемеуге, займдарға қол қоймауға, жексенбіліктерге шықпауға шақырса, ал 1941 жылдың жаз айының орталарында кеңес үкіметін құлату туралы неміс листовкаларды пайдаланған.

Бұл топ әсіресе 1942 жылдың күзінен 1943 жылдың қаңтары аралығында белсенді әрекет жасады. Бұл кезеңде азық-түліктен кейбір қиындықтар туындаған болатын, осы уақытта жұмысшылар арасында кеңес өкіметіне қарсы белсенді үгіт жұмыстарын жүргізіп, оларды саботажға шақырып және ереуілге итермеледі. Жұмыстың түнгі кезегінде паровоздардың қажетті бөлшектерін жедел жөндеудің орнына, жұмыс жасамай және қажетті бөлшектері жөндеуде ұстап отырды.

Депоның кейбір цехтарының көптеген жұмысшылары 5-6 ай бойы кәсіподақ жарнасын төлемегені және кеңес өкіметіне қарсы әрекеттерге еріп жүргені анықталды. Паровоздарды тыйым салынған жолдармен жөндеп, жұмыс жасауға кедергі келтірген. Кейін топ мүшелері ұсталып, олардың келеңсіз әрекеттері әшкерленіп, жазаланды [10].

Мұндай әрекеттермен қатар, кәсіпорындарда жексенбілік, сенбілік кезінде оларға шығудан бас тартушылар да кездескен. Мәселен, 1943 жылғы 5 мамырдағы Ақтөбе обысының байланыс жүйесінің басқармасының мәлімет бойынша ЦВХО инструкторы болып жұмыс жасайтын, 1905 жылы туылған Г.И.Деревянкин жексенбілікке қатысудан бас тартып, «бұл маған қажет емес, басқалар жұмыс жасай берсін» деген пиғыл танытты[10;21].

Мұндай теріс әрекеттерге барушылар дер кезінде анықталып, оларға тиісті шаралар қолданылды. Олардың етек алуына мемлекеттік органдар жол берген жоқ.

Қорыта келгенде, Батыс Қазақстан өңірі облыстары өз экономикасын соғысқа бейімдеп құрып, майдан, жеңіс мүддесіне сәйкес еңбек етті. Аймақта одаққа, республикаға танымал өнеркәсіп орындары-қара металлургияның тұңғышы-Ақтөбе ферроқорытпа заводы, Киров атындағы Ақтөбе химия комбинаты, Петровский атындағы Гурьев машина жасау заводы, Ақтөбе рентген заводы, №231 К.Е.Ворошилов атындағы зауыты, балық зауыттары т.б. өндіріс орындарының сапалы қызмет жасауы, транспорттың барлық түрлерінің шоғырлануы олардың майдан мен тыл арасындағы негізгі жалғастырушы орталық болғанын дәлелдейді.

Батыс Қазақстан облыстарындағы еңбекшілер, қызметшілер, жұмысшылар «Бәрі де майдан үшін, Бәрі де жеңіс үшін» ұранмен сапалы еңбек етіп, ел ішіндегі, кәсіпорындардағы араңдату әрекеттерге жол бермей патриотизмнің үлкен үлгілерін көрсетті.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. История Актюбинской области. -Актобе, 2007, с. 402.
2. Қазақстан Республикасы Президенттік мұрағаты /ҚРПМ./. 708-қор, 5/1 -тізбе, 800-іс, 134-п.
3. Басин В.Я.Тяжелая промышленности Казахстана в Великой Отечественной войне. -Алматы, 1965, с.35-36
4. Ақтөбе облыстық мемлекеттік мұрағаты /АОММ./. 13-қор, 10-тізбе, 200-іс, 1-2 п.
5. «Коммунизм жолы» 1985ж, 22 март,№ 57, 2-б.
6. Мы победу приближали, как могли. Материалы научно-практической конференций посвященной 60-летию Победы ВОВ. Алматы, 2005, с.81.
7. Орал өңірі. 1972 ж., 20 маусым, №120, б.2
8. Қазақ ССР тарихы. Көне заманнан бүгінге дейін. Бес томдық. Алматы, 1984. б.114
9. Маңғытау облыстық мемлекеттік мұрағаты. 17 –қор, 1-тізбе, 627-іс, 32-п.
10. АОММ. 13-қор, 12-тізбе, 31-іс, 5- п.

МЕКТЕПТЕРДЕ ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫ ТАРИХЫН ОҚЫТУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

АЛМУХАНОВ А.С.

**Облыстық дарынды балаларға арналған №11 С.Сейфуллин
атындағы мектеп-интернаты тарих пәнінің мұғалімі**

Өмір бір орында тұрып қалмай, әрдайым жаңалықтармен толықтырылып отырады. Егер бір тамшы судан көл, кішкене жалыннан өрт пайда болатын болса, тарих пәні мұғалімінің тарихты оқушыға дұрыс жеткізуінің негізінде келешек ұрпақ жүрегінде өз Отанына деген махаббат қалыптасады.

Сондықтан, өмірдің жаңалықтарына бет бұрып, жаңаша білім беру тәсілдерін ойлап табу Қазақстан тарихын оқытатын мұғалімнің негізгі мақсаты. Бүгінгі таңда, Қазақстан тәуелсіздік шыңынан орын алып, халық санасы жаңарған мезгілде оқушыға білім беру, соның ішінде тарихты оқыту талаптары түбегейлі өзгерді. Тарих мұғалімінің алдында үлкен жауапкершілік бар. Себебі тарихты оқыту-отансүйгіш азаматтарды тәрбиелеп өсіру деген сөз. Тәуелсіз Қазақстан тарихын оқушы өзін сол оқиғалар арасында жүргендей қызықты өткізу оқытушыдан ерекше шеберлікті талап етеді. Ал бұл талапты орындау үшін мұғалім көп ізденіп, заман талаптарына сай білімге ие болып, әлем жаңалықтарымен де таныс болуы керек.

Өткен тарих бұрмаланып, тым саясыланып оқытылған болса, 1990 жылдардан бастап тарихты оқыту жаңа бетбұрыс алды. Қазіргі уақытта Тәуелсіз Қазақстан тарихын тарихи деректер негізінде оқушыға жеткізу, сабақ барысында жаңа әдістерді тиімді қолдану, жаңа технологияларға жүгініп, оқытудың жаңа тәсілдерін ойлап табу тарих пәні мұғалімдерінің негізгі мақсатына айналды.

Бүгінгі таңда білім саласындағы ең негізгі мақсат- оқушыларға тек білім беріп қана қоймай, олардың өздерін ізденуге уйрету, үйренгенін өмірде қолдануға, оқушыны өз ойын емін еркін жеткізуге, өз алдына шешім қабылдауға уйрету. Ал бұл мақсаттардың орындалуы үшін мұғалім тек қалыптасқан әдістерге, кітап пен тақтаға ғана жүгінбей, сабаққа көрнекіліктерді (таблицаалар, кластерлер, тестерді), қосымша анықтама әдебиеттерді пайдалану керек, сондай-ақ техникалық жабдықтарды (мультимедиялық тақта, компьютер, ғаламторды) пайдалануды білуі ләзім.

Мұндай жаңа технологияларды пайдаланып оқыту барысында оқытушыға қойылатын негізгі талап, оқушының берген жауабын түзету, берілген тапсырманы орындау жолдарын көрсету, оқушыға өз ойын рет-ретімен толық жеткізуді үйрету болып табылады. Балаға өз ойын қысылмастан айтуға мүмкіндік беру, оған пікір еркіндігін сездіру оқушының сол сабаққа деген қызығушылығын арттырады. Мұндай сабақтарда, сабақты театр сахнасы деп қарасақ бас рөлге оқушы, оның білімі, өзіндік жұмысы алынып, оқытушыға тек бақылаушы рөлі қалады. Демек, мұғалімге өз жұмысының жемісті болуы үшін әрбір сабаққа қатысты тапсырмаларды терең ойлап түзу қажет, себебі логикалық ойды талап ететін тапсырма оқушы ойын өзіне аудару қасиетіне ие бола алады.

Сабақ барысында техникалық жабдықтарға, көрнекіліктерге жүгіну оқытушыға уақытты үнемдеуге, аз уақыттың ішінде бірнеше оқушының білімін бағалауға, бағдарламадағы материалды қай дәрежеде меңгергенін айқындауға мүмкіндік береді, бұл оқушының білім деңгейін қадағалаудың ең тиімді тәсілі. Себебі, оқушының білімін тексеру, оның мүмкіндіктерін айқындау оқыту кезеңінің ең маңызды бөлігі.

Қазіргі мектеп бағдарламасына сәйкес ҰОС тақырыбы 9 сыныпта оқытылып, 11 сыныпта қайталанады. Тақырыпты оқытуда төмендегі мәселелер оқулықта қамтылмаған, бірақ сол тарихи кезең үшін маңызды деректер болып табылады:

- ҰОС-на арналған тақырып сол кезеңдегі әлемде болған саяси оқиғаларға шолусыз, Германия мен КСРО арасындағы қарым қатынастарға түсінік берместен бірден соғыс қимылдарымен басталады;
- Оқулықта партизан соғыстары, ондағы қазақстандықтар, Еуропадағы қарсыласу қозғалысы туралы еш мәлімет берілмейді
- ҰОС-ы тақырыбын оқытуда қазіргі кезеңде маңызы жоғары болып есептелетін «Түркістан легионы» туралы бір ауыз сөз айтылмаған
- Соғыс барысында жау жағына шыққан кеңес азаматтары, неміс құрамында болған кеңес халқынан құрылған ұлттық құрамалар, «бандеровшылдар», «власовшылдар», коллаборционизм мәселелері назардан тыс қалған

- Тақырып майдан, жеңіс мақтангершілікке көп орын беріліп, соғыстың әкелген қасіреті, адамдар өміріне әкелген орны толмас зұлматы, зардаптары. Жеңген біздің елдің өзіне әкелген қайғы қасіреті, соғыс жеңген елге де жеңілген елге де орасан зор қайғы алып келетін зұлмат екендігі баса көрсетілмеген

Енді ҰОС –ын оқытудағы жағымды мәселелер

- 9 сыныптағы Қазақстан тарихының бағдарламасы мен оқулығы өзгеріп қайта басылып шықты. Жаңа бағдарлама бойынша ҰОС берілетін сағат саны көбейіп, оқулықта ҰОС арналған тақырыптар бұрынғы екіден беске дейін көбейтілген
- Жаңа оқулықта ҰОС-на қатысты деректер кеңейтіліп, толықтырылып, жаңартылған.

Қортындылай келе мектеп курысында қандай да болсын кезеңді оқытуда тарих пәні мұғалімінің орны ерекше, әсіресе тарихи оқиғаларға баға бергенде абай болу керек, қандай болсын оқиғаға белгілі бір көзқарасты таңбау керек және дайын күйінде жазылған оқулықпен шектелмей, шығармашылықпен жұмыс істеп, оқушыларды отаншылдық рухта тәрбиелеу ең басты құндылық

ТҮРКІСТАН ЛЕГИОНЫ: ТАРИХНАМАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Тулентаева К.А.

т.ғ.к., С.Ж.Асфендияров атындағы Қазақ Ұлттық медицина
университетінің доценті, Алматы

Кеңестік тоталитарлық жүйенің салдарынан КСРО тарихының бірқатар маңызды мәселелері өзінің дәйекті шындығын таппағаны белгілі.

1985 жылы қайта құру кезеңінде шешуі күрмеулі, күнгей және көлеңкелі тұстары беймәлім мәселелер тарихтың «ақтаңдақ беттері» деп танылып талдауға түсе бастаған-ды. КСРО таралғаннан кейін де бұл үрдіс жалғасын тауып, Тәуелсіз мемлекеттерде ұлттық сананың жаңа белеске көтерілуіменәр халық төл тарихы мен мәдениетін, әдет-ғұрып, салт-дәстүрін түйсінуге ден қоя бастаған болатын.Отан тарихында осындай күні бүгінге дейін зерделі жұртшылықты толғандырып және саяси бағасын алмай отырған ақтаңдақ беттің бірі – Түркістан легионы мәселесі.

Кеңес үкіметі жылдарында қазақ оқырманысоғыс жылдарында «Түркістан легионы» дегеннің болғандығын және оның немістермен бірігіп Кеңес мемлекетіне қарсы шыққандығын *Серік Шәкібаевтың*«Үлкен Түркістанның күйреуі»кітабынан білгендігі мәлім. Документальды повесть деп танылған шығарманың алғы сөзінде оның «бұл тұңғыш еңбегі деректерге құрылған, белгілі оқиғаны баяндап беретін туынды» екендігі айтылады.С. Шәкібаевтың мәселені қарастыруы кездейсоқтық емес-ті, себебі олҰлттық қауіпсіздік комитететінің Қостанай қалалық төрағасының орынбасары қызметін атқарушы еді. Бұл *біріншіден*, ал *екіншіден*,кітабы соғыстан кейін Алматыда 49 легионердің үстінен жүргізілген атышулы соттың мағлұматтары негізінде (дұрысы – рухында) жазылған-ды, *үшіншіден*,кеңес халқының санасына Түркістанлегионын құрған Мұстафа Шоқай (қазір кереғар пікірлер бар) мен легионерлер туралы «халықсатқындары»*біржақты* тұжырымынбекітіп берген-ді[1].Автор мен кітап жөніндегі тұжырымымды саралар болсам:*бірінші ретте* – автордан«коммунистік моральдық қағидаттар шеңберінде тәрбиеленген» кеңес азаматынкөресіз. *Екінші ретте* – мәселені тарихи талдауға түсіруге әрекет жасалмағандығы. Сот үкімі бойынша солдаттардың тек тұтқынға түскені үшін ғана сатқындар тізіміне кіргендігін ескерер болсақ, автордан «ғажайып дүниені» күтудің өзі

ағаттық болар еді.*Үшінші ретте*—ең бастысы, С.Шәкібаевтың М. Шоқайдың іс-қызметі және Түркістан легионы тарихы қоғамдық санаға жаңа ой салған тұста да «айтқанынан жаңылмай», көзқарастарының дұрыстығынан танбауы, мәселенің бұрмаланып берілгеніне өкініштің жоқтығы. Бұған оның «шабуылдаушы» мақалалары дәлел бола алады [2, 6-7 бб.], [3, 4-5 бб.]. Сондай-ақ белгілі тарихшы Ә.С.Тәкенов чекист-жазушының астамшылық әрекеттерін қинала атайды: «...Қостанайда шығатын «365 дней» деген газетте кейін ол М.Шоқайды қолдаушыларды «сепаратистер» деп атапты. С.Шәкібаев өлі аруақты халық жауы ретінде айыптау үшін республика Прокурорына арыз беруге дейін барады» [4, 5- б.]. С.Шәкібаевтың кітабына байланысты талдауға негізделген дәлелді де түйінді сын пікірлер баршылық [5]. Мақаланың көлемі толымды етіп оларды талдауға мүмкіндік бермейтіндіктен, екі оймен ғана шектелуді шештік; Б. Садықова «... Довод без доказательств ничего не стоит, в которой «довод» о сотрудничестве М.Чокая с нацистами подкреплён фальшивкой» десе [6, С.93], «Қазақ елі» газеті ұжымы «... Бірақ бұл кітаптың кезіндегі бір пайдасы – атауға да болмайтын Алаш Арысының атын жарыққа шығаруы еді», - деп көрсетеді. [7, 1-б.]

Республикада алғашқылардың бірі болып танымал жазушы *Әнуар Әлімжанов* М.Шоқай мен Түркістан легионына қатысты жаңа көзқарасын былай негіздеген-ді: «М.Шоқайұлы ешкімнің ақтауын қажет етпейді. Ол өзін өзі өзінің еңбегімен, ерлігімен ақтайды. Оны тарих ақтады, уақыт ақтап, түркі тілдес халықтар оған өз бағасын беріп отыр. Ардақты, адал ұлымыз дейді. Мен соларды құптаймын» [8, 7-б.]. Қалай десек те, оның М.Шоқай мен легионерлерге жаңаша көзқарас жайындағы пікірі ресми мемлекеттік деңгейде жауапсыз қалғандығын айта кеткеніміз жөн.

Қарастырып отырған мәселенің Қазақстан тәуелсіздік алғаннан бері қаншалықты зерделеніп, тарихи тұжырымдар туындап бекемделгенін бағамдалық. Бізді толғандырып отырған сұраққа тарихшы *Сәбит Шілдебаевтың* жауабымен берелік: «Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарында түркістандық легионерлер мен М.Шоқайға қатысты «олар сатқын болды» деген пікірдің ішінара орын алғаны белгілі. Бірақ осы мәселеге орай жарық көрген Ә.Тәкенов, М.Қойгелдиев, Г.Көкебаева сияқты тарихшы ғалымдардың және А.Кәкен, Б.Садықова, Ә.Бәкіров сынды әуесқой тарих зерттеушілерінің, сондай-ақ біздің еңбектерімізде бұл пікірдің дұрыс еместігі толық дәлелденіп, объективті тарихи бағасы берілді» [9, 3-б.].

Аталған мәселеге зерделеген азаматтардың оқиғаға *тарихи баға* бергендігін көріп отырсыздар, алайда бұл, біздіңше, республика азаматтарының ортақ көзқарасы деген жаңсақ ой тудырмаса керек.

Түркістан легионы жөнінде жазылған материалдарды жалпы төмендегідей топтарға сараптаған дұрыс сияқты. *Біріншіден*, легионерлердің естеліктері (кітапша түрінде шыққандары бар); *екіншіден*, шетел ғалымдарының (көп болмаса да) зерттеулері; *үшіншіден*, мұрағаттар негізінде (деректермен танысуға рұқсат берілмеген жайттар да жетерлік), мақалаларын жазған тарихшылардың бір тобы, *төртіншіден*, Жеңіс мейрамына байланысты орталық және аймақтық газеттердің арнайы корреспондент – журналистердің мақалалары, *бесіншіден*, мамандығы басқа да азаматтардың танымдық зерттеулері.

«Крах легиона» кітапшасында *Таукел Амиров* (өзі Кел Жадрабаев деген бүркеме атпен жүрген) Түркістан легионы батальонының бірінде ұйымдастырған астыртын ұйым жетекшісі ретінде жау қолында өткен күндерін пайымдап, бастарын қауіп-қатерге тіккен ұйым мүшелерінің немістерге қарсы ұйымдастырған зиянкестік әрекеттерінен хабардар етеді [10]. Астыртын ұйымның Ислам Қаратаев, Рахимбек Нуртаев, Елюбаев, Нарымбек Жаркеев, Сағындық Беримбетов және төменде аттары аталатын азаматтардың патриоттық топтың белсенді мүшелері болғандығын айғақтайтын әртүрлі іс-әрекеттерін баяндайды. Сондай естеліктің бірі – батальонда астыртын ұйымның әрекет етін отырғанын білген неміс штабының белсенділерді тұтқынға алғанын, істің соңы ұйым жоспарын және оның мүшелерін жауға бермей қайсарлықпен азапты өлімді қарсы алған Сағындық Беримбетов жөніндегі қасіретті оқиға [10, С.82].

Ибрай Тулебаев, Александр Бергенов, Сытдык Хасанов, сондай-ақ 2-батальонның легионерлері Атымтай Кошимбаев, Толеутай Сыздыков, Қайрат Сатыбалдин Кеңес Армиясына қосылу мүмкіндігіне қолдары жеткен [10, С.61]. Уалихан Бұхарбаев, Раимбек Нуртаев, Егенберды Утегенов сынды легионерлер Кеңес Армиясына қосылу мақсаттарын іске асыру барысында немістермен болған қанды қақтығыста қаза тапқан [10, С.70]. Автордың өзі де неміс қоршауын бұзып, партизан отрядына бір топ легионермен өтіп, ал 1943 жылдың 27 қыркүйегінде Кеңес Армиясының алғы шептегі бөлімдерімен табысқан.

Легион жөнінде қалам тартқан шетелдік авторлардың пікірлері назарда ұстарлық. Мәселен, неміс зерттеушісі «Между свастики и советской

звездой» кітабының авторы *Патрик фон цур Мюлен* төмендегідей тұжырымдар жасаған: *біріншіден*, Мұстафа Шоқай легионды құру ісімен айналыспаған, себебі ол 1941 жылдың 27 желтоқсанында қайтыс болған.

Түркістан легионын құру туралы Жарлыққа Гитлер 1941 жылдың 22 желтоқсанында қол қойып, ал оны құру ісі 1942 жылдың көктемінен бастау алған. Осы жерде уақыт айырмашылығын анықтаған зерттеуші дәлелді айғағын алға тартуда. *Екіншіден*, ол тұтқындардың легион қатарына кіруге итермелеген себептерді саралайды: 1) концлагерьден құтылуға итермелеген қарапайым адами қажеттіліктер еді. Лагерьлерде адам айтқысыз жағдай орын алды; аштық, суық, сүзек ауруының меңдеуі, дәрігерлік көмектің берілмеуі, атып тастау т.б.; 2) кейбіреулер өздеріне өтіп кету, болмаса партизандарға, Еуропадағы қарсылық қозғалысына қосылуға мүмкіндік болатындығына үміт артты; 3) әрине Түркістан тәуелсіздігі үшін күресті жалғастыруға ниет жасағандар да табылды және міне, осылар кейініректе Түркістан ұлттық комитетін (ТҰК) құруға атсалысқанын неміс профессоры түйіндей кетеді[11, С. 7].

Француз тарихшысы *Клод Дельпла* *біріншіден*, әртүрлі деректер мен құжаттар бойынша, Түркістан легионында аз дегенде 6 батальон, демек 180-нен 205 мыңға дейін легионер болған деп топшылайды. *Екіншіден*, легион ішіне тыңшылық мақсатымен жіберілген жансыздың немістердің өздерін жаман тамақтандырмай, сөйтіп күнелтуге мүмкіндік беріп отырғандығын, оның Германия үшін соғыспайтындығын жайып салған легионерді ұстап бергендігін мәлімдей келе, мұндай ниеттегілердің аз болмағандығын сабақтайды. *Үшіншіден*, Жоғарғы Гаронны ауданында, әсіресе Тарн департаментінде легионерлердің француз партизандарына қосылу фактілері көп болғандығын пайымдайды. *Төртіншіден*, түркістандықтар асылында әрекет етуші армияның солдаттары емес, оларды негізінен объектілерді (мұнай базаларын, жолдарды) қарауылшылар ретінде пайдаланғандығы айтылады[11, С. 7].

Түркістан легионын зерттеуге сүбелі үлес қосқан және табысты еңбек етіп жүрген саяси ғылымдардың докторы *Б.Садықованы* арнайы даралауға болады. Ғалым – Франция, Алмания, Швейцария мемлекеттік мұрағаттар-ындағы деректік құжаттардың негізінде жазылған ғылыми мақалалар (М.Шоқай жөніндегі -29, ал «Түркістан легионы» туралы -22 мақаласын атауға болады) және 2002 жылы жарық көрген «История Туркестанского легиона в документах» кітабының авторы.

Еңбектерінде күрделі де қайшылықты мәселелер қамтылған. *Біріншіден*, М.Шоқайдың іс жүзінде легионды құруға қатыса алмағандығын оның 1941 жылдың 27 желтоқсанында қайтыс болуымен байланыстырады; *екіншіден*, кейінде Түркістан ұлттық комиетін басқарған ұлты өзбек Вали Каюм М.Шоқайды у беріп өлтірмегендігін кесіп айтады және Сталиннің мұндай жалған хабарды таратудағы мақсаты екі республика арасына сенімсіздікті орнату деп біледі. Сондай-ақ М.Шоқайдың өлімі әсіресе чекистер үшін керек болған деп тапқан ресейлік зерттеушілердің пікірін алға тартады. *Үшіншіден*, сандық көрсеткіштерді сұрыптайды, мәселен, соғыс жылдарында 5 млн. 734 мың кеңес солдаты мен офицері тұтқынға түскен екен. Соның 1,7 миллионы Түркістанның, яғни қазіргі орталықазиялық республикалардың азаматтары, осының 180 мыңы Түркістан легионының қатарында болған. *Төртіншіден*, жаңа деректер негізінде репатриацияның қасіретті тарихи беттерін ашып береді. *Бесіншіден*, елге әкелініп алдын бес артын жиырма бес жылдан қамауда ұстап, халық жаулары деп танылған легионерлердің (Францияда Қарсыласу қозғалысына қатысқандар да бар), сондай-ақ шет елдерде қалған қандастарымыздың тағдырларын пайымдайды [12, С. 11].

М. Шоқай және Түркістан легионы мәселесін қарастырған тарихшылар тобына профессорлар Ә.С.Тәкеновты [13], М.Қ. Қойгельдиевті [14], Т.Көлбаевты [15], Б.Аяғанды [16], Л.Ахметованы [17], т.ғ.к. Г.Көкебаеваны [18] және т.б. жатқызуға болады.

Журналистер легі қатарынан А.Тасымбеков, Л.Ковалева, А.Умаров, А.Кәкен және басқаларды атаған жөн. Осылардың ішіндегі шоқтығы биік азаматтың бірі – Армиял Тасымбеков, тарихтың «жанды оқиғаларына» үн қосқан ардагер қаламгердің осы мәселеге қатысты 4 мақаласын атауға болады [19]. Ол 1937-1938 жж. саяси қуғын-сүргіннің зұлматтық беттерін де саралауға өзіндік қол таңбасын қалдырды. Л.Ковалева легионерлерге деген ойын «... Не станут ли они через пятьдесят лет истинными героями, а те, кто с честью дошел до Берлина, оккупантами» [20] сөздерімен жеткізсе, А. Умаров легионерлер жөнінде бірқатар тарихи оқиғаларды жүйелей отырып, ҰОС ардагерлері іштерінде пікірлердің әртүрлігін, яғни біреулері «оларға кешірім жоқ» десе, екіншілерінің жауап таба алмай қиналатынын, үшіншілерінің легионерлерді ақтау туралы мәселені тек бүгінгі жауынгер-ардагерлер өмірден өткеннен кейін ғана көтеруге болатын шығар деген үміт білдіретіндерін баяндайды [21]. А.Кәкен жинаған мағлұматтарының негізінде көп жылғы жұмысының нәтижесі ретінде

Түркістан легионына арнап зерттеу жұмысын баспадан көпшілік қауымға ұсынып топ жарған журналистеріміздің бірі[22].

Түркістан легионын Ж.Нұрқан, А.Оразов және Ә.Бәкіров сияқты азаматтар зерделеуден өткізген. Соңғысы -Сыр бойының азаматы, Журналистер Одағының мүшесі, Ұлттық қауіпсіздік қызметінің отставкадағы полковнигі. «М.Шоқай батыр ма, әлде сатқын ба» деген сұраққа жауап іздеген ол ОГПУ-НКВД органдарының М.Шоқайға қарсы құпия күрес операциялары туралы деректер негізінде мақалаларын (7) және Қызылорда қаласында 2000 жылы «Операция «Франц»кітабын жарыққа шығарды. М.Шоқайдың атымен сабақтастырылатын Түркістан ұлттық комитеті және оның кездескен азаматтары туралы т.б. мағлұматтар еңбектеріне арқау болған[23]. Әрине, мұндай түйткілді мәселені зерттеп, түйінін айтуға әркімнің бара қоймайтынын ескерсек, жоғарыда аты аталған және әлі де қалам тартып жүрген азаматтарға алғысымызды білдіргеніміз жөн. Ақ-қарасын діттемесе де, мәселе туралы ойларын айту арқылы азаматтық позициясын білдіру үлкен іс. Дегенмен, мұндай аса күрделі проблеманы сабақтап қана қоймай, үкім айтып нақтылы бағасын берер кез-келген азамат бұл мәселеге қатысты материалдармен толықтай танысып, оларды саралап-зерделегені, сөйтіп, мол жауапкершілікті сезінгені абзал демекпіз.

Әдебиеттер тізімі

- 1.Шәкібаев С. Үлкен Түркістанның күйреуі (Документальді повесть). Алматы, «Жазушы» - 1968.- 264 бет
2. Шәкібаев С. Құрғақ долбар-дәлел емес: [М.Шоқайұлы туралы] // Қазақ әдебиеті.- 1992. – 24 шілде. – 18 б.
3. Шәкібаев С. Үлкен Түркістанның күйреуі: М.Шоқай туралы. // ХХІ ғасыр. Қазақ елі. – 2002. – 1 қаңтар. – 6 б.
- 4.Тәкенов Ә. М.Шоқай өмірінің соңғы кезеңі // Қазақ елі – 1997. -17 қаңтар. – 6 б.
5. Садыкова Б. Советская пропаганда: о Мустафе Чокае: о книге С.Шакибаева «Падение «Большого Туркестана» // Материалы научно-теоретической конференции; Әкімханов М. Астана М.Шоқайды біле ме? // Қазақ елі. – 2002. – 2. - 2–б.; т.б.
6. Садыкова Б. История Туркестанского легиона в документах. – Алматы: Кайнар, 2002.-248 с.
7. Қазақ елі. – 2002. – 1 қаңтар. – 6 б.

8. Әлімжанов Ә. Ұлы адамның аруағымен алыспайық // Қазақ әдебиеті.- 1992. – 24 шілде. – 18 б.
9. Ұлы Отан соғысы ма, әлде...- Жас казак. – 2007.- 11 мамыр
10. Амиров Т. Крах легиона: [Документальное повествование]. – Алматы: Казахстан, 1995. – 96 с.
11. Садыкова Б. Туркестанский легион // Юридическая газета. – 1998.- 1 июля. – 8 с.
12. Садыкова Б. Туркестанские военнопленные: между звездой и свастикой (Вопросы задавала Жанар Канафина) // Караван. – 2011.- 11 ноября. – 12 с.
13. Тәкенов Ә. «Түркістан легионы» және Мұстафа Шоқай туралы не білесіз // Егемен Қазақстан. – 1995. – 13 шілде.
14. Қойгелдиев М. Тұтас Түркістан идеясы (қалыптасуы мен дамуы таихынан) // Қазақ елі. – 1997. - 6 маусым.- 5-бет
15. КөлбаевТ. Соғыстағы қазақтар және «Түркістан легионы» // Жас Алаш. – 2006. – 6 мамыр. -1,4 беттер
16. Аяған Б. Люди вне закона: об архивных рукописей в фашистском плену солдат ВОВ // Экспресс К. – 2006. – 5 мая. – С.8
17. Выстрел в спину памяти. Туркестанский легион: ничего, кроме истории // Страна и мир. – 2013. – 24 июня. – С.12
18. Көкебаева Г. Мұстафа Шоқай және Түркістан легионы: аңыз бен ақиқат. Өңгімелескен Е.Ержанұлы // Айғақ. – 2008. – 30 шілде. – 4 бет
- 19.Тасымбеков А. Тәуелсіздік жолындағы жанталас // Түркістан.- 1998. -26 тамыз; «Үлкен Түркістан» қалай атылды // Ана тілі. -1998. -12 наурыз.
20. Ковалева Л. Туркестанский легионер, ставший орденоносным [О Д. Бегалиеве] // Южный Казахстан. – 1993. – 17 августа. – С. 2
21. УмаровА. Туркестанский легион: История // Новости недели. - 2002.-4 декабря. – С.21
22. Кәкен А. Түркістан легионы. – Астана. Республикалық баспа – полиграфия орталығы, 2000. – 140 бет
23. Бәкіров Ә. «Түркістан ұлттық комитеті» және Мұстафа Шоқай туралы // Егемен Қазақстан. – 1996. – 16 қаңтар.

І СЕКЦИЯ

ҰЛЫ ЖЕҢІС ДӘСТҮРІМЕН ЖАС ҰРПАҚТЫ ПАТРИОТИЗМГЕ ТӘРБИЕЛЕУ

ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫ КЕЗІНДЕГІ КӘСІПТІК-ТЕХНИКАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДІҢ ЖАҒДАЙЫ

КИНЖЕКОВА Р.С.

БҚИГУ доценті, педагогика ғылымдарының кандидаты

Соғысқа дейінгі екінші бесжылдықтар кезінде кәсіби –техникалық білім беру жүйесінің жұмысшы кадрлар дайындауда үлкен жетістіктерге жеткен кезі еді. Өйткені, бұл кез - Қазақстан мемлекетінің ауыр индустриясының қалыптасып, дами бастаған кезі. Түрлі-түсті металл өндіру, шығыста ірі көмір базасы, мұнай көздері ашылып республика экономикасына қызмет ете бастады. Сол сияқты энергетика және химия өнеркәсіптері, кара металлургия негіздері қаланды. Ауыл шаруашылығында да ұсақ шаруашылықтар біріктіріліп, ірі ұжымдық шаруашылықтарға ауысқан болатын. Бұл кезде Қазақстандағы жұмысшылар мен қызметкерлердің саны 716 мың адамға жетсе, оның жартысын жергілікті ұлт өкілдері құрады. Қалыптасып келе жатырған жұмысшы өкілдерінің көпшілігін кәсіби білім беру мекемелерінен дайындықтан өткен адамдар құрады. Кәсіби кадрларды дайындауда сол кездегі алдыңғы қатарлы еңбек әдістерін меңгертуге, техникалық білім беруге, өндірістік біліктілік қалыптастыруға, еңбек өнімділігін арттыруға аса үлкен мән берілді. Осы міндеттерді шешуде мектептер, дайындау және қайта дайындау курстары көптеп ашылды.

Кеңестік кәсіби-техникалық білім берудің ерекшелігі, бұл білім мекемелерінің жұмысын, оқу процесін ұйымдастыру елдегі өндірістік күштердің дамуымен тікелей байланыста жүргізілді және ұйымдастырушылық-жүйелілік тұрғыда халық шаруашылығының қажетіне бейімделіп отырды. Бұған дейін жұмысшы кадрлар өндіріс орындарының өз ішінде дайындалды. Бұл жұмысшыларды практикалық тұрғыда дайындағанымен, күнбе-күн өсіп келе жатырған өндіріс қажеттілігін теориялық тұрғыдан өркендете алатын мамандар дайындауда әлсіз тұстары байқалды. Мемлекет жұмысшылар мен қызметкерлерді дайындауға өте көп қаржы жұмсады. Алайда қазақ жастарының қалада тұрақтауы, өндіріс орындарына жұмысқа орналасуы әлі де болса талапқа сай болмады. Тіпті қыруар ақша бөліп дайындаған

жастар оқу орындарын бітірген соң елдеріне қайтіп кететін болды. Бұл жүйе жастарды көбірек өндіріс орындарына тартуға бағытталған еді.

Бұған дейін жұмысшы кадрлардың көпшілігі кәсіптік-техникалық білімді фабрика-зауыттардың (ФЗУ) жанындағы мектептер негізінде дайындалып келсе, жаңарған қоғамда мұндай мамандар біліктілігі, дайындығы жағынан өндірістердің дамуына сәйкес келмей қалды. Фабрика-зауыт мектептері сол зауыттың, цехтың, құрылыстың өз қажеттілігіне сай тар ауқымды мамандықтар бойынша мамандар дайындады. Жаңадан ашылып жатырған фабрика, зауыттар, шахталар, кәсіпорындар өз мамандарын дайындайтын мектептері болмағандықтан (ФЗУ) білікті мамандарға аса зәру болды. Сондықтан өз жұмысшыларын өздері дайындады.

Осы жағдаяттарға байланысты 2 қазан 1940 жылы ССРО Жоғарғы Кеңесі Президиумының «ССРО мемлекеттік еңбек резерві жөніндегі» жарлығы шықты. Жаңа жүйе бойынша кәсіптік-техникалық білім беру қолөнер және теміржолшылар училищелері, фабрика – зауыттық оқыту негізінде жүзеге асырылатын болды. Алғашқы жылдары училищелерге 4 сыныптық және одан жоғары жалпы білімі барлар қабылданатын болды. Екі жыл бойына бұл училищелер металл өңдеу, тау-кен өндірісі, түрлі-түсті металлургия, теміржолшылар, су транспортшыларын дайындайтын болды. ФЗО мектептері жастарды біліміне қарамай қабылдап, 6-10 айда өндірістердің жекелеген салаларына – құрылыс, транспорт т.б. мамандар дайындаған. Бұл 1940 жылы 2 қазан күні қабылданған жарлық бойынша құрылған Еңбек резервтері басқармасы елдегі кәсіптік-техникалық білім берудің бастамасы болды.

1940 жылы қазан-қараша айларында қалалық және ауылдық жерлердегі жастарды жаңа құрылған оқу орындарына шақыру жөнінде қаулы қабылданды. Еңбек резервтерінің кадрлар даярлаумен практикалық тұрғыда айналысатын республикалық, облыстық басқармалары құрылды. Жаңа ашылған училищелер мен ФЗО мектептеріне қалалық, ауылдық жастар жан-жақтан ағылды. Алғашқы күндердің өзінде түскен өтініштер бұл жағдайды растай түседі: Алматыда-2000-нан аса, Семейде-1500-ден аса, Шымкентте-1500-ден аса, Зырянскіде-371. Жүздеген өтініштер Ақтөбе, Қостанай, Өскемен және басқа да қалалар мен аудандарда қабылданды. Осы өтініштер негізінде 25 мың жас оқуға қабылданған, яғни бір орынға 5 адамнан келеді.

Қысқа мерзім ішінде Қазақстанның өндірістік базаларында 5880 адам контингенті бар 35 оқу орны ашылған. Олардың 7-уі қолөнер училищесі, 23-і фабрика-зауыттық оқу орындары.

Соғыс жағдайы Қазақстанның индустриялық дамуын тежеген жоқ. Мемлекетіміз еліміздің шығыс аймақтарының өнеркәсіптік дамуын, соның ішінде Қазақстанның да өсіп-өркендеуін жеделдетті. Соның нәтижесінде жаңа өнеркәсіп тораптары пайда болды. Жанакөмір шахталары мен бөлімдері, 4 жаңа мұнай кәсіпшілігі, Жезді марганец, Шығыс Қазақстан молибден, Байжансай полиметалл т.б. және біршама жаңа энергетикалық қуат көздері қосылды. Эвакуацияланған кәсіпорындарды орналастырумен қатар республикада Ақтөбе ферросплав зауыты, Ақмола «Қазсельмаш» зауыты, Қазақ металлургия өңдеу зауыты, Гурьев мұнай өңдеу зауыты салынды. Соғыс жылдарында республикада ірі өнеркәсіп кәсіпорындарының саны 1940 жылғымен салыстырғанда 460тан аса өсті. Сонымен бұл өндіріс орындарындағы жұмысшылар мен инженер-техникалық қызметкерлер республикадағы индустрияның жаңа, әрі жетекші салаларының қалыптасуына игі әсер етті.

Соғыс жылдары батыстағы қолөнер, теміржол училищелері және ФЗО мектептері шығысқа көшірілді. Қазақ ССР-іне 13 қолөнер училищесі және 3500 оқушысымен 8 фабрика-зауыттық оқу орындары келіп орналасты.

Соғыс жылдары еңбек резервтері жүйесі бойынша мамандар дайындайтын оқу орындарында халық шаруашылығының қажеттілігіне сай көптеген өзгерістер боды. 1941 жылы училищелер саны 12 болса 1945 жылы 31-ге, ФЗО-лар саны 23-тен 53-ке жетті. Ал 1945 жылы керісінше мұндай оқу орындарының саны 84-тен 70-ке азайған.

Соғыс жылдары республикада жыл сайын 26530 адам оқыған. Бес жыл бойына өз еркімен училищелер мен ФЗО-ларға 114388 адам шақырылған. Біздің облыста кәсіптік-техникалық мектептер 30 жылдары ашыла бастаған болатын 1932ж. «Камен» кеңшарында (Зеленов ауданы) малшылар даярлайтын «Кеңшар оқуы» ұйымдастырылып, ол 1937ж. Камен механикаландыру мектебі аталып, кейін 13 кәсіптік тех. училище болды. Ұлы Отан соғысы қарсаңында облыстағы 1300 оқушылық 6 кәсіптік-техникалық училище жұмысшы кадрларын даярлаудың ұясы болды. Соғыстан екі жыл бұрын 1938ж. Орал қаласында шаруашылық техникумы ашылған болатын.

Тек 10 КТУ-дың өзі жылына 30 мыңға жуық мамандар даярлап шығарып отырған. Барлық оқу орындарында оқу жоспарлары мен

бағдарламалары өзгеріске ұшырады. Мектептердің 5-7 сыныптарына ең қарапайым ауыл шаруашылығы машиналарынан сабақ беру, 8-10 сыныптарға тракторларды, комбайндар мен автомобильдерді оқытып үйрету енгізілді. 1941-1942 оқу жылында барлық мектептерде, еңбек резервтері оқу орындары мен техникумдарда жалпыға бірдей әскери міндеттілік туралы заңда жарияланған әскери істің негіздерін оқып-үйрену қалыптасты. Тарих, әдебиет, география пәндерінен сабақ беруде көбірек, патриоттық, әскери-қолданбалы тақырыптарға көңіл бөлінді. Техникумдар мен ЖОО студенттері қорғаныс кәсіпорындарында соғыстың керек-жарағын жасауға, конструкциялау немесе кейбір техникалық және технологиялық мәселелерді шешуге көмектесті.

Білікті кадрлар даярлауда эвакуацияланған жоғары және орта оқу орындары үлкен жұмыс жүргізді. Олар – Мәскеу авиация институты, Мәскеу түрлі-түсті металдар және алтын институты, біріккен Украина мемлекеттік университеті, сондай-ақ соғыс күндерінде құрылған Алматы мемлекеттік шет тілдер педагогикалық институты, Шымкент технология институты, Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық институты, Дене тәрбиесі институты. Осылайша, келген ғалымдардың көмегі, ХКК және Қазақстан Қ(б) П ОК-нің жәрдемі және жергілікті кадрлардың белсенді қатысулары сол жылдарда 22 жаңа институт пен филиалдар ашуға, өнімнің сапасын және шарушылықтың жетекші салалары бойынша экономикалық көрсеткіштерді жақсартуға, қорғаныс саласындағы 150 ғылыми тақырып бойынша шешімдер мен ұсыныстар беруге мүмкіндік туғызды.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақстан тарихы. 4-бөлім-Алматы «Атамұра»-2010ж.
2. Батыс Қазақстан облысы энциклопедия –Алматы «Арыс», 2010ж.
3. Қазақстан Республикасының білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы.
4. К.К. Борибеков , А.К. Кусаинов, Н.А. Шамельханов
Профессиональное образование Казахстана: опыт и перспективы.
Алматы, 2001.

ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫ ӨРТІ ӘР ҚАЗАҚ ОТБАСЫ ҮШІН ҚАЙҒЫ-ҚАСІРЕТ, ТАҒЫЛЫМДЫ ТАРИХ

САБЫР М.Б.
БҚИГУ профессоры,
филология ғылымдарының докторы

Ұлы жеңіске биыл 70 жыл. Ұлы Отан соғысының өрті әрбір қазақ отбасын шарпыды. Тарих парақтарын ақтарсақ қанды жаспен жазылған солдат сағынышы, ата-ана қайғысы, жар мұңы сыңсиды. Сұрапыл жылдардағы жап-жас жесір келіншектер, жетім балалар, кемпір-шалдар тылда жан қиярлық еңбектің үлгісін көрсетті. Ерен еңбекпен ұлы Жеңісті жақындатты. Майдан даласында қазақ батырлары Кеңес Одағының құрамындағы барлық ұлт өкілдерімен бірдей жан берді, жан алысты. Отан үшін талай боздақ жер жастанды. Ұлы Отан соғысында ерліктің үлгісін көрсеткен бабаларымыз үшін біз мақтана аламыз. Орыс Жазушысы Илья Эренбург өзінің «Қазақтар» деген мақаласында былай деп жазды: «Один фриц мне сказал: «Против нас были страшные солдаты — их не мог остановить никакой огонь, они бежали прямо на нас. Потом мне сказали, что это — казахи. Я не знал прежде, что существует такой народ...» Фрицы многого не знали. Им говорили, что Россия — большая страна, но им не говорили, что в этой большой стране живут большие люди». Әрине Советтік Социалистік Республикалар одағы ортақ отан еді. Сондықтан да оның халқы бір мүдде, бір мақсат үшін күресті. Ұлы Жеңіс үшін жанын қиды. Келер ұрпаққа бейбіт күн сыйлады. Ұлы Жеңіс тарих қойнауына алыстаған сайын оның мән-маңызы арта түспек. Тәуелсіз Қазақстан жағдайында тарих үшін майдан даласында ескерусіз, хабар-ошарсыз қалған әр боздақты іздеу абыройлы іс болмақ.

Менің атам Мұхамбетқалиев Сабыр Ұлы Отан соғысында қаза болды. Сабыр атамыз соғысқа кеткенде әкем Бөкенбай бес-алты жаста екен. Әжеміз Қайырлы 20-дан асқан жап-жас келіншек күйі жесір қалып, ағайындар қанша үгітесе де тұрмысқа шықпай, жарымның отын өшірмеймін деп, кәрі енесі мен жас баласын сүйрелеп, соғыс кезінің бар тауқыметін тартып, аштан өлмей, көштен қалмай аман-есен бейбіт күннің көшін ілесіпті. Әжеміз ақын жанды, суырып салмалығы бар әнші адам еді. Жасында ауылдағы жиын- тойдың көркі болыпты. Біздің бала кезімізде, шалын аңсап, көзін сығып алып, соғыс жылдары көрген тауқыметін баяндап, өзі шығарған қара өлеңді аңыратып отырушы еді. Ол өлеңдерді жазып алу ойда болмапты. Қызы едім Абекештің Қайырлы атым

Ешкімнен кем емес ет салтанатым

Сұм соғыс жан жарымды жалмаған соң

Қайырылып қалды ғой қос қанатым,-деп бастап, ұзақ толғайтын.

Сабыр атамыз 1932 жылы ұйымдастырылған Аңқаты кеңшарын құрушылардың бірі. Өздері 3 ағайында жігіт екен. Байбақты тайпасының Құлшық руынан. Бәрі орысша оқыған сауатты, болыпты. Олардың қайда оқығаны жөнінде мәліметтен бейхабармыз. Бірақ ел алдында, әлеуметтік саяси мәселелердің басы қасында жүрген. Кеңес үкіметі үшін қызмет еткен. Бала кезде әжемнен, ауыл үлкендерінен естіген әңгімеге қарағанда Сабыр атамыз Аңқаты кеңшарын қалыптастыруда көп еңбек сіңірген, басшылық қызметтерде жасаған екен. Жұмысшы комитетінің төрағасы, шатауат (бухгалтер) болып, директор Писарев деген кісімен қоян-қолтық жұмыс жасаған. Аңқатыдағы атамыздың көзін көрген әжелер «Сабыр десе, Сабыр еді-ау» деп атамыздың азаматтығын, кісілігін аңыз қылып әңгіме етіп отыратын. Аштық жылдары Ресей, Татарстан асып кеткен ағайын туыстарды соғыстың алдында елге көшіріп әкеп, жер-жерге қоныстандырғанын бір үлкен әңгіме қылысатын. Сабыр мінген қос қара жорға да ел ішінде аңыз әңгіме болатын. Біздің ауылда жазу үстелі тек Сабырда болыпты. Емен ағашынан жасалған үлкен үстел екен. Соғыс кезінде бір үйге бірнеше отбасы бірігіп өмір сүрген заманда, үй тарлық қылып, әлгі үстелді үйдің төбесіне шығарып тастапты. Үлкен әжеміз Уазипа баламның көзі деп, аязды күндері отқа жаққызбай сақтапты. Сол үстел елуінші жылдарға дейін қурап жатыпты, ауыл адамдары бұл Сабырдың үстелі ғой деп қол тигізбейді екен.

Біздің үйге қысқы соғым кезінде үшінші фермадан Есенғазы қарт келетін. Бір аяғы ағаш аяқ соғыс ардагерін әкем Бөкенбай құрақ ұшып күтетін. Шешем Гүлжан бәйек болып дастархан жаятын. Ауылдағы ақсақалдардың басын қосып, әңгіме-дүкен құратын. Есенғазы қарт екі-үш күн жатып, сыбағасын жеп, соғыста бастан кешкенін жыр қылып айтатын. Сөйтсек, ол атам Сабырмен бірге майданға аттанып, қанды жорықтардан аман-есен елге қайтқан кісі екен. Ауылдан 40-50 жігіт 1942 жылы қыста бірге аттандық қой деп әңгімесін бастайтын, біздерде соғысқа дайындалатын уақыт болмады, бірден қанды майданға кіріп кеттік деп, күрсініп отырып қалатын. Біз, бала-шаға, әдемі ертегі тыңдайтындай күтіп отырамыз. Біраз үнсіздіктен кейін «Соғыста көп қырылдық қой», -деп әңгімесін жалғастыратын. Біздің дивизия Белорус майданында болды. Ауылдан барған жігіттерден үш жігіт, Қуанай, Сабыр және мен бір взводта қалдық. Қалғандары жан-жаққа бөлініп

кетті. Бір жолы артымыздан ас-су жетпей үш-төрт күн аш жүрдік. Орман ішінен оқ тиіп өлген, иістеніп кеткен сиырды тауып алып, терісін пісіріп жедік. Тек Сабыр ауыз тимеді, ағашқа сүйеніп қағазын жазып отырды. Кірпияз жігіт еді. Ішіміздегі орысша сауатты Сабыр болатын. Сабырдың ротадағы қосымша міндеті санитар еді. Атыс-шабыс үстінде жаралыларға көмек көрсетіп жүретін. Бір күні Белорусияның неміс басып алған бір қаласын азат етуге шабуылға шықтық. Немістердің бекінісі мықты, бет қаратпай оқ жаудырады. «Отан үшін, Сталин үшін алға», деп «уралап» келеміз. Бір кезде жаныма қарасам «уралап» Қуанай жүгіріп келеді. Бір қолымен ішін басып алыпты, шек-қарыны аяғына оралып келеді екен. Келесі сәтте өзімде мұрттай ұштым. Есімді жисам госпиталда жатыр екенмін. Ұшып тұрам деп ұмтылғанда жерге оңбай құладым. Бір аяғым тізеден жоқ екен. Дәрігерлер көтеріп, керуетке жатқызды. Ес жинаған соң Қуанай қайда, Сабыр қайда деп сұраймын ғой. Қуанай ұрыс даласында қаза болыпты, Сабыр ауыр жаралы, госпиталға түсті деп естідім. Содан кейін есіл ерді көре алмадым,-деп әңгімесін аяқтайтын.

Әрине, соғыс жылдары Мұхамбетқалиев Сабыр ерлікпен қаза болды деген қара қағаз келіпті. Бірақ колхоз басқармасы көпке дейін естірте алмай жүріпті. Кейін бір ыңғай келгенде естірткен екен. Содан сол қара қағаз жоғалып кеткен де, атамыз Сабырдың қай майданда, қай жерде қаза болғандығы дүдәмел күйінде қалды. Әкем Бөкенбай қаншама сұрау салса да із таппады.

1999 жылы Орал қаласында жарияланған Боздақтар кітабында «Мұқанбетқалиев Сабыр. 1909 ж. туған. Қазақ. Қатардағы жауынгер. 1943 ж. Қазанда ұрыста қаза тапқан. Витебск обл. Лиозно қаласында жерленген» деген мәлімет бар. Осы біздің атамыз болар деп ойлайтынбыз. Дегенмен, әжеміздің «Сабыр хаттар Украина майданынан, кейде Калинин майданынан келетін деген әңгімелері» көңілге күдік ұялатады.

Атамыздың ізін табу мақсатында Белоруссиялық ғалымдармен хабарластық. П.М.Машеров ат. Витебск мемлекеттік университетінің доценті, тарих ғылымдарының кандидаты Пивовар Николай Васильевич шын ниетімен архивтерді ақтарып, мынадай мәлімет жіберді. «Мухамбетқалиев Сабир. Дата рожд.-1909; Место рождения-Западно-Казахстанская обл., Чапаевский р-н., с/з Анкати́нский; Дата и место призыва- 01.01.1942, Чапаевский РВК, Казахская ССР, Западно-Казахстанская обл., Чапаевский р-н.; Последняя место службы-158 сд. Войсковое звание-красноармеец.; Причина выбытия –убит. Дата

выбытия -08.10.1943.; Название источника информации –ЦАМО; Убит в бою 8.10.1943 г. При наступлении на город Лиозно. Похоронен в братской могиле в г.п. Лиозно». Осы хабарды алған соң ағамыз тіріліп келгендей қуандық. Ендігі мақсат ағамыздың қай бауырластар қорымында жатқанын анықтау болды. Сөйтсек тек Лиозно қаласының айналасында 3000 қорым бар екен. Тағы да із шыырлауға тура келді. Сондай бір күнде Лиозно қаласының идеология және мәдениет және жастар ісі бөлімінен мынадай хат келді:

Здравствуйте,

Мурат

Букенбайұлы!

Отдел идеологической работы, культуры и по делам молодежи Лиозненского райисполкома информирует, что Мухамбетғалиев Сабир находится в списках воинов, захороненных на братском кладбище № 3588 в г.п. Лиозно (фото прилагается).

На данном кладбище покоится прах 1358 воинов, но на плитах имеются фамилии только 134 воинов, которые изначально были захоронены здесь. В 60-е годы прошлого столетия сюда перезахоранивали воинов из окрестностей г.п.Лиозно. В связи с тем, что длительный период никто не обращался по вопросу увековечения Мухамбетғалиева Сабира, данный вопрос не рассматривался.

По желанию родственников захороненных воинов, возможно решение вопроса увековечения в той форме, которая наиболее подходит для них. К 9 мая 2015 года фамилия Вашего деда будет нанесена на памятник воинского захоронения.(фотографию с нанесенной фамилией я дополнительно Вам отправлю)

Посещение воинского захоронения целесообразно в летний период. Рекомендуем запланировать посещение либо 9 мая, либо 3 июля, либо 10 октября, когда проводятся различные мероприятия, посвященные памяти воинов, погибших на Лиозненской земле в годы Великой Отечественной войны

Отдел идеологической работы, культуры и по делам молодежи Лиозненского райисполкома

Ағамыз Мұқанбетқалиев Сабыр құрамында болған 158- атқыштар дивизиясының тарихын ізерлесек қанды жорықтардың ізі сайрап жатыр. 1942 жылы 20 қаңтардан бастап Қызыл Армияның 158 атқыштар дивизиясы 2- рет қайта жасақталады. 1942 жылдың басында шақырылған біздің ауылды жігіттері де осы дивизияның құрамына енген болу керек. 158 атқыштар дивизиясы Калинин майданының 22 армиясының құрамында 1942 жылдың 12 ақпанында Москва маңындағы неміс басқыншыларын талқандау соғысына қатысады., одан

әрі Торопецко-Холмск бағытындағы шабуыл операциясына ат салысады. 1942 жылдың мамыр айынан бастап 158- атқыштар дивизиясы 4- екпінді армияның құрамында болып, 1942 жылдың қараша айында Ржев қаласының батыс ауданына жеткізіледі. Осы кезде 39-армияның құрамына енеді. 1943 жылдың наурыз айында Ржев доғасындағы шабуылдау операциясына қатысып, қанды жорықпен 250 шақырым жүріп, 288 елді-мекенді азат етеді. 1943 жылдың тамыз айынан бастап 39-армияның 84-атқыштар корпусының құрамында жорыққа қатысады да, 1943 жылдың 20 қазанында 1 Балтықжағалуы майданының құрамына енеді. 1943 жылдың тамыз-қыркүйек айларында Витебск облысының ауданы орталығы Лиозно қалашығы бағытындағы шабуылдау соғысына кіріседі. 1943 жылы 8 қазанда Лизно қаласын неміс басқыншыларынан азат етеді. Осы ерлігі үшін 158 атқыштар дивизиясы 1943 жылыдың 10 қазанында Жоғары баскоманданың (главнокомандующий) бұйрығымен "Лиозненская" әскери құрметті атақа ие болады. Атамыз Сабыр осы Лиозноны азат ету соғысында 8 қазанда ұрыс даласында ауыр жараланып, кейін госпиталда қайтыс болған екен. Лиозно, Витебск қалалары соғыстың басында-ақ неміс басқыншыларының астында қалып, кейін фашистердің мықты қорғаныс қаласына айналған еді. 1941 жылы 17 шілдеде Лиозно қалашығын немістер басып алып, 1943 жылдың 8 қазанына дейін ұстап тұрды. Лиозно халқы фашистердің айуандығын бастан кешті. 1939 жылдары Лиознода 711 еврей болған екен. Фашистер басып алған келесі күні-ақ еврей үйлерін белгілеп, олардың жүріп тұруына тыйым салып, гетто құрды. Лиозно геттосы еврейлерді бір орталыққа шоғырландырып, олардың көзін жоюмен айналысты. Еврейлерге алтыжұлдызды орама байлап жүруге міндеттеді. Жүздеген еврейлерді бір ғимаратқа қамап, суықтан, аштықтан, аурудан өлуге мәжбүр етті. Гетто еврейлерді азапты ауыр жұмсқа салды. Қаланың ортасына дар ағашы қойылып, еврейлерді , оларға көмектескен басқа да тұрғындарды үнемі дарға асып, отырды. Деректерге барласақ Лиознода 1717 еврей атылды, асылды. Лиозно тұрғындарын азап пен аштықтан Қызыл Армияның 158-атқыштар дивизиясы құтқарды. Соғыс тарихында 158 -атқыштар дивизиясының өзіндік орны бар, бұл дивизия Берлинді алу операциясын қатысып, ерлік жолын даңқпен аяқтады. Әр жылдары 158- дивизиясын басқарған командирлердің аты жөні тарихта алтын әріппен жазылған. Олар, Исаев Степан Ефимович (20.01.1942-27.02.1942), полковник; Зыгин Алексей Иванович (07.03.1942-18.05.1942),генерал-майор; Бусаров Михаил Михайлович (19.05.1942-

13.03.1943), полковник, кейін генерал-майор; Безуглый Иван Семенович (14.03.1943-02.01.1944), полковник, 01.09.43-тен генерал-майор; Кондратенко Даниил Сергеевич (07.01.1944-10.02.1944); Гончаров Демьян Ильич (11.02.1944-15.09.1944), полковник; Скворцов Василий Власович (16.09.1944-26.09.1944), полковник; Гончаров Демьян Ильич (27.09.1944-09.05.1945), полковник.

Лиозно, Витебск бағытындағы жорықты басқарып, Белорусияны азат етуде Безуглый Иван Семеновичтің еңбегі зор. Осы командирдің басшылығымен болған шабуылда біздің атамыз Мұхамбетқалиев Сабыр да ерлікпен қаза болды. Ел үшін қан төккен ерлердің аты мәңгі ел есінде.

ҚАЗАҚ ОТБАСЫ ДӘСТҮРЛІ ТӘРБИЕСІНДЕ ОТАНСҮЙГІШТІК СЕЗІМІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

ДЖОНИСОВА Г.Қ.

БҚИГУ доценті, педагогика ғылымдарының кандидаты,

ҚҰРМАНТАЕВА А.

БҚИГУ магистранты

Отбасы – болашақ азаматтың әлеуметтену жолындағы алғашқы қадамдарын жасайтын бастапқы адым. Ол балаға моральдық қалпы туралы алғашқы түсініктер береді, оны еңбекке баулып, өз-өзіне қызмет ету дағдыларын қалыптастырады. Ата-ананың іс-әрекеті мен мінез-құлқы, өмір сүру салты арқылы балаға дүниетанымдық, адамгершілік, әлеуметтік-саяси құндылықтар беріледі.

Өкінішке орай, қазіргі әлемдік дағдарыс жағдайында кездесетін қиын да күрделі проблемалардың шешімін табуға арналған ғылыми-зерттеу жұмыстарының барына қарамастан, отбасы тәрбиесінде айтарлықтай өзгерістер бола қойған жоқ. Оны бүгінгі таңдағы отбасының жағдайлары дәлелдеп отыр. Нарықтық қатынаста болса экономикалық фактордың мәнін педагогикалық, адамгершілік құндылық факторына қайта бағдар жасау қажеттігін талап етеді. Ата-аналардың арасында өз балаларының тәрбиесін мектеп міндетіне жүктейтіндер де әлеуметтік ортаның ықпалын көлденең тартатындар да аз емес. Соған қарамастан, әр адамның жеке басының бақытын қамтамасыз ету отбасының міндеті болып табылады және әлеуметтік құндылықтар болып табылатын мақсаттарды жүзеге асыру, жас ұрпақты әлеуметтендіру бұрынғысынша отбасының жауапкершілігінде қала береді[1].

Ғылыми әдебиеттерге жасалған талдау қарастырылып отырған проблеманың ешқашан ескірмейтін проблема екенін дәлелдейді. Мәселен, қазақтың халық педагогикасының алғашқы іргетасын қалауға негіз болған Әл-Фараби, А.Яссауи, Ж.Баласағұн, М.Қашқари, Асан Қайғы, Мұхаммед Хайдар Дулати, Қадырғали Жалайыри, Қазтуған, Шалкиіз, Үмбетай, Сыпыра, Доспамбет, Бұқар жырау, Жиёмбет, Марғасқа және т.б. көптеген ақын-жыраулардың інжу-маржан мұралары отбасы тәрбиесінің құралына айналып, ата-аналардың сана-сезімін оятты[2].

Отбасында адам өмірге келеді, тәй-тәйлап басады, бірінші қуанышы мен қиындығын кездестіреді, өседі, өнеді, одан үлкен өмірге

аттанады. Осы жерде көптеген сұрақтар туындайды. Олар: Отбасы деген не? Оның мәні неде? Қоғамда қандай рөл атқарады? Әр адамға не береді? Осы сұрақтарды жан-жақты қарастырып, шешу кезінде көптеген ойшылдар, ғалымдар атсалысқан. Мысалы: ежелгі грек ойшылы *Платон* «Адамдар отбасын құру үшін болашақ өмірдегі серігінің қандай отбасынан шыққанын, оның әке-шешесі мен ата-бабаларын жақсы білуі қажет» деген екен Ал, *Аристотель* болса, «отбасы - адамдардың қарым-қатынастарының ең бірінші түрі және ол мемлекеттің бірінші кішігірім бөлігі» деп санаған.

Отбасы проблемасына Батыс Еуропа ағартушылары да аса мән берген. Мәселен, француз ағартушысы *Ж.Ж.Руссо*: «Барлық қоғам біткеннің ең арғысы және бірден-бір табиғиы - отбасы» деген, ал швейцарлық *И.Г.Песталоцци* отбасының басты мақсаты балаға бастауыш білім, еңбек, ақыл-ой, дене тәрбиесін беріп, жан-жақты және үйлесімді дамыту деген..

Фихте отбасының негізі - махаббат десе, Гегель бірінші болып отбасы мен некенің тарихи формаларын көрсеткен. ХҮІІІ ғасырдың екінші жартысынан бастап отбасына деген тарихи көзқарастар толықтырыла түсті. Мысалы, 1877 жылы шыққан «Ежелгі қоғам» атты кітабында *Л.Морган* отбасының тарихын, оның некелік қарым-қатынасын, экономикалық, әлеуметтік дамуын және қызметін қарастырған.

Отбасы бір жағынан тәлім-тәрбие институты болса, екінші бір жақтан – қоғамдық құрылымның аса маңызды бөлігі болып табылады. Әлеуметтанушы ғалымдардың ішінде егер Е.Петровский отбасының аса маңызды қызметі қоғамның өмір сүруіне себепкер болуында десе, Я.Шеманский отбасы тәрбиелеу, мәдениетті дамыту, және өмір тәжірибелерін ұрпақтан-ұрпаққа өткізіп беретін институт деп атайды, ал М.С.Каган отбасы адамдарының қарым-қатынасын реттейтін, адамның өзін тудыратын институт ретінде келтіреді .

Жоғарыда аталған авторлардың «отбасы» ұғымына берген анықтамаларын былайша топтастыруға болады:

- Отбасы – қоғамның бір ұяшығы, оның белгілі бір институты;
- Отбасы – жеке тұрмыстың негізгі құрылу формасы;
- Отбасы – некелік байланыс;
- Отбасы – ата-аналардың көпсалалы қарым-қатынасы.

Әдетте отбасының басты міндетінің бірі - бала тәрбиесі. “Тәрбие” “раб”, “риба” деген араб сөздерінен шыққан. Бала өсіру,

асырау, арттыру, көбейту, тәрбиелеу, реттеу, арылту, басқару, жауапкершілікке алу деген мағыналарды білдіреді.

Отбасы тәрбиесі туралы алғашқы педагогикалық түсініктер мен идеялар халық педагогикасында пайда болған. Қазақ халқының ежелгі салтында баланы жастай әдептілік, мәдениеттілік сияқты қасиеттерге ата-анасы тәрбиелейтіні белгілі. Көргенді отбасының баласы парасатты, талғамды, ақылды болып өседі. Керісінше, көргенсіз отбасының баласы тәртіпсіз, әдепсіз, даңғой, ойсыз, дарақы болып өседі. Сонымен әр баланың алғашқы ұстазы, тәрбиешісі әкесі мен шешесі. Баланы бастан әдептілікке тәрбиелеу ата-ананың негізгі борышы.

Ұлттық тәрбиені іске асыруда қазақ халқының ғасырлар бойғы жинақтаған тәжірибесінің үлесі мол. Ойшыл ғалымдар, ақындар, шешен – билер, жыраулар, ағартушылардың мұралары жастарды рухани мәдениетке, өмір сүру дағдыларына, сонымен бірге отбасын құруға тәрбиелейді. Қазақ отбасындағы дәстүрлі тәрбиенің дамуына мән беретін болсақ, сонау ерте кездегі *Қорқыт ата* тағылымына көңіл аударғанымыз дұрыс. Ол отбасындағы әке мен ананы құрметтеу, ондағы жарасымды қарым – қатынас, ұл мен қыз тәрбиесіне ерекше мән берген. Мысалы, «Анадан өнеге көрмеген қыз жаман, атадан тағылым алмаған ұл жаман», «Атасыз ұл ақылға жарымас, анасыз қыз жасауға жарымас», т.б.

Ойшыл данышпан, ғалым *әл-Фараби* «Отбасы» ұғымына мынадай анықтама береді: "Үй белгілі бір бөлшектерден құралады, солардың арқасында гүлденеді. Бұлар саны жағынан төртеу: ері мен әйелі; қожайыны мен қызметшісі; әке - шешесі мен баласы; мүлкі мен мүлік иесі. Кімде - кім бұл бөлшектер мен бірлестіктерді басқарса, ол адам үйдің билеушісі және әкімі болады. Оны "қожайын" деп атайды", - деп отбасын оның құрылымдық бөліктері тұрғысынан сипаттайды.

Қазақ отбасы тәрбиесіндегі дәстүрлерін, мәселен, отбасында бала тәрбиесінде ұлттық дүниетанымды қалыптастыруда күнделікті өмірде тәрбие құралдары: ұлттық ойындар, ертегілер, санамақ, мақал-мәтелдер, жұмбақ-жаңылтпаштар т.б. ауыз әдебиеті үлгілерін пайдалануда, ырым-тыйым сөздер арқылы жас ұрпақты ойшылдыққа, әдептілікке, адалдыққа, батылдыққа, кішіпейілдікке, сезімталдыққа т.б. қасиеттерге баулыған ұлттық рухани қорына өз үлесін қосары анық[2].

Қазақ халқының әдет-ғұрпында отбасына *ұл баланың* келуі «Ұл туғанға, Күн туған» деп ерекше оны бақыт санаған. Оның себебі қазақта отбасының жалғасы, шаңырақтың иесі ұл бала болыр

есептеледі. Халқымыз ұл бала тәрбиесіне ерекше көңіл бөлген. Оны мал бағуға, шөп және отын шабуға, аң аулауға, мылтық атуға, мергендік құруға, көлөнер шеберлігіне үйренуге, мал тауып, отбасын асырауға әкелері үйреткен. Ата-бабамыз ұлды өздеріндей еңбексүйгіш, малсақ, жауынгер, әнші, күйші, аңшы, құсбегі — бесаспап азамат етіп тәрбиелеуді мақсат еткен.

Көптеген тарихи тәжірибелерден сол кездегі отбасы тәрбиесіндегі отансүйгіштік сезімінің қалыптасуына ата – ана, ауыл – аймағының ықпалының күшті болғанын көреміз. Ендеше өсіп келе жатқан жас буынның бойында отансүйгіштік сезімінің қалыптасуына отбасындағы тәрбиенің ықпалын елемей қоюға болмайды. Қазіргі жағдайда патриотизм жаңа сипатқа ие болды, өйткені Қазақстанда бірнеше ұлт өкілдері өмір сүріп, «Қазақстан» деген мемлекетке бірікті. Міне осы барлық ұлт өкілдеріне қазақстандық отансүйгіштік сезімді қалыптастыру – қазіргі таңдағы өзекті мәселелердің бірі. Елін сүю – әркімнің жеке ісі, өз арының ісі. Сондықтан да жас ұрпақты отанды қастерлеу мен ардақтауға, халқының мүдде – мақсатын қорғай білуге тәрбиелеуде отбасының ролі зор.

Бауыржан Момышұлы «Патриотизм – Отанға деген сүйіспеншілік, жеке адамның аман – саулығы, қоғамдық, мемлекеттік қауіпсіздікке тікелей байланыстылығын сезіну, өзінің мемлекетке тәуелді екендігі, мемлекетті нығайту дегеніміз – жеке адамды күшейту екенін мойындау, қысқасын айтқанда, патриотизм дегеніміз мемлекет деген ұғымды, жеке адамның өткенін, бүгінгі күнімен және болашағымен қарым – қатынасы барлық жағынан біріктіреді» - деп терең әрі жан – жақты анықтама береді.

Б. Момышұлы айтып отырған белгілердің педагогикалық негізі (тұлғаның патриоттық сана – сезімін қалыптастыру, патриоттық іс - әрекетін ұйымдастыру, мінез – құлқына патриоттық сипат беру) отбасындағы тәрбие ісінің өзегі болуы керек.

Қазақ отбасындағы тәрбие ісі ғалым *Ш.Ахметовтың «Қазақ халқының бала тәрбиелеу дәстүрі»* атты мақаласында негізінен басты-басты сегіз мәселені қамтыған. Біріншіден, тәрбие басы алдымен әдептілікке үйретуді көздеген. Хат білмесең де әдепті бол дегенді басты міндет етіп қойған. Екіншіден, мейірімді болуға тәрбиелеген. Үшіншіден, тіл алғыш елгезек бол деп үйреткен. Бұл еңбекке баулудың алғашқы көрінісі болатын. Төртіншіден, адалдық пен шындыққа баулуды көздеген. Бесіншіден, білгір бол, ғалым мен ұстаздың, көпті көрген қарияның сөзін тыңда, ақпа құлақт болма, құйма құлақ бол дегенді

бойларына сіңіре білген. Алтыншыдан, үлкенді, ата-ананы сыйлауға үйретуді басты міндет етіп қойған. Жетіншіден, кісі айыбын бетіне баспа дейді халық тәрбиесі. Бұл кемшілікті айтпа деген сөз емес, қаріп-қасерлердің табиғи кемшілігін (мұрны пұшық, көзі қисық, аяғы ақсақ деген сияқты) көрсетпе деген сөз. Сегізіншіден, ел қорғаны, батыр бол, халық алдында қызмет ет, бар өнеріңді соған жұмса дегенді үйретеді [3].

Әсіресе, ұл баланы елін, жерін, халқын қорғауға ерекше тәрбиелеген. Ол үшін ұл бала тәрбиесінде жас кезінен ауыз әдебиеті шығармаларын, оның ішінде батырлар жырын кеңінен пайдаланған. Бұл жөнінде М.Ғабдуллиннің «Ата-аналарға тәрбие туралы кеңес» атты еңбегінде нақты мысалдар берілген. Батырлық жырларда ел қорғау, басқыншыларға қарсы күресу кезінде көрсеткен батырлардың ерліктері жырланады, батырлардың отбасына, еліне, Отанына деген сүйіспеншілігі шынайы патриоттығы дәріптеледі, көбінесе бірегей ұлға зар болған қарт ата-аналардың арман-тілегі орындалады (Алпамыс, Қобыланды, т.б) [4].

Қазақ мақалдарында ерлік, батырлық, ержүректік, азаматтық, халық игілігі үшін еңбек ұғымымен жанаса айтылып отырады. Жігіттің ерлік қасиеттерін сипаттайтын гендерлік лексика: ер, ел, ат, батыр, намыс, ерлік, азаматтық т.б. Ел, ер туралы сөйлегенде халық бұл екі ұғымды бір-біріне тығыз қабыстыра айтады. Мысалы: «Ер сүрінбей ел танымас», «Ел үмітін ер ақтар, ер атағын ел сақтар» т.б. Халық еліне, отанына еңбегін сіңіріп, өмірін соның игілігіне арнап ел сынына төзе білген адам ғана ер болады деп түсінеді. «Ердің сыншысы елі» деген.

Әр жас ұрпақтың бойында өз Отанына, еліне деген алғашқы сезімнің, сүйіспеншіліктің дамуына оның алған тәрбиесінің, өскен ортасының әсері ерекше. Бұл жерде ата-ананың атқарар міндеті өте зор. Елдің ертеңін ойлар, тәуелсіз елдің тірегі болар патриоттарды тәрбиелейтін орда – отбасы.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қоянбаев Р. Семья және балалар мен жеткіншектер тәрбиесі. – Алматы: Рауан, 1990. – 136 б.
2. Арғынбаев Х. Қазақ отбасы. –Алматы: Қайнар, 1996 -288б.
3. Қ.Т. Атемова. Түркі ғұламалары мұраларындағы отбасы тәрбиесі идеяларының қалыптасуы мен дамуы (IX-XII ғ.ғ.):

автореферат, педагогика ғылымдарының докторы: Алматы, 2010

4. Ғабдуллин.М: Ата-аналарға тәрбие туралы кеңес. Алматы: Мектеп,1996-142 б.
5. Оралбаев Қ. Отансүйгіштікке баулудың жаңа бағыттары // Тәрбие құралы, 2009. - № 4. – б. 55 – 57
6. Хасанова С. Қазақстандық патриотизмді қалыптастыру жолдары // Мектептегі сыныптан тыс жұмыстар, 2009. - № 8. – б. 58 – 60.

БАТЫС ҚАЗАҚСТАНДЫҚТАРДЫҢ ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫ ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ЕРЛІКТЕРІ

ОРАЗАЕВА Ж.Ж.

**Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті
аға оқытушысы,
тарих ғылымдарының кандидаты**

Ұлы Отан соғысы жылдарын сөз еткенде үлкен тебіреністе болатынымыз белгілі. Сонау жылдардың адамзат тағдырына орны толмас өзгерістер әкелгені баршамызға аян. Фашистік Германия 1939 жылғы 23 тамыздағы Кеңес Одағымен жасасқан шабуыл жасаспау туралы келісімді бұзып, 1941 жылдың 22 маусымда соғыс жарияламастан КСРО аумағына басып кірді. Германия тарапынан бұл соғыс агрессиялық, жаулап алушы, әділетсіз соғыс болғаны белгілі, ал Кеңес Одағы тарапынан әділетті өз жерін қорғаған, азаттық Отан соғысы болды.

Қазақстанның басқа жерлердегідей, Батыс Қазақстан өңірінде де соғыстың алғашқы күні-ақ халық жиындары мен ереуілдер өтіліп, онда Отанды қорғауға дайын екенін білдіріп, еріктілер тізіміне жазыла бастады.

Соғыс басталған, яғни 22 маусым күні Ақтөбе қаласында өткен жалпы қалалық жиынға 20 мыңнан астам халық жиналса, Гурьев облысының Мақат кәсіпшілігінде -1500 адам, Форт-Шевченкода 3000 адам қатысқан жиындар өтілді. Батыс Қазақстан облысындағы іргелі оқу орны - Орал пединститутында арнайы жиындар өткізілді. Мұндай жиындар Батыс Қазақстан аймағындағы барлық өнеркәсіп және оқу орындарында өтіліп, мыңдаған еріктілер өз өтініштерімен әскери комиссариатқа тіркеле бастады. Табиғатынан нәзіктілік пен батырлықты байқатқан батыстың қыздары ел басына қауіп төнген уақытта қайсарлық танытып, майданға аттануға өз өтініштерін білдірді. Гурьев қаласында да соғыстың алғашқы күндерінде 23 қыздан майданға жіберу туралы өтініш түссе, Ақтөбе қалалық әскери комитетке түскен 392 арыздың, 90-ы отбасын құрған әйелдерден болды.

Соғыстың алғашқы күндерінен бастап Қазақстандықтар барлық майданда шайқасты. Олар Отан үшін фашистерге қарсы бағытталған ұрысқа аянбай кірісті. Қазақстанда ұйымдастырылған көптеген әскери бөлімдер майданға жіберілді. 1942 жылыдың 17 шілдесінде Сталинград түбіндегі кескілескен ұрыстар басталды. 1942 жылы күзде Сталинград шайқасының жалыны Батыс Қазақстан даласына жетті. 1942 жылы күзде КСРО жоғарғы Кеңесі Төралқасының жарлығымен Каспий алабында соғыс жағдайы енгізілді, ал 1942 жылғы қыркүйектің 1-інде Атырау қорғаныс комитеті құрылды. 1942 жылғы қыркүйектің 15-інде облыстық мемлекеттік қорғаныс комитеті соғыс жағдайын енгізді, ал 1942 жылы 26 қазанда Орал аймағы әуе шабуылынан қорғану бөлімдерінің қатарына енгізілді. 1943 жылғы желтоқсанда белгіленген шекара бойынша Қазақстан Сталинград облысымен шектесті. 1942 жылы 9 қазанда Қазақ КСР үкіметі Сталинград майданының ең жақын тылы Қазақстан екенін, сондықтан бұдан артық шегінетін жер жоқ екенін айтып, Сталинградты қорғаушы жерлестеріне үндеу тастады.

Батыс Қазақстан жерінде алты қорғаныс шебі, Сайхан, Орда, Чапаев, Тайнақ аудандарында арнайы аэродромдар салынды. Ақтөбе облысында да қорғаныс құрылыстары салынды. Сталинград майданының көптеген әскери бөлімдері, материалдық, техникалық базалары Батыс Қазақстанда орналастырылды. Орал қаласында әскери байланыс торабы орналасты Батыс Қазақстан жерінде 70-ға жуық әскери госпиталь жұмыс істеді. Гитлерлік ұшақтар Сайхан, Жәнібек, Шұңғай станцияларына шабуыл жасап, 7 млн. сом шығын келтірді. Сталинград майданын барлық жағынан Қазақстан қамтамасыз еткен.

Осында көптеген әскери техника жөндеуден өтті. Мысалы, бір ғана Ақтөбеде ай сайын 30 ұшақ құрастырылды. Каспий бассейнде орналасқан Гурьев майданы Орта Азиямен, Кавказбен байланыстыратын негізгі көпірге айналды. Қазақстан жерінде құрылған 292, 387-атқыштар дивизиясы, 81-атты әскер дивизиясы т.б. Сталинградты қорғауға тікелей қатысты. Сталинградтың түбінде көптеген Қазақстандықтар ерліктің небір тамаша үлгісін көрсетті.

Ұлы Отан соғысы жылдары 35 Ақтөбелік жауынгер ерен ерліктері үшін "Кеңес Одағының Батыры" атағын алса, 9 жауынгер - "Даңқ" орденінің толық иегері атанған. Атырау облысы бойынша 9 адам Кеңес Одағының Батыры атағының, 4 адам Даңқ орденінің толық иегері, 2004жылы желтоқсанда ҚР Президенті жарлығымен Хиуаз Доспановаға «Халық Қаһарманы» атағы берілді. Ұлы Отан соғысындағы ерліктері үшін 11600 адамға Кеңес Одағының Батыры атағы берілсе, оның 497 - сі қазақстандық, оның ішінде 97 - сі қазақ. 110 қазақстандық Даңқ орденінің толық иегері.

Ұлы Отан соғысы жылдарында Қазақстан халқының әлеуметтік-тұрмыстық ахуалы, жалпы бүкіл КСРО-ның халықтарына тән ауыр болды. Еліміз неміс-фашист басқыншыларымен соғысып жатқандықтан тылдағы басты мәселе - майдан қажеттілігін қамтамасыз ету еді. Еңбекшілер таң ата елей - алаңмен жұмысқа кетіп, түн бата үйлеріне қайтатын. Оның үстіне соғыс басталған алғашқы күндерден бастап, олар әрбір апта соңындағы демалыстан бас тартқан-ды. Еңбекпен қоса бар алаңы майданнан жеткен хабар болатын. Қызыл әскердің алғашқы кездердегі уақытша жеңілісі қынжылтып, ұрыстағы әрбір жеңісі қуантатын. Әлеуметтік-тұрмыстық ауыртпалық көпшілік жағдайда еленбейтін болды.

Халық шаруашылығының соғысқа қажетті әскери өнім шығаруға көшуіне және көпшілік тұтынатын заттар мен өнеркәсіп товарларының күрт азаюына байланысты жұртшылықтың мұқтажын толық өтеуге мүмкіншілік жоқ еді. >Мұның өзі халықтың тұрмысына әсерін тигізіп, материалдық әл-ауқатын төмендетіп жіберді.

Қазақстанда 1941 жылғы 1 қыркүйектен бастап сегіз қалада оның ішінде Ақтөбеде, Оралда карточка жүйесі енгізілді. Карточка жүйесі енгізілген аймақтарда белгіленген күндік нормалар толық, уақытылы жеткізілмей қалған кездер де болып тұрды. Мәселен, Шалқар ауданында аса қиындық туызған жағдайдың бірі - нан пісіру үшін ұнның уақытылы жеткізілмеуі болса Темір ауданында 425 адамды нанмен қамтамасыз етілу үшін бар болғаны бір жарым тонна ұн беріліп,

күніне әр адамға 130 грамм нан берілсе, қыркүйек айынан бастап ол екі есеге кеміп 65 грамға дейін азайды. Ключевский, Мартук аудандарында да әр адамға күндік норма күн сайын азайып отырды.

<h4>Мұндай жағдай Батыс Қазақстанның барлық облыстарында кездесті. Мұрағат құжаттарында соғыс жылдарындағы халықтың арыз-өтініштерін қарағанда негізгі бөліктері аш екендігін тамақ пен киім ғана сұрап өтініштерін білдірсе, кейбір құжаттарда халық жағдайы ашық көрсетілді.</h4>

Ауыр тұрмыста өмір сүрсе де, Батыс Қазақстан өңірінің халқы барлық туындаған қиыншылықтарға мойымай, бар күш жігерімен Жеңіс күнін жақындату үшін, майдан үшін Қажырлы еңбек етті.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақ ССР тарихы. Көне заманнан бүгінге дейін. Бес томдық. Алматы, 1984.
2. Балакаев Т., Алдажұманов Қ. Қазақстан еңбекшілері майдан қызметінде (1941-1945 жж.). - Алматы: Ғылым, 1985. - 320 б.
3. Атырау Облыстың *Мемлекеттік* мұрағаты /Ат.ОММ/. 855-қор, 1-тізбе, 136-іс.
4. Ақтөбе Облыстың Мемлекеттік мұрағаты /АОММ/. 13-қор, 10-тізбе, 351-іс.
5. АОММ. 13-қор, 11-тізбе, 204-іс.
6. Маңғыстау Облыстың Мемлекеттік мұрағаты /МОММ/. 855-қор, 1-тізбе, 155-іс, 54-п.
7. Батыс Қазақстан Облыстық Мемлекеттік мұрағаты /БҚОММ/. 850-қор, 9-тізбе, 173-іс.

ПАТРИОТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ СТУДЕНТОВ В СИСТЕМЕ СОВРЕМЕННОГО ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

ДЖУМАКАЕВА Б.С.

к.х.н., профессор

ДЖУМАКАЕВА К.С.

к.б.н., профессор

Президент Казахстана в своем послании «Казахстан-2050» определил долгосрочное развитие страны как проявление национальной безопасности и независимости. Основная задача образования и воспитания – воспитание патриота, гражданина своей страны, и соответственно этому «казахстанский патриотизм и национальный патриотизм» является показателем оценки уровня воспитанности студентов. Создание системы образования, отвечающей мировым стандартам, является сегодня крайне важной для Казахстана, так как она служит ведущим инструментом построения демократического, правового государства, обеспечивает экономическое и культурное развитие страны. В связи с этим реформирование системы образования необходимо проводить на основе научной теории, научных концепций и моделей всесторонней модернизации образования с привлечением необходимых для этого кадровых и экономических ресурсов, что позволит республике достойно войти в мировую образовательную систему. Идеино-воспитательные работы государства, направленные на ускорение развития социально-экономического развития и обновлении задач в политическом и духовном мире, определяются стратегической направленностью. Независимость государства формировала благоприятные условия для развития национального мировоззрения других национальностей и народов Казахстана /1/.

Рост масштабов высшего профессионального образования является одной из важнейших тенденций современности. Большинство выпускников школ в развитых странах мира, в том числе и в Казахстане, ориентированы на продолжение образования в высших учебных заведениях. В докладе Организации экономического сотрудничества и развития (2012г.)

отмечается, что развитые страны мира становятся все более образованными, а в ряде стран до 40% молодых людей получают высшее образование. Значительный рост объема средств, выделяемых на нужды образования, приводит к таким положительным результатам, как увеличение продолжительности жизни и улучшению здоровья населения. Кроме того, что существенно для развития экономики любой страны, только увеличение продолжительности обучения на 1 год позволяет повысить валовый внутренний продукт на 3-6%. Несомненна связь между уровнем образования жителей развитых стран мира и уровнем их личного благосостояния. Рост образованности населения выгоден всем, и государству, и каждому жителю страны.

В новой программе развития образования Республики Казахстан четко указан, что каждый гражданин должен любить Отчизну, уважать Родину, гордиться национальной традицией, ценностями, что каждый должен неустанно трудиться на укрепление мира и межнационального согласия.

Усиление внимания к патриотическому воспитанию молодежи в современных условиях обусловлено несколькими причинами: развитием процессов демократизации общества и деполитизации системы образования, увеличением потока информации, сложностью преобразований, происходящих в обществе, расширением международных связей, необходимостью переосмысления концептуальных и методологических основ теории патриотического воспитания подрастающего поколения и др.

Одной из важных задач идейно-воспитательных работ является патриотическое воспитание. Патриотизм измеряется с борьбой за мир, с профилактикой термоядерной, экологической и террористической катастрофы, с установлением международных связей с независимыми государствами и другими странами и т.д. На данном этапе это требует вновь рассмотреть многие вопросы воспитания, в том числе формы и методы. Это особенно важно, когда сегодня требуется сдержанность, стойкость, решительность, героизм, настойчивость и знания, воспитанность.

В высших учебных заведениях сфера патриотического воспитания сильно нуждается на научно обоснованных указаниях. Вместе с тем анализируя учебно-воспитательную практику высшего учебного заведения, можно сказать есть противоречие между историко-педагогической и этнопедагогической необоснованностью патриотического воспитания и потребностью использования этнопедагогических принципов для формирования настоящих патриотов.

В данный момент появилось понятие «Казахстанское необычайность». Это только начало. Чтобы соответствовать, этому нужно всесторонне развиваться. Казахский народ – патриотичный, гуманный народ. Все это надо развивать через образование и качественное воспитание. Это не внешнее влияние, а внутренне развивающиеся и формирующиеся достоинство.

События произошедшие в декабре 1986 года оказало огромное влияние на изменение развития патриотизма и рассмотрения национальных патриотических принципов.

Учебники и учебно-методические пособия использовались как перевод с русского языка и не учитывались национальные особенности казахского народа. Студенческие организации при воспитании молодежи основывались на принципах коммунистического воспитания. В учебно-воспитательных программах и методических указаниях не учитывались особенности народного воспитания. В связи с этим, не уточнив некоторые моменты невозможно проводить воспитательную работу. С переходом республики с одной политической системы на другую систему привел к кризису патриотического воспитания. В этих условиях возникла потребность уточнения новых понятий. Через понятия, правила и принципы в самосознании студентов формируется знание, а знание в свою очередь дает направление деятельности. По нашему рассуждению, есть понятие которое основывается патриотическое воспитание – «национальный патриотизм» и «казахстанский патриотизм».

Система профессиональной подготовки студентов развивается в тесном взаимодействии с обществом, которое, в

силу изменения и обновления общественно-исторических условий, выдвигает новые требования к специалисту. Важными задачами высшего образования и воспитания, являются: формирование духовности и культуры; формирование эстетических потребностей и вкусов всех социальных и возрастных групп населения; формирование эстетического вкуса и оценочных критериев в контексте духовно-нравственных и эстетических идеалов и т.д. Исходя из этого, задачей высшей школы является подготовка таких специалистов, которые своими действиями, оценками, собственным миропониманием принимали участие в культурной жизни общества, а также жизни духовной как особой сферы. Однако, уровень профессионализма в области эстетического воспитания и качественные характеристики будущего специалиста: эстетическая культура, эстетический вкус, способность к эстетическому преобразованию окружающей действительности - не всегда отвечают требованиям современного общества, что обостряет актуальность вопросов эстетического воспитания студентов вузов /2/.

В воспитании учащейся молодежи образовательные учреждения играют ведущую роль, особую значимость в этом плане приобретает высшее педагогическое образование, поскольку от качества профессиональной подготовки учителя во многом зависит результат воспитания подрастающего поколения. С учетом этого патриотическое воспитание будущих учителей выступает как неотъемлемая часть системы профессиональной подготовки студентов педагогических вузов.

Патриотическое воспитание будущих учителей представляет собой систему, состоящую из двух взаимосвязанных подсистем. Первую составляет собственно патриотическое воспитание студентов как граждан российского государства, а вторую - подготовка будущих учителей к патриотическому воспитанию учащихся, которая не только готовит их к эффективной самостоятельной педагогической деятельности по данному направлению воспитательной работы, но и оказывает дополнительное воспитательное воздействие на их личностное развитие. Т.е. патриотическое воспитание

студентов педагогического вуза осуществляется непосредственно (при воздействии на личность) и опосредованно (через процесс профессионально-педагогической подготовки).

Такой подход к пониманию патриотического воспитания будущих учителей определяет двойственный характер цели патриотического воспитания студентов в вузе, который включает формирование у будущих учителей: патриотизма как интегративного нравственного качества, характеризующего отношение к Родине и Отечеству, и готовности к реализации патриотического воспитания учащихся в общеобразовательной школе.

Структура собственно патриотического воспитания будущих учителей соответствует структуре целостного педагогического процесса в целом и патриотического воспитания в частности. Его содержание определяется с учетом содержания ключевого понятия «патриотизм» и особенностей студенческого возраста.

1. Послание президента Республики Казахстан «Стратегия «КАЗАХСТАН - 2050».

2. Н.С. Стерхова. Сущность, структура и особенности эстетического воспитания студентов вуза. Современная высшая школа. 2010, №4. 142с. С. 93 – 100.

ПАТРИОТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННОЙ ШКОЛЫ

НАРИЦИНА Л.Г.

старший преподаватель ЗКИГУ

УАЛИЕВА Г.Б.

студентка ЗКИГУ

Все дальше уходят героические и трагические события Великой Отечественной Войны, войны советского народа против фашизма, но живут в нашей памяти имена тех, кто ценой своей жизни отстоял честь, свободу и независимость нашей Родины. Есть в истории даты, которые поневоле заставляют оглянуться назад не только для того чтобы вспомнить прошлое, но и для того, чтобы понять будущее, которое предстоит строить подрастающему поколению.

В условиях школы патриотизм традиционно формируется в ходе работы с историческими материалами, раскрывающими традиции народов Республики Казахстан; героическую борьбу, подвиги, талант лучших сынов Отечества. Важность патриотического воспитания молодежи подчеркивает Президент

Казахстана Н.А.Назарбаев. В своём ежегодном Послании народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050» - новый политический курс состоявшегося государства» отметил: «Что новый казахстанский патриотизм – основа успеха нашего многонационального и многоконфессионального общества. Наша главная цель в данном направлении проста и понятна: мы должны сохранить и укрепить общественное согласие. Это – непреложное условие нашего существования как государства, как общества в целом». [1]

Источниками патриотического воспитания для школьников является естественная среда их жизнедеятельности. Это «Малая Родина»: семья, школа, родной дом, улица, отдельные страницы истории аула, города, области. При этом речь идет именно об отдельных страницах, отдельных исторических деятелях.

Выбор нашей темы связан с содержанием базовой программы школы по патриотическому воспитанию, со знаменательными датами, всенародными праздниками, с теми людьми, чьи имена носят улицы. В Ростошинской СОШ Зеленовского района ведется целенаправленная и плодотворная работа по формированию казахстанского

патриотизма через систему нравственных ценностей. Системы нравственных ценностей младших школьников, включает такие качества, как патриотизм, трудолюбие, честь, порядочность, милосердие, стремление к постоянному самосовершенствованию обучения и воспитания. Поэтому в школе ввозраждаются детские организации, тимуровское движение, действует программа «Атамекен», создаются отряды «Жасулан», «Милосердие», «Жасыл ел». Большое внимание учащихся уделяем формированию духовных и культурных и семейных ценностей. Накануне празднования 70-летия Победы проводится операция «Ветераны живут рядом», знакомим с ветеранами войны и труда, проживающих в родном селе. Молодой гражданин должен знать свою историю, свои корни, традиции.

В рамках празднования дня Первого Президента в школе был проведён круглый стол для учащихся.

Направление: Роль первого Президента Н.А. Назарбаева в формировании независимого Казахстана.

Цель:

- воспитывать уважение к государственной власти, к Президенту Республики Казахстан;
- развивать у учащихся познавательный интерес;
- закрепить знания о Президенте РК;
- воспитывать чувство казахстанского патриотизма;

Для закрепления знаний учащиеся презентовали слайды.

Провели для учащихся младших классов конкурс рисунков на тему «Астана-сердце Родины, опора независимости»

В процессе работы по патриотическому воспитанию младших школьников мы убедились, что учащиеся младших классов более всего связывают понятие патриотизма, Родина, со своим домом, со своей семьей. Исходя из этого были разработаны критерии по оценке сформированности гражданско-патриотических чувств у младших школьников

Определение степени сформированности гражданско-патриотических Учащихся младших классов

№	Наименование	Критерии		
		Люблю	Знаю	Делаю
1	Семья	Любовь к матери	Знание своих корней (родословная)	Забота о родителях, посильная помощь
2	Природа	Любовь к своей природе	Знание законов природы, знание экологических цепей	Бережное отношение к природным ресурсам, забота об окружающей среде, животных
3	История	Любовь и интерес к истории своей семьи	Знание истории и умение ориентироваться в исторических событиях	Уважительное отношение к истории своей Родины, своего имени, своей семьи и своего рода
4	Люди	Гордость за людей, прославляющих Родину, доброжелательность к людям	Знание национальных особенностей соотечественников в	Посильная помощь окружающим людям, друзьям, соседям, знакомым
5	Труд	Потребность в труде	Знать, как развивать свои способности, чтобы в дальнейшем труд принес оптимальную пользу	Труд на благо семьи, школы, страны
6	Культура	Интерес к культуре родной страны,	Знание родного языка, русского языка, народных традиций (песен,	Бережное отношение к культуре страны,

		к её традициям	танцев, художественных промыслов и др.)	участие в культурных процессах
7	Я и Родина – во взаимоотношениях	Привязанность к Родине, любовь к родному городу, к краю, району, кишлаку	Осознание себя частью семьи, рода, народа, страны	Реализация личности на благо Родины

Деление носит условный характер, так как ярко выраженное нравственно-патриотическое чувство у младшего школьника не встречается, поскольку оно ещё только формируется.

Патриотическое воспитание в школе реализуется как во внеурочное время (классные часы, посещение библиотеки, клуб по интересам), так и через предмет (уроки развития речи, родного и русского языка, чтения).

Содержание мероприятий по формированию семейных ценностей младших школьников

Были разработаны и внедрены **внеучебные мероприятия:**

- еженедельные интерактивные внеклассные «Чтения» детских рассказов и сказок о семье (О Казахстане, о маме, папе, бабушке, дедушке, братьях и сестрах) с вопросами, заданиями и играми по материалам книги «Счастье семьи»;
- концертная программа и трудовые акции, посвященные Празднованию Дня независимости Казахстана, Дню Первого президента Казахстана.
- внеклассное занятие «Славим подвиг наших отцов «- посвященный Дню защитников отечества»
- внеклассное мероприятие «Живая связь времён»;
- мероприятие «Семейные традиции»;
- конкурс проектов «Герб семьи»;
- беседы «Фотографии из семейного альбома», «Их имена будем помнить всегда –мой дедушка участник военных событий 1941-45гг»
- изготовление сувениров для ветеранов войны и труда;

Данные внеклассные мероприятия были включены в календарный план воспитательной работы класса и охватывали 2014-15- уч. год.

Таким образом, работа по патриотическому приобщает учащихся к национальной культуре, помогает сблизить поколения, воспитывает бережное отношение к истории страны, истории своей семьи, рода.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Послание Президента РК Н.А. Назарбаева народу казахстана «Казахстан-2030»: Процветание, безопасность и улучшение благосостояние казахстанцев-Астана., 2014.
2. Комплексно– целевая программа патриотического воспитания учащихся г. Костаная на 2012-2015гг —Костанай, 2012
3. Магер Ю. Президентский урок патриотизма. //«Казахстанская правда». 04.09.12 г./ источник <http://pricom.kz/?p=25233>
- 4.. Основы современной цивилизации /под ред. Л. Н. Боголюбова.М., –.: Академия, 2008. – 49 с.
5. Агранат Ю. В. Полиязычное образование: теория и методология. – Алматы: Білім, 2008

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНДА СТУДЕНТТЕРГЕ ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУ МӘСЕЛЕСІ

АХМЕТОВ М.Г.

БҚИГУ доценті, педагогика ғылымдарының кандидаты

Амангелдиева Б.Н.

педагогика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы

Қазіргі таңда Қазақстан Республикасының саяси-әлеуметтік, экономикалық тұрғыдан қайта өркендеуі жағдайында жас ұрпаққа ұлттық рухани құндылықтар негізінде тәлім-тәрбие беру ісін кешенді, жүйелі түрде жүзеге асыру қажеттілігі артып отыр.

Келешек ұрпақты азаматтыққа тәрбиелеу және қазақстандық патриотизм сезімін нығайту мемлекеттік жастар саясатының негізгі міндеті болып табылады [1]. Білім беру мен тәрбиенің негізгі міндеті - өз елінің азаматы, патриотын тәрбиелеу болса, осыған сәйкес «қазақстандық патриотизм мен ұлттық патриотизм» студенттердің тәрбиелік деңгейін бағалудағы көрсеткіш болып қарастырылады.

Патриоттық тәрбиелеу мәселесін елімізде К.Ж.Қожахметова, Қ.Бөлеев, Қ.Шалғынбаева, Қ.Ж.Қарақұлов, Ж.Асанов және қазақ ерлік эпосы арқылы жоғары сынып оқушыларын патриоттыққа тәрбиелеу және қазақ ерлік эпосын оқыту әдістемесін (А.Бейсенбаева, Ә.Табылдиев); патриоттық тәрбиені адамгершілік тәрбиемен ұштастыру бағытындағы еңбектер (Қ.Қ.Құнантаева, Л.Байсерке); патриоттық тәрбие, ұлттық дәстүрлер мен отансүйгіштік тәрбие, әскери-патриоттық, интернационалдық, ерлік тәрбиесі мәселелерін С.Ешімханов, С.Т.Иманбаева, А.Р.Жумаканов, Ж.Т.Елемесова, Д.Құсайынова, Л.Т.Сайдахметова т.б. қарастырған.

Жалпы "патриотизм" (гректің *patris* – Отан) адамның Отанына, туған еліне деген сүйіспеншілігі сөзінен шыққан. Ол Отанға сүйіспеншілікті, өз халқына берілгендік, ана тіліне құрметпен қарау, Отан мүдделеріне қамқорлық жасау, Отанға адалдықты сақтау, оның бостандығы мен тәуелсіздігін қорғауды білдіретін жиынтық ұғым [2].

Ал "Қазақстан" ұлттық энциклопедиясында: "Отаншылдық, отансүйгіштік, патриотизм - адамның Отанына, туған еліне, оның тіліне, салт-дәстүрі мен мәдениетіне деген сүйіспеншілік сезімі" – деп көрсетілген [3].

Еліміздің егемендігінен кейін «Ұлттық патриотизм», «жалпыұлттық патриотизм», «қазақстандық патриотизм» ұғымдары қолданысқа енді.

Ұлттық патриотизм елін қорғауға даярлығы, туған жеріне, өз ұлтына, тіліне, табиғатына, салт-дәстүрлеріне, мәдениетіне құрмет пен сүйіспеншілік ұғымымен байланысты болса, *жалпыұлттық патриотизм* түрлі ұлт өкілдерінің тұрғылықты жерін, елін мақтан тұтуы, Отанына сүйіспеншілікпен қызмет етуін білдіреді.

“*Қазақстандық патриотизм*” ұғымы Қазақстан Республикасының тәуелсіздік алуымен тұспа-тұс келетін көп ұлтты еліміздің жалпы халықтарына арналған деп айтуға болады. Қазіргі қоғамның патриоттық санасы үш түсінікті құрайды: бірінші, ұлттық-этностық, екінші, жалпыадамзаттық және үшінші, әлеуметтік. Патриоттық сана отандық атрибуттардың жалпы санада бейнеленуінің нәтижесінде қалыптасады. Отан деген ұғымға белгілі бір жеке адамның, адам топтарының, жалпы халықтың ден қоюшылығы мен қажетсінуі тұрғысынан қарағандағы шынайы маңызы бар қоғамдық тұрмыстың элементтері кіреді.

Қазақстанның патриоты қандай болу керек екенін белгілесек, онда оның ерекшеліктері мынада:

1. Қазақстанда 130 – дан астам ұлт өкілдері тұрады. Көп ұлтты мемлекет. Барлығы Қазақстан Республикасының мемлекеттік рәміздеріне ерекше құрметпен қарайды, шын ниетімен қадірлейді. Қазақстан азаматының Конституциялық құқығын сақтайды. Әрбір ұлттың Қазақстанды ортақ үйіміз деп санай білуі.

2. Қазақстанда тұратын барлық халықтар ұлтына қарамай Отанды қорғауға дайын болуы. Қазақстан халықтары ассамблеясында қабылданған барлық шешімдердің іске асуына өз септігін тигізуі.

3. Бұл әрбір азаматтың тек өзінің конституциялық борышын өтеуі ғана емес, сонымен бірге оның жеке басының қалыптасуы және тәрбиелеу мектебінің қалыптасуына ықпал етуі.

4. Қазақстан халықтарын ұлы державалық патриоттық сезімге ұмтылғызу мақсатында қазақстандық ғажайыпқа сендіру, оны мақтаныш еткізу.

5. Қазақстан Республикасының азаматының Отанын қорғауға деген оң көзқарасын қалыптастырып, Қазақстан Республикасының қарулы күштерінің әскер қатарында болатынына ұлттық патриоттық мақтаныш сезімін тудыру.

6. Қазақстан Республиканың әскери доктринасына сай Қазақстан

халқының мүддесін көздеуде патриоттық сезімдерін ояту [4].

Республика көлемінде де, жекелеген оқу-тәрбие мекемелерін алсақ та патриоттық тақырыпқа байланысты іс-шаралар қазақстандық патриотизмнің заманауи болашағын кешенді түрде қарастыруды талап етеді. Алайда, нақты мақсаттарсыз, әдістерсіз, жүйеленген міндеттерсіз бұған қол жеткізу мүмкін емес.

Келешек ұрпақтың бойында патриоттық сезімді қалыптастыруда тәрбиенің ынталандыру және тұлғаны қалыптастыру және мінез-құлық тәжірибесінің қалыптасуы мен ұйым қызметінің әдістері қолданылады.

Патриоттық тәрбие процесінде жастардың сана-сезімін, сәйкес эмоционалдық жағдайын оятып, практикалық дағдылар мен шеберліктерін қалыптастыруда тәрбие әдістерінің (кесте 1) бірнеше түрі бар [5].

Кесте 1 - Патриоттық тәрбие әдістері

<i>Патриоттық тәрбие әдістері</i>		
<i>Патриоттық тұлға қалыптасуының әдістері</i>	<i>Патриоттық мінез-құлық тәжірибесінің қалыптасуы мен ұйым қызметінің әдістері</i>	<i>Патриоттық мінез-құлық пен қызметтің ынталандыру әдістері</i>
наным	педагогикалық талап	сайыс
әңгіме	қоғамдық пікір	мадақтау
дәрістер	баулу	жазалау
пікірталастар	жаттығу	
мысал	тәрбиелеуші жағдайлар	

ЖОО-н тәрбие жұмыстарының негізгі мақсаты: рухани дүниесі бай, денсаулығы мықты, жоғары азаматтылығы гуманизммен ұштасқан, әлеуметтік тұрғыда белсенді, бастамашыл, толерантты, шығармашылықты, инновациялық, әлеуметтік-мәдени өзгерістерге қабілетті ХХІ ғасырға лайықты, елін сүйген патриот тұлға қалыптастыру мен дамытуға жағдайлар жасау болса, біздің ЖОО-н осы мақсаттан шығатын тәрбие қызметінің басты міндеті: студенттердің ұжымдық рухын көтеруге бағытталған, жеке тұлғаның рухани және шығармашылықты үздіксіз дамуына, өзін-өзі дамытуына,

кәсібилік, бәсекеге қабілеттілік, сыни көзқарас пен ойлаудың стандартты емес үлгілерінің болуына, мәдени-толеранттылық, белсенді жасампаздық бастау, тағы да басқа адами ұстанымдарды қалыптастыратын тәрбие беру жүйесі мен тәрбиелік ортаны құру мен қолдау.

Осылардың ішінде біз патриоттық тәрбие мен қоғамдық-саяси сауаттылықты қалыптастыруға басымдылық береміз. Өйткені патриотизм жастармен қоғамдық сана негізінде ұғынылуы керек.

Жалпы, кез келген істі белгілі бір жүйемен, қағидамен жүзеге асырмай болмайды. Бұл жоғары оқу орындарындағы оқу-тәрбие ісіне де тікелей қатысты. Біздің ЖОО-ң «Педагогика және психология» кафедрасы да тәрбие жұмыстарын ұйымдастыру барысында осындай қисынды басшылыққа алады.

Біз патриоттық тәрбие беру шеңберінде азаматтық-патриоттық тәрбие, қоғамдық-саяси және құқықтық тәрбие, рухани-адамгершілік тәрбие беру секілді бағыттарды дамытуды көздейміз. Аталмыш бағыттар бойынша жұмыстар студенттер бойында нық азаматтық ұстаным мен патриоттық сананы қалыптастыруға бағытталған тәрбие сағаттарының ұйымдастыру формалары түрліше: дөңгелек үстел, тарихи-өлкетану конференциясы, кездесу кештері, пікірталас, әдеби-сазды кеш, сахналық көріністер, тренинг, әлеуметтік пікіртерім (опрос), брейнинг, әңгіме, жобалар сайысы, интеллектуалды ойын, сайыс және викторина т.б. Адамгершілік-патриоттық тәрбие бағытындағы кураторлық сағаттар биылғы тәрбие жұмыс жоспары бойынша мынадай тақырыптарды қамтыды: 22 қыркүйек Тілдер мерекесіне орай «Тілім менің тірлігімнің айғағы» атты тақырыпта топ кураторлары дөңгелек үстел өткізсе, 1 желтоқсан Тұңғыш Елбасы күніне орай «Елімізді ертеңіне жетелеген - Елбасы» атты ел басының еңбегін дәріптеп, патриоттыққа тәрбиелеу мақсатында Г.Қ.Джонисова мерекелік шара ұйымдастырды. Б.Қ.Баймуханова 16 желтоқсан қарсаңында «Біз тәуелсіз елдің ұрпағымыз!» атты мерекелік кешті жоғары деңгейде ұйымдастырып, С.А.Талпакова студенттерде дін туралы оң көзқарасын қалыптастырып, имандылыққа тәрбиелеу, халқының салт-дәстүрін қадірлеу мақсатында «Дін және заман» тақырыбында пресс-конференция өткізді. Г.З.Джармуханбетова Ұлыстың ұлы күніне орай «Наурыз думан» атты сахналық көрініс және 9 мамыр Ұлы Жеңістің 70 жылдық мерекесіне арналған «Ешкім де ұмыт қалмайды» атты кездесу кешін аға оқытушы А.Е.Жумасейтова Ұлы Жеңісті дәріптеу, өз Отанын, туған жерін сүю, Отанын қорғай

білуге тәрбиелеу мақсатында ұйымдастыру тәрбиелік жұмыс жоспарында белгіленген.

Ұлттық патриотизмді қалыптастыруда қазақ этнопедагогикасының маңызы зор. Қазақ этнопедагогикасы халқымыздың тәрбие жүйесін қарастырса, қазақ халқының байырғы тәрбиелеу мақсатында да патриоттық тәрбиенің маңызды болғанын көрсетеді. Біздің кафедра оқытушылары бұл пәннен дәріс оқытуда студенттердің патриоттық тәрбиесін арттыруға іс-шаралар ұйымдастырған болатын, атап айтатын болсақ, аға оқытушы Г.А.Жумагулова «Алпамыс батыр» атты қазақ халық ертегісін куыршақ театры негізінде ұсынып, студенттермен ертегінің тәрбиелік мәнін талқылады. Аға оқытушы Б.Н.Амангелдиева студенттермен бірге ғылыми-теориялық материалдарды талдай отырып, «Қазақ халқының салт-дәстүрінің этнопедагогикалық-этнопсихологиялық ерекшеліктері» атты жинақ шығарды және ұлттық ерекшелігімізді көрсететін заманауи қазақ қыздарының имиджін қалыптастырып, патриоттық-адамгершілік тәрбиені дәріптейтін театрланған көрініс ұйымдастырды. Ал, ЖОО-да ұйымдастырылған «Жыл үздігі» атты іс-шарада «Үздік куратор» номинациясына ие болғандығы, оқытушының сабақтан тыс уақытта да студенттерге патриоттық тәрбие беруді басты назарға қоятындығын көрсетеді.

Батыс Қазақстан инженерлік-гуманитарлық университеті, «Педагогика және психология» кафедрасы еліміздің жетекші оқу орындарының бірі ретінде барлық күш-жігерін әрбір студенттің бойында өз отаны үшін мақтаныш сезімін қалыптастырудың тиімді тәлім-тағылымдық жолдарын қарастыру бағытындағы ізденістерін жалғастыра береді.

Қазіргі жаһандану үдерісі жүріп жатқан жағдайда ұлттық тәрбие, ұлттық мүдде, ұлттық рухты сақтап қалу үшін студенттерді рухани асыл мұраттарға қазақстандық патриотизм, азаматтық парыз, тұлға бойындағы ұлттық құндылықтар және т.б. қасиеттерге тәрбиелеу аса маңызды іс. Халқымыздың ұлттық мәдени құндылықтарды қастерлеуге, имандылық, адами, патриоттық, отансүйгіштік қасиеттерге баулуымыз "Ұлт тәрбиелей отырып, жер иесін тәрбиелейміз" деген қанатты сөздің дәлдігін айқындайды.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. ҚР Заңы, Мемлекеттік жастар саясаты тураы //Егемен Қазақстан 11 ақпан, 2015ж.

2. Л.С.Майлыбаева Патриоттық тәрбие беру мәселесінің теориялық тұғырлары // Ұлт тағылымы, 2008. -№3 (1) 13-17 бб.
3. Қазақстан. Ұлттық энциклопедия/Бас ред. Б.Аяған. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясының» Бас редакциясы, 2005. – 425б.
4. А.Н.Иманбетов Жаңа қоғамда студенттерге патриоттық тәрбие берудің бүгінгі жағдайы. //Гуманитарное образование в условиях модернизации казахстанского общества: опыт и перспектива: Материалы республиканского научного практического конференции. - Астана, 2005. - 53-55бб.
5. Т.А.Абдрашитова, Я.Н.Оспанова – Азаматтардың патриоттық тәрбиесі бойынша озық тәжірибе - Әдістемелік құрал.-Астана: «Агробаспа» ЖШС 2009. – 100-103бб.

МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫ ОТАНСҮЙГІШТІКKE ТӘРБИЕЛЕУДЕ ЭТНОПЕДАГОГИКАНЫҢ МӘНІ

ДЖОНИСОВА Г.К.

БҚИГУ доценті, педагогика ғылымдарының кандидаты

СУЛТАНГАЛИЕВА А.И.

БҚИГУ оқытушысы

Бүгінгі күні жеке тұлғаны Қазақстандық патриотизм мен отансүйгіштік рухта тәрбиелеу барысында Қазақстанның білім және ғылым қызметкерлерінің ІІ-съезінде еліміздің Президенті Н.Ә.Назарбаев: “Қазақстанның отаншылдық сезімін тәрбиелеу білім берудің мектепке дейінгі жүйесінен жоғары оқу орындарына дейінгі орталықтарда, барлық ұйымдарда көкейкесті болып табылады.

Тұлғаның адамгершілік қасиеттері мектепке дейінгі жаста қалыптаса бастайды. Осыған байланысты қазіргі білім беру мекемеде жұмыс істейтін мамандар балаларды тәрбиелеуде азаматтық сезімге, өз Отаның мақтан тұту сезімін қалыптастыру міндеттері қойылады. Аталмыш міндеттерді шешу үшін мектепке дейінгі жастағы балаларда

азаматтық-отансүйгіштік қасиеттерін қалыптастыруға бағытталған тиімді педагогикалық жүйені құру мақсатын қою қажет .

Әдістемелік әдебиеттерде көбінесе отансүйгіштікке тәрбиелеу мәселесінің нақты жұмыс түрлеріндегі тек жеке жақтары ашылып, осы мәселенің барлық жақтарын көрсететін жүйесі қалыптасқан жоқ. Қазіргі таңда қоғамды қайта қалыптастыру кезеңінде халқымыздың ең үздік рухани дәстүрлеріне бет бұру қажеттілігі орын алып отыр. Олардың қатарына туыстық, Отан мәңгілік түбегелі ұғымдар жатады. Мектепке дейінгі жастан бастап балалардың жоғары рухани және моралдық-психологиялық қасиеттерін тәрбиелеу керек, олардың ішінде отансүйгіштік ерекше орын алады. Отансүйгіштік ұғымы жан-жақты. Мұнда басым орынды Отанға деген сүйіспеншілік алады. «Отан» ұғымына өмір сүру жағдайы кіреді, атап кеткенде аумақ, климат, табиғат, қағамдық өмірдің ұйымдастырылуы, тіл және тұрмыс ерекшеліктері, деген ұғымдардан құралады. Патриот болу - өзін Отанның ажырамас бөлігі ретінде сезіну. Осы күрделі сезім балалық шақта қоршаған орта әлеміне деген құндылығын бағалау негіздерін қалау арқылы қалыптасады. Басқа сезімдер сияқты отансүйгіштік сезіміне ар адам жеке ие болады және осы сезімді жеке сезеді. Осы қасиет адамның рухани байлығымен, сезіну тереңдігімен тікелей байланыста болады. Патриот болмаған мұғалім баланы отансүйгіштікке тәрбиеле алмайды. Отансүйгіштікке тәрбиелеу баланы осы сезімге мәжбүрлеу емес, керісінше осы сезімге жетелеу, баланың сана-сезімін ояту. Себебі отансүйгіштіктің түбінде тұлғаның рухани өзін-өзі анықтау жатады. Әр мектепке дейінгі білім беру мекемеде отансүйгіштікті тәрбиелеу келесі бағыттарда жүзеге асырылады:

- рухани-адамгершілік,
- әлеуметтік,
- эстетикалық,
- өлкетану,
- еңбек,
- интеллектуалдық,
- отбасылармен жұмыс істеу және т.б.

Осы жұмысты жүзеге асыру үшін отансүйгіштікке тәрбиелеу бағдарламасы шеңберінде жүйелі жұмысты ұйымдастыру қажет. Осыған орай келесі міндеттер кешенін орындау керек, олар:

- балаларды өз отбасын, балабақшаны, көшені, қаланы сүйуге, табиғатты аялауға тәрбиелеу;

- балаларды мемлекеттік рәміздермен таныстыру (елтанба, ту, әнұран);
- елінің, қаласының жетістіктерін мақтан тұтан ету, жауапкершілік сезімін дамыту;
- басқа халықтарды сыйлау, олардың дәстүрлерін сыйлау сезімін қалыптастыру;
- еңбекті құрметтеуге тәрбиелеу;
- қазақ халқының дәстүрлерін, қолшеберлікті білуге қызығушылықты қалыптастыру;
- адам құқықтары жөнінде бастапқы білімдерді қалыптастыру;
- Қазақстан қалалары туралы білімдерін кеңейту.

Осы міндеттер балалармен жұмыс істеу барлық түрлерінде шешіледі, олар: ойындар, еңбек ету, тұрмыстық жағдаяттар[1].

Патриотизм ұғымы өздігінен қалыптаспайды, ол үшін бірнеше алғы шарттар қажет:

- төл тарихымызды білу;
- ана тілді ардақтап, құрметтеу;
- ұлттық салт-дәстүрді, әдеп-ғұрыптарды қадірлеу.

Адамзат отансүйгіш және қайырымды бала тәрбиелеуді мақсат тұтады. Қазақ халқы өз баласының ізгі ниетті, адал жүректі, өр әрі намысшыл болғанын қалайды. Қазақтың атына кір келтірмей, елін, жерін қастерлеп, туған халқының мәртебесін жеке пиғылынан жоғары қоятын жан болғанын тілейді. Ал, бұл қасиеттер бала бойына тек тәрбие арқылы сіңеді. Отанымызды мекен еткен ұлттар мен ұлыстардың бір шаңырақ астында тату-тәтті, баянды ғұмыр кешуі үшін еліміздегі әр азаматтың бойында ортақ мақсаттарға деген ұмтылыс, барлық халықтарға деген құрмет болуы тиіс. Оның басты құралы-патриоттық тәрбие. Патриоттық сезім- ұлттық рух деңгейінің өлшемі. Сол себептен Елбасы өзінің халыққа арнаған Жолдауында азаматтардың отаншылдық сезімі мен өз еліне сүйіспеншілігін дамытуды ұлттық қауіпсіздікті сақтаудың негізгі элементтерінің бірі ретінде таниды. Дей тұрғанмен, әттеген-ай дейтін тұстарымыз да жетерлік. Қоғамдық жерлерде қазақтың қара көз балалары өзара орысша сөйлеп, Еуропа мәдениетіне еліктейді. Мұның себебі неде? Жастардың арасында патриоттық сезімді қалай дәріптеуімізге болады? Ақиық ақын Мағжан Жұмабаевтың «берік денелі, түзу ойлайтын, дәл пішетін, дәл табатын ақылды болса, сұлу сөз, сиқырлы үн, әдемі түрден ләззат алып, жан толқындарлық болса, баланың тәрбие алып, шын адам болатындығы» деген қағидасы өміршең болып отыр. Дәл осындай игі қасиеттерді бойына сіңірген жалпы адами құндылықтарды меңгерген,

қоғамның жоғары мұратты мақсаттарына сай келетін жеке тұлғаны қалыптастыру - баршамыздың алдымызда тұрған міндетіміз[2].

Бұл тәрбие бағыты гуманизмге, қазақ халқының тарихы мен салтын, тілін сүю және құрметтеуге, оның таңдаулы дәстүрлерін сақтауға және оны дамытуға, Қазақстанның басқа халықтарының мәдениетін зерттеу және игеруге негізделген азаматтық ұстанымды және патриоттық сананы, құқықтық және полимәдениетті, қалыптасқан ұлттық өзіндік сананы, ұлт аралық мәдени қарым-қатынасты, әлеуметтік және діни төзімділікті қалыптастыруы тиіс. Қазіргі жағдайда тәрбиеленушілердің құқықтық санасын, олардың балалар мен жастар ортасында құқық бұзушыларға қарсы тұруға дайындығын қалыптастыру аса маңызды мәселе. Балалар мен жастардың азаматтық патриоттық, құқықтық мәдениетінің әлеуметтік мәртебесін көтеру әрі азаматтық патриоттық, құқықтық тәрбие бойынша ғылыми негізделген саясат жүргізу, білім беру ұйымдарында азаматтық құқықтық, патриоттық тәрбие беруде мазмұны мен әдіс тәсілдер мен оқу тәрбие құрылымының өзара іс әрекеттестік негізінде деңгейін көтеру болып табылады[3].

Қазақ халқының ерекше өз ертегілер әлемі қалыптасқан. К.Д.Ушинскийдің пікірі бойынша : « ...тәрбие әлсіз болмаймын десе, халықтық болу керек». К.Д.Ушинский педагогикаға «халықтық педагогика» ұғымын енгізген. Зерттеушінің пікірі бойынша, халықтық салт-дәстүрлерге үйрету, фольклор арқылы халықтың жанын білуге, рухани байлық құндылықтарды бағалауын көруге болады.

Бүлдіршін ертегілердің кейіпкерлерін үлгі ретінде қабылдап, өз жүрегінен өткізіп, эмоция арқылы сезімін білдіреді. Нәтижесінде олар өздерін кейіпкерге ұқсатып, бүлдіршін жасынан бастап адамгершілікке, отансүйгіштікке, әдептілікке бағытталып, балалар өздері жақсы қасиеттерге тартылады.

Мектепке дейінгі білім беру мекемелерінде кеңінен халық ауыз әдебиетінің материалдары қолданылады. Бірақ осы әдісті бір жүйеге келтірген жөн. Мысалы, мақал-мәтелдерді жай жаттаумен қатар оларды түсіндіріп, белгілі жағдайда орынды болуын көрсету керек.

Отансүйгіштікке тәрбиелеу отбасынан басталады. Бүлдіршін өз отбасының да тарихын білу керек. Бала өз отбасын мақтан тұтса, өзін де сыйлай бастайды, жоғары бағалайды. Арнайы отансүйгіштікке мәжбүрлеуге болмайды, нәтиже болмайды. Сондықтан бүлдіршіндерді туған өлкесімен таныстыруда ата-аналармен тығыз қарым-қатынас арқылы жұмысты ұйымдастыру керек.

Мектепке дейінгі білім мекемелерінде рет-ретімен, жүйелі түрде ұйымдастырылған жұмыс нәтижесінде бүлдіршіндерді болашақта жауапкершілігі жоғары, белсенді азаматтық ұстанымы бар, туған өлкесіне қатыстығын сезінетін, халқын, Отанын, отбасын, сүйетін, өз азаматтық парызын әрдайым өтеуге дайын болатын тұлға ретінде тәрбиелеуге әкеледі.

Мектеп жасына дейінгі балалардың өміріндегі осындай ұлттық фольклор мәдениеті үнемі қолдану тәрбие жағынан маңызы өте зор. Бала фольклорды үйрене отырып, дүние танымы өседі. Отан сүйгіштікке қызығушылығы артады. Ол халықтың дәстүрлі бала тәрбиесінің негізінде туып қалыптасқан, ауқымы кең көркем шығармалар шоғырынан тұрады. Мазмұны ғибратты, тілі көркем, жеңіл жатталатын, ғасырлар бойына халық даналығына, тәжірибесіне суарылған қазақ балалар фольклоры балалардың мінез-құлқын, көркемдік талғамын танытатын, шығармалық қуат көзін ашатын асыл мұра. Ол өзінің бала табиғатына лайықтылығымен, логикалық жүйелілігімен, музыкалық әуенімен, өнегелі мазмұнымен, ойнақы жеңіл түрімен, нәрлі тілімен балалардың рухани азығына айналған тәрбие қайнары болып табылады. Алғашқысының қатарына бесік жыры, маусымдық жырлар, мәпелеу жырлары, жұмбақ, жаңылтпаш шығармалар жатса, соңғысы қаламақ, санамақ, сұрамақ, тақпақ балалар өлеңдерін қамтиды. Мектеп жасына дейінгі балалардың өміріндегі осындай ұлттық фольклор мәдениеті үнемі қолдану тәрбие жағынан маңызы өте зор. Бала фольклорды үйрене отырып, дүние танымы өседі. Отан сүйгіштікке қызығушылығы артады. Бүгінгі болашақ бүлдіршіндеріміздің Батысқа еліктеп кетпеуі үшін. Өз фольклорымызды бойына сіңірте отырып, білім мен тәрбие берсек, ұлтын сүйетін құрмет тұтатын ұлтжанды қазақ елінің болашақ азаматтары шығатынына мен сенемін! [4]

Халқымызда «баланы жастан» деген дана сөз бар. Тәрбиенің бесіктен басталатынын ескерсек, ата – бабадан келе жатқан дәстүрлерді ең алдымен өзіміз түсініп, балаларға оның нәрін сіңіре білсек, болашақ патриот тәрбиелесек бұл еңбегіміздің жанғаны, қосқан үлкен үлесіміз.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Новицкая, М.Ю. Наследие. Патриотическое воспитание в детском саду./ М.Ю.Новицкая.–М.: Линка-Пресс, 2003.–200б.
2. Гражданское воспитание в ДОУ. / авт.-сост. Е.А.Позднякова.– Волгоград: Учитель, 2008. – 148б.
3. Н.Жәрімбетова «Мектеп жасына дейінгі балалардың патриоттық сана сезімі» / Егемен Қазақстан. №20, 2009ж. 7-б.
4. «Адамгершілік қасиет – ата-бабамыздан қалған мұра» мақала, «Отбасы және балабақша» №5,2006ж. 3-б.

ГЕНДЕРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОЯВЛЕНИЯ ГЕРОИЗМА ВО ВРЕМЯ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ

ЖУМАГУЛОВА Г.А.

магистр педагогических наук, старший преподаватель ЗКИГУ

В нашем исследовании мы хотим рассмотреть проблему зависимости проявления героизма в условиях войны от гендерной принадлежности.

Для того, чтобы более шире ответить на данный вопрос нам необходимо рассмотреть понятие «гендер». Понятия «гендер» относительно недавно вошло в научный обиход. Терминологически оно оформилось в 60-х годах двадцатого века, но широко применяться стало лишь в начале 80-х годов.

Использование термина гендер связано с именем американского психоаналитика Роберта Столлера, чья концепция строилась на разделении пола биологического и пола социального. [1] По его мнению, изучение пола (sex) является предметной областью биологии и физиологии, тогда как гендер (gender) может быть предметом исследований в психологии и социологии, а также в смежных областях гуманитарного знания - гендерные исследования.

Хотя научная терминология в этой сфере еще в не вполне устоялась, и слово гендер и пол иногда употребляются как синонимы, их различие имеет принципиальное значение. Пол - свойство или качество, классифицирующее живые организмы в соответствии с их репродуктивной функцией, анатомические различия между мужчиной и женщиной. Гендер - это социальный пол, социально детерминированные роли в деятельности мужчин и женщин, зависящие не столько от исторически сложившейся социальной организации общества. В словаре гендерных терминов гендер определяется как понятие, означающее «совокупность социальных и культурных норм, которые общество предписывает выполнять людям в зависимости от их биологического пола». [2]

Гендер создается (конструируется) обществом как социальная модель женщин и мужчин, определяющая их положение и роль в обществе и его институтах (семье, политической структуре, экономике, культуре и образовании, и др.). Гендерные системы различаются в разных обществах, однако в каждом обществе эти системы асимметричны таким образом, что мужчины и все "мужское/маскулинное" (черты характера, модели поведения, профессии и прочее) считаются первичными, значимыми и доминирующими, а женщины и все "женское/фемининное" определяется как вторичное, незначительное с социальной точки зрения и подчиненное.

Гендер [от англ. gender — род, пол] — а) социальный пол, во многом обуславливающий особенности собственно личностного и группового поведения и задающий правовую и статусно-социальную позицию индивида в обществе.

Следует заметить, что сначала сам термин "-гендер-", а затем и гендерный подход, своим появлением во многом обязаны так называемым "-женским"- исследованиям.

Следующим понятием нашего вопроса является «героизм». Героизм – это особая форма человеческого поведения, к-рая в нравственном отношении представляет собой подвиг. Герой (отдельная личность, группа людей, иногда класс, нация) берет на себя решение исключительной по своим масштабам и трудностям задачи, возлагает на себя большую меру ответственности и обязанностей, чем предъявляется к людям в обычных условиях общепринятыми нормами поведения, преодолевает в связи с этим особые препятствия.

Значение слова Героизм по Ожегову: героизм – отвага, решительность, самопожертвование в критической обстановке.

Значение слова Героизм по словарю синонимов: героизм - геройство
доблесть

Значение слова Героизм по словарю Ушакова: героизм способность к совершению подвига.

Время бессильно ослабить память человечества о мужестве и негибаемой стойкости советских людей, поднявшихся на защиту своей Родины, своей Отчизны. Эту войну вел советский народ против немецко-фашистских захватчиков не только ради советского народа, но и ради других народов, ради мира во всем мире. Неоценимый вклад в победу над фашизмом внесли советские женщины, вставшие на защиту своей Родины.

Война – дело не женское. Участие женщин в войне за последнее столетие, причём не только в качестве медицинского персонала, но и с оружием в руках, стало реальностью. Особенно массовым это явление имело место в период Второй мировой войны. Они были готовы к подвигу, но не были готовы к армии, и то, с чем им пришлось столкнуться на войне, оказалось для них неожиданностью. Гражданскому человеку всегда трудно перестроиться "на военный лад", женщине – особенно.

Одной из особенностей Второй мировой войны была невиданная вовлеченность в вооруженный конфликт гражданского населения, в том числе женщин. Бесспорным лидером по масштабам женского участия в войне оказался Советский Союз. Женщины заменили ушедших на фронт мужчин на производстве и составили подавляющую часть медицинского персонала военных госпиталей. Они выполняли вспомогательные работы в действующей армии, входили в состав партизанских отрядов и, наконец, воевали наравне с мужчинами на передовой. Красная армия была первой европейской армией XX века, включавшей в себя отдельные женские боевые подразделения на регулярной основе

Женщины всех профессий, возрастов, национальностей встали в ряды вооруженных защитников Отечества. На фронтах сражались до 1 млн. женщин. С первых дней войны они подавали заявления об отправке их в действующую армию.

И послевоенная психологическая реабилитация у женщин будет проходить сложнее, чем у мужчин: слишком велики для женской

психики подобные эмоциональные нагрузки. "Мужчина, он мог вынести, – вспоминает бывший снайпер Т.М. Степанова. – Он всё-таки мужчина. А вот как женщина могла, я сама не знаю. Я теперь, как только вспомню, то меня ужас охватывает, а тогда всё могла: и спать рядом с убитым, и сама стреляла, и кровь видела, очень помню, что на снегу запах крови как-то особенно сильный... Вот я говорю, и мне уже плохо... А тогда ничего, тогда всё могла". Вернувшись с фронта, в кругу своих ровесниц они чувствовали себя намного старше, потому что смотрели на жизнь совсем другими глазами – глазами, видевшими смерть. "Душа моя была уставшая", – скажет об этом состоянии санинструктор О.Я. Омельченко. [4]

Война не женское дело! Но угроза, нависшая над нашей страной и над всем миром в 1941 году, заставила советских женщин по-иному оценить свои возможности, встать в строй наравне с мужчинами, заменить в тылу ушедших на фронт мужей, сыновей, братьев. Их было очень много – женщин, беззаветно любивших Родину и готовых отдать за нее жизнь. Они стали примером бесстрашия и героизма. Не каждый мужчина способен выдержать трудности войны, а женщины выдерживали. Они служили в разных войсках – большинство в госпиталях, в подразделениях связи и дорожных войсках. Прославился женский авиационный полк ("Ночные ведьмы"). Воевали женщины-снайперы, женщины-разведчики, женщины-зенитчицы.

Среди наших соотечественников мы также находим яркие примеры проявления женского героизма. Это Герои Советского союза А. Молдагалиева, М. Маметова, а также обладатель награды «Халык Қаһарманы» Х.Доспанова.

Алия Молдагулова была смелой и боевой девушки, которая готова была стоять горой за свою Родину, за своих близких и друзей, советский народ не видел никогда. У нее на счету 78 уничтоженных солдат и офицеров противника. Как сказал Ж. П. Сартр «Человек всегда находится лицом к лицу с меняющейся ситуацией, и выбор всегда остаётся выбором в ситуации». Однажды пятеро немецких солдат, заметив нескольких девушек-снайперов, идущих в их сторону по нейтральной полосе, устроили засаду. Однако первой успела выстрелить Алия, еще двух убили снайперы Зина и Надя, оставшихся двух солдат противника девушки под конвоем привели на командный пункт.

14 января 1944 года севернее города НовоСокольники Алия была смертельно ранена. Будучи раненой в руку осколком мины,

девушка вступила в рукопашный бой с немецкими солдатами. В это время пуля фашистского офицера попала в грудь Али. Последним усилием она ответила противнику метким выстрелом. 4 июня 1944 года Али Нурмухамбетовне Молдагуловой было посмертно присвоено звание Героя Советского Союза.

Особой отвагой также отличалась Маншук Маметова. 15 октября 1943 года войска Калининского фронта, в составе которых воевала Маншук, вели ожесточенные бои за освобождение города Невеля. Фашисты сражались яростно, цепляясь за каждую высоту. Они непрерывно переходили в контратаки, стремясь задержать наступление советских подразделений. Закрепившись на выгодной позиции, оставшись одна из пулемётного расчёта, будучи тяжело раненой осколком в голову, Маншук уничтожила 70 солдат противника и погибла смертью храбрых. Звание Героя Президиум Верховного Совета СССР посмертно присвоил старшему сержанту Маметовой Маншук Жиенгалиевне 1 марта 1944 года.

Отмеченная наградой «Халық Қаһарманы» Хыйуаз Доспанова является единственной лётчицей-казашкой Великой Отечественной войны, штурманом-стрелком. «Ночные ведьмы» - так ее и подруг называли фашисты. Она представляла не меньшую угрозу самолетам противника и сбивала их один за одним под огнем зенитных средств всех калибров до автоматного огня включительно и светом прожекторов, а также в любую непогоду: низкую облачность, туман, снег, обледенение, штормовой ветер, бросающий легкую машину с крыла на крыло, вырывающий ручку управления из рук... Причем все это - на У-2, маленьком, тихоходном, к тому же легко воспламеняющемся и горящем как спичка, как сухой порох, - самолет деревянной конструкции, из фанеры, обтянутой перкалью. Достаточно было одного прямого попадания - и самолет сразу же загорался. Только под конец войны летчицам стали выдавать парашюты и поставили пулемет в кабину штурмана, а до этого четыре бомбодержателя под низкими плоскостями - и все. Самолеты возвращались из полетов с изрешеченными плоскостями. Техники латали их на скорую руку, и в дальнейшем крылья многих машин стали походить на лоскутные одеяла. Вылеты были ночными. И девушки проявляли чудеса героизма. Однажды, уже в послевоенной мирной жизни, Хиуаз Каировна полетела в Москву в командировку, на пропускном контроле ее задержали в аэропорту. «Что у вас в чемодане металлическое?» - спросили ее работники аэропорта. А там у нее лежал один жакет. Весь

в орденах и медалях. За храбрость и отвагу Хиуаз Каировна была награждена орденами Красной Звезды, Отечественной войны II степени, Красного Знамени, медалями «За оборону Кавказа», «За освобождение Варшавы», «За победу над Германией». Не у каждого мужчины есть столько наград.

Таким образом, мы видим, что в условиях войны женщины наравне с мужчинами проявили мужество, смелость, отвагу и героизм не только в тылу, но и на линии фронта. И своим личным примером могли поднять боевой дух мужчин.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Stoller R. J. *Presentations of gender*. New Haven, 1985. P. 45.
2. Словарь гендерных терминов. М., 2002. С. 21
3. История русской советской литературы. Издательство «Просвещение», Москва – 1983г.
4. Вишневский В. Статьи. Дневники. Письма. М. 1961 г.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ПРОЯВЛЕНИЯ ПАТРИОТИЗМА В ГОДЫ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ

КИРИЛИНА Н.П.

магистр социальных наук, старший преподаватель ЗКИГУ

Проявление патриотизма во время войны – это особое явление, не только социальное, но и психологическое, и в отличие от патриотизма в мирной жизни, изучен он явно недостаточно.

Личность человека на войне почти не нашла отражения в трудах психологов и социологов. Да и отечественная историография в области исторической психологии, делает лишь первые шаги в изучении психологии «человека на войне».

Патриотизм – это в первую очередь любовь к своей Родине, своему отечеству. Он начинается с любви к родным и близкими не заканчивается на любви к своему народу. Патриот ценит свою историю, предан своей стране и культуре, готов ради неё к самопожертвованию, всеми силами служить интересам своей страны. В истории было много периодов спада и роста чувства патриотизма у народа и надо заметить, что в тяжёлые времена патриотизм объединяет людей, придаёт им веру в себя и свою страну.

Молодые люди сейчас всячески пытаются избежать службы в армии, многие, начиная с девяностых годов, переехали жить за границу и продолжают иммигрировать и выезжать на заработки. Если наша страна не может и не стремится обеспечить квалифицированных специалистов достойными условиями работы и размерами заработной платы, а многие процветающие страны всегда рады переманить к себе светлые головы. Сегодня радует тот факт, что у людей появилось тенденция к возвращению в сердцах чувства патриотизма, хотя его ещё нельзя сравнить с уровнем преданности своей стране в советские времена.

На данный момент мало людей задумывается о любви и уважении к своей Родине. Далеко не многие разбираются в её истории и готовы сражаться за её независимость и сохранность. Всё больше мы смотрим на жизнь с позиции личной выгоды, хотя мы были рождены в этой стране, наши предки создали её для нас, а наш долг это быть им благодарными и сделать свой вклад в развитие Родины. Ведь только

так мы сможем продолжить их дело, подтвердить свой смысл существования и оставить хорошее наследие своим детям.

Вся история человечества – это история войн, история завоеваний, становления и распада как отдельных стран, так гигантских империй.

Не исключение XIX и XX века – «века войн», как в Европе, так и во всем мире. В той или иной степени все эти войны были национальны и так же, как и в древности, приводили к созданию новых стран и империй, или, наоборот, к крушению старых. Даже беглый взгляд на историю последних двух столетий показывает, какое громадное значение для приведения в движение народных масс, нации, народа, этноса имеет национальный принцип и патриотизм.

Не осталась в стороне и наша страна и в первую очередь стоит рассмотреть Великую Отечественную войну, в той или иной степени затронувшую всю Европу, да весь мир, а если точнее – Вторую мировую, 1939-1945 гг.

На всем протяжении XX века не было, пожалуй, почти ни одного года, а тем более – десятилетия, когда не велись бы в какой-то части света военные действия. Во многих кровопролитных событиях, в том числе в двух мировых войнах, пришлось участвовать и Казахстану в составе СССР.

Отметим, что во время войны, тем более протяженной, в сознании человека, как социального субъекта, доминирующую роль начинают играть специфические социально-психологические качества, необходимые ему лишь в условиях вооруженной борьбы, что не может не сказаться на всей последующей жизни активных её участников. А для молодых людей, вступивших в войну в незрелом возрасте, именно война, как правило, оказывается основным фактором, окончательно формирующим их личность, и любая война влияет на целое поколение, а то и не одно, своих современников.

Для Великой Отечественной войны, фактически это был особый, исторически уникальный социально-психологический феномен, в других войнах, где Россия, а затем и СССР участвовала, не сложившийся.

От свободного и сознательного выбора миллионов людей зависело не только само существование страны, СССР, но и судьба мировой цивилизации.

Фашистскому рейху с его человеконенавистнической идеологией противостояло государство «диктатуры пролетариата», сталинский режим, в ряде случаев не менее жестокий и репрессивный.

Но в этом столкновении патриотические, национально-государственные интересы подчинили тоталитарную машину «советской империи» и даже частично «трансформировали» коммунистическую идеологию.

Идеи «мировой революции» были отброшены, а понятия «Родина» и «Отечество», ещё недавно публично предававшиеся «анафеме», оказались определяющими в сознании народа, и Война сразу же стала Народной и Отечественной.

Но сама «система» попыталась имя «вождя», имя Сталина, соединить с понятием национальным: политруки поднимали бойцов в атаку с призывом «За Родину! За Сталина!», хотя, по воспоминаниям фронтовиков, сами они шли в бой с совсем другими словами. «...Да я людей матом в атаку поднимал!» – говорит герой Михаила Ульянова в фильме «Председатель».

И тонкий слой шелухи коммунистической идеологии кое-где и сошёл, и под ним открылись и пробудились глубины и народного духа, и народного гнева.

Но только обращаясь к «народу», «к братьям и сестрам» тоталитарная система сталинизма и смогла выжить – спасая себя саму, система спасала и страну.

Многие фронтовики вспоминали Великую Отечественную войну как время духовного очищения, ибо нигде они не чувствовали себя так свободно, раскованно, независимо от системы, как на передовой.

Но отметим, что сама психология народа нашла отражение в психологии Красной Армии, которая состояла преимущественно из выходцев из крестьянства и рабочего класса (часто бывших крестьян или их потомков). И эту психологию в большинстве своем малограмотной молодежи отличала вера в социальную справедливость установленного общественного строя.

Сразу скажем, что сама система армии в России в той или степени отличалась от многих армий Европейских стран. В русскую армию набирали через рекрутство (в Европе – чаще по контракту, и часто обманом) бывших крестьян (да и в Советской Армии крестьяне также преобладали). А русский крестьянин по своей психологии – не одиночка, он всегда живет «в мире», согласует свои действия «с

миром», с соседями, в русской деревне всегда существовала определенная взаимопомощь – помочь на сенокосе, избу построить, и сосед всегда придет на выручку соседу. Это вошло в «кровь и плоть» русского крестьянина. И оказавшись в незнакомой, даже враждебной ему обстановки армии, молодой новобранец-рекрут, вчерашний сельский паренек всегда мог рассчитывать на помощь старослужащего, такого крестьянина как и он, но уже поседевшего на службе.

И, кроме того, в русской армии XIX, несмотря на муштру и шпицрутены, всегда помнили принципы А.В. Суворова – «Сам погибай, а товарища выручай!». Не стоит забывать и то, что многие солдаты воевали вместе с Суворовым, помнили его, а большинство генералов войны 1812 года были его учениками и последователями.

А русские полководцы, ещё с Петра Первого, всегда ценили взаимовыручку, значение безостановочного движения вперед, стремление «положить душу за други своя», инициативу и самостоятельность и начальников, и рядовых воинов, внезапность, «быстроту, натиск, глазомер», прекрасно понимая, что именно эти психологические составляющие боевой мощи войск всегда утраивают или даже удесятеряют их войска, и в столь же большой степени ослабляют войска противника.

В этой вере широких слоев народа, и в первую очередь рядового состава армии, отразились результаты целенаправленной пропаганды и собственный общественный опыт низов, утративших свой «социально-ущербный» в дореволюционном сословном обществе статус, получивших возможности продвижения вплоть до высших государственных и военных постов.

Но отсутствие демократических традиций и в России, и в СССР, иллюзии, согласно которым решение всех проблем и противоречий действительности зависит от воли одного человека, «мудрого вождя», активно использовал Сталин для установления и укрепления режима своей личной неограниченной власти.

Массовые репрессии, развернувшиеся в стране с начала 30-х годов, не обошли армию, практически весь высший командный и офицерский состав был расстрелян, или находился в лагерях и тюрьмах.

Аресты офицеров, командиров и политработников как «врагов народа» и «предателей» привели к подрыву доверия солдат к своим командирам, и, кроме того, к тому, что сами командиры стали бояться проявлять инициативу, принимать самостоятельные решения,

пассивно ожидали указаний «сверху», что особенно тяжело сказалось в первые недели и месяцы войны.

Репрессивный режим вызвал подрыв кадровой основы армии и морально-политических основ ее боеспособности, но сама война, как ни странно, так или иначе, лишь подняла престиж Сталина и его окружения.

Следует учитывать, что в войну вступила армия весьма разнородная по своему социальному и возрастному составу, уровню образования и военной подготовки – репрессии радикально изменили командный состав, среднее и старшее звено офицеров пополнялось в основном из среды младших офицеров, не успевших приобрести ни достаточного опыта, ни соответствующих навыков. Но именно народ мобилизовал свои материальные и духовные силы и остановил напор гитлеровской армии.

Великая Отечественная война многое перевернула в сознании людей. Все рвались на фронт, все кто мог. Мальчишки приписывали себе года, пожилые шли в ополчение (кстати, именно ополчение держало первую оборону Москвы, да и погибли многие).

Война не обошла и ГУЛАГ, не только «58 статья», «враги народа» писали заявления с просьбой послать их на фронт, но даже и матерые уголовники. Их сознание «повернулось», люди, не верившие ни в Бога, ни в чёрта, убийцы, грабители, много раз сидевшие, ненавидевшие любую власть – рвались на фронт защищать свою Родину! И, кстати, воевали они неплохо, часто даже и героически, а после ранения вообще получали «прощение», «смыв кровью» свою «вину перед Родиной».

Правда после войны, большинство из них, часто награжденные медалями и даже орденами, так и не смогли вернуться к «мирной жизни», и снова оказались в лагерях.

А изгнание из страны немецко-фашистских войск несло своего рода духовное очищение людям, которые чувствовали некую невольную вину в том, что допустили «врага топтать родную землю».

Желание как можно скорее свести счеты с гитлеровцами, ускорить освобождение соотечественников, страдавших в оккупации, усиливали мужество и решимость солдат в борьбе с врагом. И чем дальше они продвигались по освобожденной земле, встречая повсюду страшные следы злодеяний, оставленные фашистами, тем сильнее рвались вперед, боясь опоздать, не успеть кому-то помочь, защитить, спасти.

А вот для заключительного этапа войны, уже на территории Европы, когда стало ясно, что «победа не за горами», ощущение близости победы вызывало целый комплекс мыслей и чувств, создав весьма сложный психологический настрой. Чем ближе была победа, тем большим было желание и надежда выжить, тем труднее было подниматься в атаку, тем большее и обиднее были потери товарищей и друзей, и тем страшнее была возможность собственной гибели.

И людям, прошедшим через всю войну, в её последние дни требовалось особое мужество – они хотели выжить, им так хотелось жить в мире, в котором не будет войны, в мире, который они завоевали, ради которого стольким было пожертвовано, столько перенесено. Но было и понимание того, что никто за них «фашиста не добьет».

И солдат, стиснув зубы поднимался в последнюю атаку, зная, что может погибнуть, за день, за час, за минуту до Победы.

За четыре года войны к этим истинам люди приблизились гораздо больше, чем за предвоенные десятилетия, и для многих Великая Отечественная война стала воистину духовным очищением, а общественное сознание сделало первый шаг к разрушению идеологических стереотипов, подготовив тем самым грядущие перемены.

Таким образом, победу в Великой Отечественной войне принести именно патриотизм и любовь к Родине и лишь героизм народа, простого народа и главное – вера в себя, помогали жить, воевать и побеждать.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Аксенова А.Г. Исторический словарь, 2002
2. Аберкомби Н. Социологический словарь, изд. «Экономика», 2004.
3. Баранов Н.А. // Патриотизм в системе общероссийских ценностей.
4. Брокгауз Ф.А., Ефрон И.А. Энциклопедический словарь, изд. «Полрадис», 1997.
5. Голикова Л.В. // Патриотизм – основное качество в России, 1987.
6. Грицанов А.А. Философский словарь, 2001.
7. Даль В.И. Толковый словарь Даля, изд. «Белый город», 2004.
8. Каздым А. Человек на войне // Психология для руководителя, № 7 (43), 2011. С. 80-85
9. Кошнева К. Патриотизм в культуре современной России // Русский литературный журнал.

10. Карамзин Н.Н. О любви к отечеству и народной гордости. / Избранные сочинения в двух томах. М; Л, 1964.
11. Кольцова В.А., Соснин В.А. // Психологический журнал. 2005.
12. Лутвинов В.И. / Российский патриотизм: история и современность.
13. Нестеров Ф. Связь времен. изд. «Молодая Гвардия», 1987.
14. Ожегов С.И. Словарь Русского языка С.И. Ожегова, изд. «ИТИ Технология», М., 2005.
15. Троицкий В.Ю. О патриотическом воспитании // Русский Вестник №16 (644) 2004.
16. Ушаков Д.Н. Большой Толковый Словарь Русского языка, изд. АСТ, 2000
17. Фёдоров В. Российский патриотизм – истинный и мнимый // Российская газета.

БАСШЫЛАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МЕН ТИПОЛОГИЯЛЫҚ СИПАТТАМАЛАРЫ

ДЖОНИСОВА Г.К.

БҚИГУ доценті, педагогика ғылымдарының кандидаты

КАЛКЕНОВА Г.Б.

БҚИГУ аға оқытушысы

К.М.Ушаков мектеп ұйымдарының даму перспективаларын қарастыра отырып, «мектептің негізгі проблемалары- бұл ересектер проблемалары» деп көрсетеді. Мектеп ұйымдарын жетілдірудің негізгі мүмкіндіктері- адами ресурстарын дамытудағы икемділік болып есептелінеді. Табысты басшы- бұл тек қана билік өкілеттілігін иемденбейді. Сонымен қатар білім беру мекемелерінің қызметіне, барлық педагог ұжымы мен жеке педагогтардың дамуы мен қолдауына бағытталған педагогикалық ұжымдағы лидерлік беделі бар басшы. Басшының билікке деген қатынасы, оның лидерлік статусы, басқару стилінің бағыттары- мектеп басшысының жекелік психологиялық ерекшеліктерін бейнелейді және педагогикалық ұжымды қалыптастырады. Мектептің ұйымдастырушылық жүйесінде әкімшілік бөлім бар. Оған басшылардың әртүрлі деңгейлері жатады (директор, орынбасар, бөлім басшылары).

Басшы- бұл ресми түрде ұжымды басқару және оның іс-әрекеттерін ұйымдастыру функциялары бар тұлға. Осыған байланысты басшының билікке деген қатынасының психологиялық ерекшеліктерін қарастыру маңызды. Әлеуметтік- психология аспектіде зерттелді. 1938 жылы Мюррей басымдыққа деген қажеттілікті айтады. 1973 жылы Винтер «Әлеуметтік билікті» мінез- құлықтағы тілейтін эффектiлерді тудыратын және басқа адамды уайымдауға қабілетті деп түсіндіреді. МакКлелланд 1975 жылы билік мотивін біріншіден, өзінді күшті сезіну, екіншіден өзінің күштілігін іс-әрекетте көрсетудегі қажеттілік деп анықтайды. Хекхаузен 1980 жылы билікке деген талпыныс адамның мінез-құлық мотиві ретінде қарастырады. 1993 жылы Ю.Г.Волков пен В.С.Поликарпов билікке деген талпынысты адамның іс-әрекетін белсендендіретін- маңызды мотивация ретінде анықтайды: «қоғамды күштілікті иемденуге және басымдыққа деген талпыныс».

1991 жылы С.Б. Каверин билікке деген қажеттіліктің жағымсыз жағын көрсетпейді, керісінше бұл феноменнің жағымды жақтарын қарастырады. Оның көзқарасы бойынша билікке деген қажеттілік

тұлғаның бес базалық қажеттіліктерінен тұрады (тұлға болуға қажеттілік, өзін-өзі сыйлауға қажеттілік, гедонистік немесе қанағаттанушылық қажеттіліктер, өзінді көрсетуге деген қажеттілік, бостандыққа деген қажеттілік) және олар бірігіп, сапалы жаңа құбылыс- билік қажеттілігін құрайды.

С.Б.Каверин билікке деген қатынаспен байланысты тұлғаның типологиясын ұсынды:

1. нонконформист- бостандыққа деген қажеттілік, билік тәуелсіздікке және өзіндікке деген талпыныс ретінде қарастырылады.

2.конформист- гедонистік қажеттілік басым, билікті материалдық ауқаттың және басқа да жеке пайданың негізгі қайнар көзі ретінде анықтайды.

3.диктатор- өзінді сыйлауға деген қажеттілік, билікті басқаларды басқаруға, жоғары беделділікке және даңқ ретінде түсіндіріледі.

4.авантюрист- мұнда бірінші орында өзінді көрсетуге деген қажеттілік, билікті ойын ретінде бейнелейді.

5.демократ- тұлға болуға деген қажеттілік, билікті адамдар мен қоғамға қызмет көрсету ретінде түсіндіріледі.

Педагогикалық қоғамда «басшы» және «лидер» түсініктері анықталады. Психология ғылымы бұл түсініктердің бірдей еместігін көрсетеді. Лидер- топ мүшесі, бірлестік іс-әрекетті ұйымдастыратын орталық рольді ойнауға қабілетті, маңызды жағдайларда шешім қабылдауға құқылы және топтағы өзара қарым-қатынасты реттейді. Басшы шынайы топта лидер болуы да болмауы да мүмкін. Лидер басшы позициясында және ұжым мүшесінің қатарында болуы мүмкін. 1993 жылы Р.Л.Кричевский басшы- формальды қарым-қатынастар жүйесіндегі феномен, ал лидер- формальды емес қарым-қатынастардың феномені ретінде қарастырады. Бұл айырмашылықтарды 1971 жылы Б.Д.Парыгин көрсетеді:

1.Лидер көбінесе топтағы тұлғааралық қарым-қатынастарды реттеуге қатысты, ал басшы әлеуметтік ұйым ретінде топтағы ресми қарым-қатынастарды ұйымдастырады.

2.Лидер- өз тобының өкілі. Басшы- макроортаның өкілі, яғни қоғамдық қарым-қатынастар жүйесімен байланысты.

3.Лидер кенеттен пайда болады, ал басшы тағайындалады немесе таңдап алынады.

4.Лидер тұрақты емес, топтың көңіл-күйіне байланысты, ал басшы тұрақты.

5.Басшы лидерге қарағанда бағынушыларға әсер ету процесіне көбірек иемденеді.

6.Басшының шешім қабылдау процесі күрделі және көптеген жағдайларға байланысты, ал лидер топтың қызметіне қатысты тікелей емес шешімдерді қабылдайды.

7.Лидерге қарағанда басшының қызмет аймағы кең ауқымды.

Г.Н.Андреева лидер мен басшының принципті айырмашылықтарына назар аударады: «Лидер түсінігі топта «көлденең» түрде пайда болатын психологиялық қарым-қатынастар сипаттамасына жатқызады». Яғни, басымдық және бағынушылық көзқарас. Ал басшы түсінігі топтың барлық қызметтерін ұйымдастыруға, басқаруға жатады. Басшы топтағы қарым-қатынастың әлеуметтік сипаттамасы болып есептелінеді. Яғни, басқару және бағынушылар рольдерін бөлу. Сонымен лидер- психологиялық феномен ретінде, ал басшы- әлеуметтік феномен ретінде қарастырылады.

Лидерлік теориясында лидерді не табысты ететінін түсіндіретін төрт негізгі үйлесімді бөліп көрсетеді: тұлғалық сапалар позициясы жағынан үйлесім, билік және әсер ету позиция жағынан үйлесім, мінез-құлықтық үйлесім, жағдайлық үйлесім.

Тұлғалық сапалар жағынан үйлесім табысты басшының тұлғалықсипаттамаларын көрсетуді өзінің алдына мақсат етіп қояды. 1997жылы Д.Майерс қазіргі жағдайда табысты лидердің сипаттамаларын көрсетеді: өзіне сенімділік, жолын қуушылар жағынан қолдау жасау, энергиясы бар, адал, эмоционалды тұрақтылық.

Әлеуметтік топтардың өмірлік қызметінің әртүрлілігі лидерліктің әртүрлі сапаларын талап етеді. Е.В.Андриенко жетістікке жеткен мұғалімнің сипаттамаларын бөле отырып, бір жағынан тиімді қарым-қатынасқа себеп болатын сапа, екінші жағынан педагогикалық еңбектің ерекшелігін анықтайтын сапа. «Біріншісіне қарым-қатынас, басқаларға бағыттылық, әріптестікке бейімділік, эмпатия, әдептілік, шыдамдылық, эмоционалды тұрақтылық, әртістік, жаңа рольдерді игеруге деген икемділік жатады, ал екіншісіне жоғары интеллектуалды икемділік, ойлаудың тездігі мен сынилығы, өзбеттілік, өз-өзін сынау жатады».

Н.П.Пищулин мен В.М.Ананишев білім берудегі басшының профессиограммасын жетілдіре отырып, бірінші орынға лидерлік сапаларды қояды, оған ұжымды ұйымдастыра білу және оның іс-әрекетін қойылған мақсатқа жетуге бағыттау; ұжымда эмоционалды

көңіл-күйді тудыруға және қолдауға қабілеттілік; шығармашыл; жаңа инновацияларды дамытуға бейімділік.

Мінез-құлықтық үйлесім- лидерді көрсететін сыртқы мінез-құлықты қарастырады. Мінез-құлықтық үйлесімнің лидерлік теориясына қосқан үлесі- лидер стилінің жіктелімін құруға және талдау жасауға мүмкіндік береді. К.Левин лидердің үш стилін бөліп көрсетті: авторитарлы (директивті), демократиялық (ұжымдық), анархиялық (либералды).

Авторитарлы стиль- басқарудың қатаң түрінде көрінеді, топ мүшелерінің бастамаларына қарсы, қабылданатын шешімдерді талқылаудың жоқтығы, топты бір адаммен- басшымен басқарады, өзі шешім қабылдайды, бағынушылардың жұмысын үйлестіреді.

Демократиялық стиль- топтағы мәселені ұжыммен талқылаумен, бағынушылардың бастамаларын басшының көтермелеуімен, лидер мен топ мүшелері арасында ақпарат алмасудың белсенділігімен, ортақ жиналыста шешім қабылдаумен ерекшеленеді. Е.Андриенко лидерліктің демократиялық стилін іске асыру үшін басшы ерекше сапаларға ие болу қажет: мінез-құлықтың икемділігі, бағынушылармен тұрақты қарым-қатынаста болу, шыдамдылық және ұстамды болу.

Анархиялық стиль- басшының өз еркімен басқару функцияларынан бас тартудан, басқарудың шынайы қызметтерін топ мүшелеріне беріледен көрінеді. Ғалымдар бұл лидерліктің стилін әртүрлі атайды. А.А.Годунов бұл стильді «либералды», А.Г.Ковалев «араласпайтын», ал А.Л.Свеницкий «формальды» деп атады.

Лидерлік теорияны қарастыра отырып, А.Н.Банковский психология ғылымында қалыптасқан және лидердің екі факторлы моделіне сүйенетін үш бағытты бөлді: Мичигандық университетті зерттеу, РМ-лидерлік теория, Херси-Бланшардың жағдайлық теориясы.

Мичигандық университеттің зерттеушілері мінез-құлықтық үйлесім аясында лидерлік мінез-құлықтың екі базалық факторын бөлді, жұмысшыларға бағдарлану және өндіріске бағдарлану. Жұмысшыларға бағдарланған лидерлер тұлғааралық қарым-қатынастың маңыздылығына көңіл бөлді, қызығушылық танытып, жұмысшылардың жеке ерекшеліктеріне түсіністікпен қарады.

Лидерліктің қолданбалы модельдерінің бірі- Херси-Бланшардың жағдайлық теориясы болып есептеледі. Лидерліктің екі факторлы моделін- адамға бағдарлану мен тапсырмаға бағдарлануды

негізге ала отырып, ғалымдар лидерліктің төрт ерекше стилін бөліп көрсетті:

1. «директивті»- тапсырмаға бағдарланудың күштілігімен, адамдарға бағдарланудың әлсіздігімен ерекшеленеді.

2. «қолдаушы»- тапсырмаға және адамдарға бағдарланудың күштілігінен көрінеді.

3. «қатысушы»- тапсырмаға бағдарланудың әлсіздігінен, адамдарға бағдарланудың күштілігінен көрінеді. 4. «делегирлі»- тапсырмаға және адамдарға бағдарланудың әлсіздігінен көрінеді.

П.Херси мен К.Бланшардың теориясында лидердің мінез-құлқы тікелей топтың есеюіне тәуелді екенін белгілейді.

Ұйымдық мәдениет түсінігі мінез-құлық нормалары, қызмет амалдары, әдеттер, шектеулер, болашақ және қазіргіні елестету туралы көріністерден тұрады. Ұйымдық мәдениеттің дамуына саналы әрекеттесетін негізгі фактор- лидерлік болып табылады. Лидерлік ең біріншіден ұйымдық мәдениетті жетілдіретін процесс, стратегиялық мақсаттарды жүзеге асыру бойынша ұйымның нәтижелі қызметін қамтамасыз ететін элементтерді дамытады. К.Камерон мен Р.Куинп ұйымдық мәдениеттің типологиясын өңдеді. Олар ұйымдық мәдениеттің төрт типін бөлді: отбасылық, инновациялық, нарықтық және иерархиялық. Әрбіреуін анықтау арқылы басшы-лидердің позициясын анықтады.

Отбасылық ұйымдық мәдениетте лидерлер мен басшылар ұстаз, ата-ана ретінде қабылданады. Әріптестер өзара адалдық пен салт-дәстүрге байланысты бірігіп қызмет атқарады. Міндеттілік деңгейі жоғары. Ұйымшылдықтың жоғары деңгейіне және моральдық климатқа ерекше мән беріледі. Жетістік мейірімді сезім мен әрбір қатысушыны қамқорлау ретінде анықталады. Мектеп жұмыстың ұжымдық формаларын, әріптестік пен қатысушылардың келісімін құптайды.

Инновациялық ұйымдық мәдениет- кәсіби ізденіске бейім жаңашыл лидерлер деп есептейді. Мектеп жаңа білімдік үйлесімдерді, технологиялар мен әдістемелерді дамытуға назар аударады. Қатысушыларға жаңа білімдік қызметтерді ұсыну, жаңа әдістемелік өнімдерді өңдеу жетістік болып есептеледі. Мектеп білім мекемелерінің арасында идеялық және әдістемелік лидер болуға ұмтылады. Жеке бастама мен педагогтардың бостандығы құпталады.

Табысты (нарықтық) ұйымдық мәдениет. Мектеп білімдік нәтижеге жетуге бағытталған, педагогикалық ұжымның басты міндеті-оқу және тәрбиелік жұмыстарды нақты орындау. Педагогтар мақсатқа

бағытталуымен, әріптестер арасында бәсекелестіктің болуымен ерекшеленеді. Лидерлер- қатаң шешімдерге қабілетті. Мектеп жоғары білімдік нәтижеге жетуге ұмтылады. Мектептің беделі мен жетістігі жалпы міндет болып есептелінеді. Мектептің стратегиялық даму перспективасы қойылған мақсатқа жетумен байланысты. Жетістік жоғары рейтинг пен білім беру нарығында бәсекеге қабілеттілігімен анықталады.

Рольдік ұйымдық мәдениетте- педагогтардың қызметін нақты тәртіп пен нұсқаулар басқарады. Лидерлер мен басшылар өздерін рационалды ойлауды ұйымдастырушылар мен үйлестірушілер деп мақтан етеді. Мектепті әріптестердің өңделген тәртіп пен ресми білімдік саясатпен жүрумен біріктіреді. Жетістік мектептің тұрақтылығымен анықталады.

Жүргізілген талдау ұйымдық мәдениеттің әртүрлі типтерімен басшы-лидердің билік пен лидерліктің қарым-қатынасына деген психологиялық ерекшеліктерін құруға мүмкіндік береді.

Мектепке инновацияны сәтті енгізу үшін инновациялық типтің элементтері бар ұйымдық мәдениет нәтижелі болып табылады. Бұл жағдайда нәтижелі басшы педагогикалық ұжымның қызметін бағыттауға мүмкіндік беретін оның тұлғалық сапалары мен психологиялық ерекшеліктері бар басшы болып есептелінеді. Бұл басшы-лидер тек мектептің дамуына бағытталмайды, сонымен қатар педагог пен оқушылардың тұлғалық дамуына бағдарланады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. *Абульханова-Славская К.А.* Стратегия жизни. - М.,1991.
Алексеев КГ. О принципах и критериях экспертизы программ развития образования
2. *Алексеев КГ.* Инновационная деятельность в сфере образования // М.:Пушкинский институт, 2005. С. 516-518.
3. *Аманов Н.А.* Некоторые теоретические аспекты дифференциальной психодиагностикиспециальных способностей // Типологическая диагностика и образование / Под ред.*Е.Л. Гусевой.* - М., 1994. Гл. 5.
4. *Амонашвили Ш.А.* Воспитательная и образовательная функция оценки ученияшкольников. - М., 1984.
5. *Ананьев Б.Г.* Психология педагогической оценки // Избр. психол. труды: В 2 т. - М.,

ҰЛЫ ЖЕҢІСТІҢ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ПАТРИОТИЗМДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ҮЛЕСІ

УТЕУЛИЕВА В.С.

**Орал гуманитарлық колледжінің оқытушысы
АБДРАХМАНОВА Э.Қ.**

Орал гуманитарлық колледжінің оқытушысы

Қазіргі таңда жас ұрпақты тәрбиелеуде тәрбиенің сан түрлі бағыттарын пайдалана отырып, елжанды, Отанын сүйетін азамат тәрбиелеу - қоғам алдындағы басты міндет. Бүгінгі жаһандану үрдісінде әр ұлт, әр мемлекет өзіндік бет – бейнесін сақтап қалуға тырысуда. Бізді осы үрдістен алып шығатын – ұлттық құндылықтарымыз және білімді ұрпақ болмақ.

Жалпы Отансүйгіштік – өз елінің табиғатына, халқының тілі мен мәдениетіне деген сүйіспеншілік ғана емес, осы халықтың бақытты болуына ұмтылу. Бауыржан Момышұлы атамыз «Патриотизм – Отанға деген сүйіспеншілік, жеке адамның аман - саулығы, қоғамдық, мемлекеттік қауіпсіздікке тікелей байланыстылығын сезіну, өзінің мемлекетке тәуелді екендігі, ал мемлекетті нығайту дегеніміз – жеке адамды күшейту екенін мойындау, қысқасын айтқанда, патриотизм дегеніміз – мемлекет деген ұғымды, жеке адамның өткенімен, бүгінгі күнімен және болашағымен қарым – қатынасты барлық жағынан біріктіреді» деп терең әріжан – жақты анықтама береді.

Елбасы Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына арнаған Жолдауында жаңа қазақстандық патриотизм туралы: «Өз бойымызда және балаларымыздың бойында жаңа қазақстандық патриотизмді тәрбиелеуіміз керек. Бұл ең алдымен елге және оның игіліктеріне деген мақтаныш сезімін ұялатады. Бірақ бүгінде қалыптасқан мемлекеттің жаңа даму кезеңінде бұл түсініктің өзі жеткіліксіз. Біз бұл мәселеге

прагматикалық тұрғыдан қарауымыз керек. Осындай тәсіл ғана патриотизмді және оны тәрбиелеу мәселесіне прагматикалық және шынайы көзқарасты оятады. 2050 жылға қарай біз Қазақстанның кез келген азаматы ертеңгі күнге, болашаққа өте сенімді болатындай саяси жүйе құруымыз керек. Біздің балаларымыз бен немерелеріміз сырт елден гөрі Отанында өмір сүргенді артық көретіндей, өз жерінде өзін жақсы сезінетіндей болуға тиіс. Біздің еліміздің әрбір азаматы өзін өз жерінің қожасыретінде сезінуге тиіс»деп патриотизм мәселесіне жан – жақты тоқталып өткен болатын [1].

Отанды сүю, туған елге деген сүйіспеншілік – халқымыздың ежелден қаймағы бұзылмай келе жатқан тарихи дәстүрі, өмір ережесі. Көшпелі өмір салтын ұстанған қазақ халқының арғы – бергі тарихына көз салсақ, қазақ сарбаздарына бір күнде, бір мезгілдеата ұранымен жиналып, топтасып, елін қорғау мақсатында ұрысқа шығып, ал соғыс біткен күні тарап кететін ерекшелік тән. Тарихта қазақ халқының өзге елге басқыншылық соғыс жүргізгені болған емес. Ал, өз жері мен елін қорғау жолында қазақ сарбаздарының көзсіз батырлығы мен қайталанбас ерлігін, Отанын жанындай сүйіп, көзінің қарашығындай қорғайтынын жауларының өзі де мойындаған [2]. Тіпті, Ұлы Отан соғысы жылдарындағы қазақстандық жауынгерлердің Мәскеуді қорғаудағы қайсарлығы жөнінде тұтқынға түскен неміс солдаты: «Біз шабуылға шықтық. Бізге қара торы жауынгерлер қарсы тұрды. Олар сондай қайсарлықпен және батырлықпен күресті, біз еріксіз кейін шегіндік, соңында біз масқара болып жеңілдік. Кейіннен бізге сендерге қарсы шайқасқандар – қазақтар деп түсіндірді. Ал біз өмірде мұндай батыр халық бар екенін білген жоқ едік», - деп, ерекше таңданыс білдірген.

Ұлы Отан соғысы жылдарының алғашқы күндерінен бастап – ақ қазақстандықтар отансүйгіштіктің биік үлгісін көрсетті. Фашисттердің алғашқы соққысын қабылдаған Брест камалын қорғаушылар арасында қазақстандық В.Фурсов пен Қ.Тұрдиевтер болды. Мәскеуді қорғауда да қазақстандықтар жан аямай күресті. Алматыда жасақталған 316 – шы атқыштар дивизиясы жауынгерлерінің Мәскеу қорғанысындағы ерлігі Ұлы Отан соғысында шешуші рөл атқарды. 28 панфиловшы жауынгердің күші әлденеше есе басым жау танкілеріне қарсы шайқасы әлемдік соғыс тарихының өшпес парақтары болып қалды. Ленинград үшін шайқаста Кеңес Одағының Батыры Сұлтан Баймағанбетов өз кеудесімен дзоттың аузын жауып, ерлікпен Отаны үшін жанын пида еткен. Тарихты зерделей отырып, «осы

батырлыққа, ерлікке аға - апаларымызды итермелеген не нәрсе», «неге қазіргі жастардың бойынан осындай қасиеттерді көре алмаймыз», «ел басына күн туса, қазіргі жастарымыз осындай ерлік пен батырлық көрсете ала ма» деген сұрақ әр адамды мазалайтыны ақиқат. Бүгінде «патриоттық тәрбие - жұтаң», «жастарды отансүйгіштікке баулудың жаңа жолдарын қарастыру керек», «жаһандану мен еліктеушіліктің жетегінде кеткен оқушылар ана тілінен алшақтап барады» деген пікірлерді жиі естиміз. Шынымен де, тәуелсіздік алған 24 жылда еркіндікте өскен ұрпақ ержетті. Бірақ, олар ел сенімін, ата – ана үмітін ақтап жүр ме?

Соңғы кезде Елбасымыз Нұрсұлтан Назарбаев та ұрпақ тәрбиесіне ерекше маңыз беруде. Бұл Мемлекет басшысының «Қазақстан - 2050» Стратегиясында да айқын көрініс тапқан. Мұнда Елбасының жас қазақстандықтардың патриоттық тәрбиесіне тұтас бір тарау арнауы тегіннен тегін емес. Себебі, біздегі халықты отансүйгіштікке жұмылдыратын іс-шаралар флеш-мобтар мен бір күндік акциялардың деңгейінен аспай жатыр.

Патриоттық тәрбие – тек қазақ ұлтына ғана керек емес. Бұл - бүкіл қазақстандықтарға қатысты мәселе. Қазақстан Республикасы тәуелсіздік алғаннан бері жасөспірімдердің оқу – тәрбие ісіне ұдайы көңіл бөлініп келеді. Ел тәуелсіздік алып, егемендікке жету қазақ халқымен қатар, республикада тұратын басқа да ұлттардың дүниетанымының өсуіне жағдай жасады. Жастарды Отанын сүюге тәрбиелеу бір кезеңдік іс емес. Мектептерде жас жеткіншектерді отаншылдыққа тәрбиелеу қазақ батырлары мен олардың ерліктерін баяндау арқылы жүзеге асырылады. Бізде патриоттық тәрбие беруде идеал тұлға жетіспейді. Қазір жастар шетелдік тарихи сериалдардың жетегінде кетіп, соларға еліктеп жүр. Қазақтың батырлары мен танымал тұлғалары көп. Мысалы, Ұлы Отан соғысында ерлік көрсеткен аға – апаларымыздың ерліктерін дәріптейтін шығармалар керек. Ал оларды тәрбие беру құралына айналдырудың маңызы өте зор. Сондықтан, ұстаздар «қазақстандық патриотизмді» арттыруды өз шығармашылығы мен ізденістерінде басты назарға алуы тиіс.

Отанымыздың аумағының бүтіндігін сақтау, мемлекетке қауіп төндірген кез келген ішкі және сыртқы күштерге қарсы тұру қажеттілігі – жастарды отаншылдық рухта тәрбиелеу міндетін жүктеуде. Осы міндетті орындау барлық пәндердің үлесіне жатады. Кез келген тақырыптағы сабақта оқушыларды отансүйгіштікке баулитын жақтарды пайдалануға болады. Алайда, елжанды, ұлтын сүйген ұрпақ

тәрбиелеуде тарих пәнінің алатын орны ерекше. Өйткені, тарих адамзаттың басынан өткізген тарихи - мәдени тәжірибесін, алдымен құндылықтарын оқытып үйретуді мақсат етеді. Тарих пәні қаншама тарихи оқиғаларды баяндайды, осылардың бәрі оқушылардың сана – сезіміне әсер етеді, адамгершілігі жоғары азамат болып қалыптасуына үлес қосады. Оқушыларды тарихи материалдармен қамти отырып, ерлікке, жауынгерлікке, батылдыққа тәрбиелеу де отаншылдыққа тәрбиелеумен тікелей байланысты. Мысалы, Ұлы Отан соғысының батыры Бауыржан Момышұлының «Мәскеу үшін шайқас», «Генерал Панфилов», «Қанмен жазылған кітап» атты кітаптары ұлтжандылыққа тәрбиелейтін тәрбие құралы бола алады. Бауыржан Момышұлы өз шығармаларында адамгершілік пен ерлікті өсиет етіп, келешек ұрпақтың елін, халқын сүйетін тұлға болып қалыптасуын қалады.

Жасөспірімдердің тәрбиесіне ата – аналар да жауапты. Отбасы – тәрбиенің алтын діңгегі. Халқымыз «Отан отбасынан басталады» деп текке айтпаған. Себебі, адам ең алғаш шыр етіп дүниеге келген сәтінен бастап, отбасында ер жетіп, тәрбие алады. Отбасы – адамның аса қажетті әрі қасиетті «мектебі». Жасөспірімдердің тәрбиесіне тек мектеп, балабақша жауап бермеуі керек. «Ел болам десең, бесігіңді түзе» деген нақыл сөз отбасы тәрбиесінің маңызын айқындатып тұр. Сәбидің бойында ең алдымен анасына, өз отбасына, өзінің туған жеріне деген жылы сезім қалыптасады, ал тұлға есейген сайын біртіндеп ұлт, халық, әлеумет, мемлекет деңгейіне көтеріле беретін бұл сезім адамның бүкіл ғұмырына жалғасып жатады.

Тәрбие – шегі жоқ, шеті жоқ, ұрпақтан ұрпаққа жалғасатын құбылыс. Тәрбиенің қырлары көп. Отансүйгіштік - тәрбиенің негізі. Жас буын патриоттық тәрбиені шын ниетпен қабылдаған уақытта ғана ол өз жемісін бермек. Тәуелсіз Қазақстанның әр саладағы жетістігі – бұл үлкен патриотизмнің жемісі. Сондықтан, шығармашылық тұлғадан бастап, қоғамның әрбір мүшесі жас ұрпаққа патриоттық тәрбие беруге ат салысқаны дұрыс. Біз Жалпыұлттық идеямыз - Мәңгілік Елді басты бағдар етіп алдық. Мәңгілік Ел - елдің біріктіруші күші, ешқашан таусылмас қуат көзі. Ол «Қазақстан-2050» Стратегиясының ғана емес, ХХІ ғасырдағы Қазақстан мемлекетінің мызғымас идеялық тұғыры! Жаңа Қазақстандық патриотизм дегеніміздің өзі - Мәңгілік Ел! Бабалардың ерлігі, бүгінгі буынның ерен істері мен жас ұрпақтың жасампаздығы арасында сабақтастық болғанда ғана біз «Мәңгілік ел» боламыз!

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Н.Назарбаевтың «Қазақстан - 2050» Стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы, 2012 жыл, 15 желтоқсан
- 2.Зәріп Сабыр «Бауыржан Момышұлының есімі жас ұрпақты патриоттық рухта тәрбиелеу құралы» Ақиқат, 2014 № 11
3. Б.Қ.Сеитова «Қазақстан - 2050»Стратегиясы аясында оқушыларға патриоттық тәрбие беру. Патриоттық тәрбие неге кемшін?
4. ҚР Президенті Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына «Нұрлы жол - болашаққа бастар жол» Жолдауы, 2014 жыл, 11 қараша

НАРЫҚ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ОТБАСЫЛЫҚ ШИЕЛЕНІСТЕРДІҢ ТУЫНДАУЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

**ТАЖИМОВА Ғ.А.
БҚИГУ магистранты**

Бүгінгі таңдағы қоғамдағы ғылыми-техникалық және экономикалық прогресс индивидтің өмір сүру жағдайына өз әсерін тигізіп отырғаны белгілі. Осы орайда, отбасылық өмір салтына нарықтық қатынастар да өзінің ықпалын тигізіп отырғаны белгілі. Себебі, отбасылық қарым-қатынастағы дағдарыстар мен тұлғааралық шиеленістер осы экономикалық жағдайлардан туындап отырғанын біз өмір барысында куә болып жүрміз.

Қоғамдағы болып жатқан түбегейлі бетбұрыстарға тұлғаның бейімделуі үйлесімді дамудың қайнар көзі болып табылатыны сөзсіз. Тұлғаның психологиялық бейімделуі социумның құндылықтарын және мөлшерлерді меңгеру жолымен жүзеге асырылып отырады. Отбасылық өмірдің негізі болып табылатын некеге дейін жастарда белгілі бір өзіндік қалыптасулардың көрінісі, яғни, «Мен бейнесі» болады. Өмір барысында байқап жүргендей некеге отырғаннан кейін ерлі-зайыптыларда бұрынғысынша өмір сүруге мүмкіндіктері болмағандықтан отбасылық өмір жағдайының тұрақсыздығы мен қанағаттанбаушылығы күшейе бастайды. Дегенмен, тұлға отбасылық өмір сүру барысының басынан бастап-ақ, оның Мен-і жүзеге асады да, рефлексивті Мен күрделенеді және дифференцияланады. Осы арқылы жана, әрі күрделенген және жеткілікті тұрақты бейне жасау мақсатында тұлғаишілік қайшылықтарды анықтау жұмысы жүргізеді.

Кеңес ғалымы Н.Н. Обозов өзінің монографиясында отбасындағы өзара тұлғааралық қарым-қатынастың гностикалық компонентін көрсететін зерттеу нәтижелерін келтіреді [2,1086]. Сонымен қатар, бірнеше ғалымдар, атап кететін болсақ, Н. Абакумова, И. Садикова, С. Хитрина өз зерттеулерінде, 3-5 жыл бірге тұрған жастардың 19 жұбын (некеге тұруға арыз жазғандар) және 13 ерлі-зайыпты жұптарды салыстырған зерттеу нәтижелерін ұсынды. Зерттеу нәтижесінде жастардың тұлғалық кескіндерінің сәйкестігі, бірнеше уақыт бірге тұрған ерлі-зайыптылардың тұлғалық сәйкестігіне қарағанда төмен екендігін көрсетеді. Сонымен қатар, өз жұбын қабылдау адекваттылығы ерлерде де, әйелдерде де бірдей, дегенмен, ерлі-зайыпты жұптарда жастарға қарағанда жоғары нәтижені көрсеткен.

Кеңестік психологиядағы ғылыми әдебиеттерді талдау негізінде бізге отбасын зерттеудің негізгі бағыттарын төмендегідей белгілеуге мүмкіндік алдық. Отбасын зерттеудің негізгі бағыттары:

1. Жас отбасының мәселелеріне, жастардың некеге даярланғандығына тікелей арналған зерттеу И. В. Дубровина, Л. Ф. Филюкова, В. П. Меньшутин, Н. Н. Обозов

2. Некелік-отбасылық бейімделу процесін түсінуде әлеуметтік перцепция аймағындағы зерттеулер А. Н. Волкова, Т. М. Трапезникова, Е. С. Калмыкова, Н.Ф. Федотова

3. Бейімделу рөлдік күтулердің сәйкестену процесі ретінде қарастырылады, сондай-ақ тұлға аралық, рөлдік, «Мен» - рөлдік шиеленістерді зерттеу С. И. Голод, А. Г. Харчев, В. А. Сысенко, Г. Навайтис [5,1056].

Отбасының тәрбиелік қызметі өзіндік тепе-теңдікті сақтауды қажет ететін іштей қарама-қайшылықты процесс болып табылады. Басқалай алғанда тәрбие қызметі тұлғаның қоғам және жақындары алдындағы белгілі бір жауапкершілікті сезінетін азат және үйлесімді тұлғаны тәрбиелеу керек. Дегенмен, отбасы жағдайындағы тәрбиелік процесс әрдайым прогрессивті бола алмайды. Осы орайда, оның ыдырауы да әбден мүмкін. Бұл айтылғандардың бәрі оның сапалы бағыттылығына байланысты болады.

Қазіргі таңда отбасының тәрбиелік қызметі осы әлеуметтік институттың маңызды бөліктерінің бірі болып есептелінеді. Себебі, отбасы өмірі жеке басты әлеуметтендіру, оны белгілі бір ортада және әлеуметтік қоғамда өмір сүруге әзірлеу, ондағы қабілеттерді дамыту және өмірде болатын құбылыстарында өзін көрсетуге деген құлшынысын аттырудан басқа баланың болашақ отбасылық өміріне қатысты мұратын қалыптастырудағы белсенді факторлардың бірі болып табылады. Қазіргі заманда отбасылық өмірдің экономикалық қызметі отбасылық қарым-қатынастың әртүрлі аспектілерін қарастырады, яғни, үй шаруашылығымен айналысу, отбасындағы болып жатқан жағдайларды бақылау, басқару және отбасына керек қаражатын орнына келтіру, сонымен қатар, отбасылық бау-бақ шаруашылығының және қосалқы шаруашылықтың дамуы жүзеге асырылады. Отбасылық және некелік қарым- қатынас қазіргі таңда мемлекеттің тікелей бақылауында болып отырғаны белгілі. Мұның дәлелі қазіргі таңда өзіндік күшке ие мемлекеттік Заңның қабылдануы бола алады. Отбасылық жағдайлардың мемлекет тарапынан шешім іздестіру және табу мәселесі оның әлеуметтік институт ретіндегі рөлін

шегелейді. Осы орайда, отбасының бәрінен бұрын қоғамға қажет әлеуметтік қызметтері маңызды орынға ие. Бұл жоғарыда атап өткендей, біріншіден, репродуктивтік қызметі болса, ал екіншіден тәрбиелік қызмет болып табылады. Дегенмен, маңыздылығы жағынан екіншісі бірінші қызметке сөзсіз орын береді.[6,486].

Отбасылық өмірдегі шиеленісте психологиялық дені дұрыс адамға ұрыс басылған уақытта үрей сейіледі де, адамдар бәрібір бірге өмір сүретінін анықтағаннан кейін жанжалдың мағынасыздығы ерекше айқын болып көрінгенмен ол біраз уақытқа дейін олардың естерінде сақталып қалады. Шын мәнісінде өмірлік тәжірибелерге сүйенсек отбасындағы ұрыс ешқашан із түссіз жойылып кетпейді. Отбасылық қарым-қатынаста өзара болған реніштердің салмағы көптеп жинала береді. Сондықтан әр отбасы мүшесі өздері естіген реніштеріне еріксіз жауап іздестіре отырып, олар аргументтерді пайдалану уақытын да қарастырады. Бұл дегенміз келесі кезектегі ұрысты жақындатып отырады. Отбасылық майда-шүйде жағдайларға байланысты туындаған ұрыстар ұсақ кикілжіңнен шығып, үлкен дау-дамай мен жанжалдарға ұласады.

Отбасылық шиеленіс туындаудың бірден бір себептерінің бірі өз жұбының қылықтарынан жақсы қасиеттерін іздеуден гөрі және бірін-бірі басудың орнына жақын адамдар олардың тәртібінен жаман қасиеттерін тіміскілеуге тырысып тұрады. Мұндағы ең басты мақсаттары: әрбір отбасының өзінің шындығын дәлелдеуге ұмтылуы болып табылады. Отбасылық қарым-қатынаста орын алатын мұндай құбылыстар көбінесе психологиялық үйлеспеушілік деп аталып жүр. Сонымен қатар, отбасындағы ұрыс жұптар арасындағы өзіндік бағалау шиеленісін білдіре отырып, шиеленісушілердің әрқайсысы өзіндік пікірін ұстануға ұмтылады.

Сонымен қатар, кейбір жағдайда отбасылық шиеленістер кез-келген уақытта туындап және болмашы себептер аясында болуы мүмкін. Отбасылық қарым-қатынаста туындап отыратын ұрыс-керістер көп жағдайда ерлі-зайыптылардың кез-келген ұсақ-түйекке нәрселерге мән беруінен де болады. Отбасының мүшелері өзінің жеке мүддесі мен ренішін сылтау етіп отыруынан шиеленістер болып жатады. [6,1356].

Отбасыишілік қарым-қатынаста психологиялық эксплуатация өзінің серігіне негативті мінезін, теріс эмоцияларын және жаман қылықтарын көрсетуден туындап отырады. Көбінесе бұл мәселе отбасы мүшелерінің үйден тыс пайда болған эмоциясы мен агрессиясының күштенуінен туындауы мүмкін. Сондай-ақ, әйеліне (еріне) бағытталған

психологиялық эксплуатациялау оған жауапты шешімдерді немесе әрекеттерді жүктеген кезде ғана болады.

Отбасында кездесетін жанжалдардың көптеген механизмдерін «өткенге үңілу» деген ұғыммен бөліп қарастыруға болады [6,116]. Бұл жағдайдың мәні отбасы мүшелерінің бірі екіншісіне агрессивті түрде ұмтылыс жасайды. Отбасыишілік қарым-қатынаста бұл жағдайды туындатушыны агрессор деп атайды. Агрессор отбасы мүшесі өзінің ұрысқа жауапкершілігін бүркемелей және астарламай бастайды да, шиеленіс басталған сәттен бастап өткендегі қиындықтарын айта бастайды. Агрессорға серігі де болған жағдайдағы қиындықтарды айтқанымен ол өзінің бағытынан бас тартпайды. Сондықтан онда түсіністікпен қарау ниеті болмайды. Бұл айтылып отырған жанжалдар көбіне отбасылық дағдарыстардың басты себебі болады. Шын мәнісінде отбасы мүшелеріне отбасылық проблемалардың туындауы ұнамайды.

Көптеген зерттеулерге сүйенсек, отбасындағы ерлі-зайыптылық шиеленістер былай бірігуі мүмкін:

- ұрысқа қатысушы отбасы мүшесінің бірі өз күнәсін мойындайды;
- отбасылық ұрыста өзінің күнәлі екенін оның серігі мойындайды.

Осы орайда, айта кететін тағы аз тараса да бар вариант: «Біз екеуіміз де кінәліміз» деген позиция. Бұл сипаттағы жанжалдың шығу жолының бірі мынада: «Біз ұрысамыз, яғни біздікі дұрыс емес!». Айтылып отырған жағдайда альтуристік өзін құрбан ету жоқтың қасы екені сөзсіз. Әрине, бұл әрдайым көрініс бермейді. Әсіресе, бірінші позиция «Біздікі дұрыс емес» формуласы мақсатқа жетуге үлкен деңгейде мүмкіндік береді. Көпшілік отбасында мүшелерінің ұрыстан соң ынтымақтастыққа тез бірігуге бейім болып келмейді. Бұл мәселеге әрине дәстүрлі түрдегі «мен-сен» кедергі келтіріп отырады.

Отбасылық қарым-қатынаста жоғарыда аталып өткен және әлі талдауды қажет етіп жатқан қарама-қайшылықты шешудің жаңа тәсілін құру өте қиын. Отбасы мүшелері ең алдымен өз эмоциялық жағдайын басқаруды үйренуі қажет. Отбасындағы тұлғааралық шиеленісті, ұрыс, тіпті дағдарыстың пайда болу механизмі түсіну үшін түсініктер жүйесінің 3 түрін ажырату керек [7,1146].

1. Түсініктердің эгоцентрикалық жүйесі- мұнда «мен өзім», «менің ниетім», «менің мақсатым» деген позиция алға шығады;
2. Түсініктердің альтруцентрикалық жүйесі- бұл жерде

барлық түсініктердің назарында басқа (альтер) болады. Бұлар басқамен бірге қайғырады, өзін басқамен ұқсастырады. Ол оның ниетін немесе қайғысын өзінікі сияқты уайымдайды. Дегенмен мұндай жүйе тұрақсыз болып табылады;

3. Түсініктердің социоцентрикалық жүйесі- алдыңғы екеуінен айырмашылығы бұл полицентрикалық жүйе (орталығы көп) болып табылады. Бұл жүйеде қызығулар өзінікі сияқты өзгелердікін де ескереді. Бұл жүйенің әлем туралы психологиялық бастауышы «мен» емес, «сен» емес, «біз» болып табылады.

Отбасылық қарым-қатынасқа шиеленіске негіз болып жүрген, әрі көп жағдайда ойландыратыны мынадай жағдайлар: Біз қай уақытта ренжиміз? Бізді басқалары қай уақытта ренжітеді? Егер біз бір жерде осалдық танытсақ, онда біздің өзімізден жасырғымыз келген кемшіліктер сырт көзге көрінеді.

Отбасында ойын механизімін көрсетудің бірнеше тәсілдері бар:

а) жалған түсіндіру тәсілі;

ә) мәнсіз қорытынды;

б) «күдікті сейілту» тәсілі.

Жоғарыда көрсетілген тәсілдердің барлығы дерлік заттардың шынайы жағдайына сәйкес келмеген кезде тиімді болып табылады. Егер тұлғааралық қарым-қатынаста ұстамсыздықты кемшілік деп санаса, онда ол отбасылық қарым-қатынаста бұл тітіркену ретінде көрініс береді. Адамзаттың рухани әлемі ең жоғарғы деңгейде меңгерілуімен ғана емес, сондай-ақ, ұлттық құндылықтар сипатында да көрінеді. Осы сипатты отбасылық өмірге дайындауда кіріктіру этностық құндылықтардың адамзат әлеміндегі орнын анықтайды. Тұлға өзінің еріктік әрекеттері мен мінез-құлқын ұйымдастыруда мақсатқа сәйкестілікті, тәсілдерді іздеуді, нәтижелерді бағалауды, яғни өзінің өмірлік бағытын білуі тиіс. Қазақ халқының бүгінге дейін жеткен ұлттық тарихын, демек даму кезеңдерін терең білмейінше, оның ұлттық құндылықтарын дәріптемейінше біз өзімізді өзіміз айқындай алмайтынымыз сөзсіз. Сондықтанда қазіргі кезеңдегі нақты өмір шындығына сәйкес алға қарай қадам басу және алға мақсат қою жөнінде әңгімелеп отырудың өзі артық. Еңбегіміздің бұл бөлімінде зерттеуіміздің өзегі болып отырған этностық құндылықтар арқылы жастарды отбасылық өмірге дайындауды шешуге басты назар аударуға әрекет жасап отыруымыздың өзі сондықтан. Осы құндылықтарымызды жастарға дәріптеу арқылы отбасылық өмірге дайындау болашақтың берік кепілі болары сөзсіз. Себебі, еліміз әлемге ашық, сонымен қатар,

қазіргі қолжетімді ақпараттар легі қоғамның дамуына оң ықпалын тигізумен қатар, жанымыз бен тәнімізге тән емес мінез-құлықтардың қалыптасуына алып келіп отыр.

Қорытындылай келе, отбасындағы шиеленіс жағдайлардың туындауының бірден себептері төмендегідей топта көрсетуге болады:

- Отбасындағы рухани және материалдық қажеттіліктердің қанағаттандырылмауы;

- Отбасы мүшелеріне шектен тыс талап қою орын алғанда;
- Отбасылық жауапкершілікті дұрыс сезінбеуде;
- Отбасы мүшелерінің мүдделері қорғалмағанда;
- Отбасылық функциялардың дұрыс орындалмауынан;
- Рөлдік идентификация жүзеге аспаған жағдайда;
- Отбасыншілік жылылық пен махаббат сезімі болмаған жағдайда және т.б.

Сондықтан бүгінгі күні жастарды отбасылық өмірге дайындауда онда орын алатын шиеленістің алдын алу жолдарын ғылыми-теориялық негіздеу басты мәселелердің бірі болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Олифирович Н.И., Зинкевич-Куземкина Т.А., Т.Ф.Велента., Психология семейных кризисов. - СПб.:Речь, 2006.
2. Андреева Т.В. Семейная психология: -СПб.: Речь, 2004.
3. Семенов Ю. И. Брак и семья: Воникновение и развитие. «Научный Атеизм» 2000. М.
4. Қоңырбаева С. Отбасы: бала мен ата-ана.- Алматы, 2006.
5. Оспанова Д.Б.Қазіргі Қазақстандағы гендерлік психологиялық зерттеулердің дамуы. Жоғары білім берудің қазіргі мәселелері: жетстіктері мен болашағы. А., 2010
6. Ковалев С.В. Психология семейных отношений. М., 1991.
7. Айдарбеков Қ.А. Развитие диалогический сруктуры самосознания у подростков в системе внутрисемейных взаимодействия Автореф.дис. канд. психол. наук. Алматы, 2003.

ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫ КЕЗІНДЕ ДҮНИЕГЕ КЕЛГЕН БАЛАЛАР ПСИХОЛОГИЯСЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

ХАЛИКОВА Б.Т.

Қазіргі таңда дүние жүзі бойынша көптеген психологтарды балалар мәселесі қызықтыруда. Бұл қызығушылық кездейсоқтық емес, себебі бала өмірінің алғашқы жылдары сол кезеңнің қарқынды даму сатысына жатады. Баланың денелік дамуы, психологиялық және денсаулық деңгейінің негізі салынады. Осының нәтижесінде мүмкіндіктер ағымы қалыптасады, баланың болашағы айқындалады. Осы балалардың психологиялық дамуына соғыс жағдайының әсер етуі өте өзекті мәселе болып отыр.

Екінші дүние жүзілік соғыстың ішінде ең ауыры 1941-1945 ж.ж. болған Ұлы Отан соғысы болды. Ол жылдардың лаңы қалай дегенде де әрбір адамның тағдырына әсер етпей қалған жоқ. Көпшілігі Отанын қорғау жолында мерт болса, сонша адам майданды керек-жарақпен қамту жолында еңбек етіп, Ұлы Жеңістің негізін қалады.

Жеңістің тағы бір төлеуі – табиғатынан адамға жарық дүние сыйлайтын әйелдердің, аналардың өз балалары, болашақ ұрпағы үшін қолдарына қару алып жаумен шайқасқаны. Жеңіс үшін төленген құнның бірі -балалық шағын соғыс өрті шарпыған балалардың көз жасы. Соғыс және балалар деген ұғымның санаға симайтын, бір – біріне сәйкес келмейтін ұғым екенін түсінеміз. Дегенмен 1941-1945 жылдардағы балаларға соғыстың бар ауыртпалығын бастарынан өткізуге тура келді. Олар аштықты, жалаңаштықты көріп, қара қағаздан қайғы жұтып, зар жылаған ана дауысын естіп өсті. Өлшеммен берілген азық-түліктің арқасында нан қадірін, тұз бағасын біліп өсті. Соғыс жылдарының баласы мынандай азық-түлік карточкасын жоғалту қорқынышын сезіп өсті.

Соғыс кезінде дүниеге келген және сол заманда өсіп келе жатқан балалардың психологиялық жағдайы өте ауыр болды деп айтуға болады. Себебі балалардың әрбір атқан таңы қорқынышпен, қиыншылықпен, ашаршылықпен, жалғыздықпен, сағынышпен өтті. Олардың басынан өткен балалық шағының қатерлігін сөзбен айтып жеткізу мүмкін емес. Сол кезеңдегі балалардың таным процестерінің дамуы, ата-ана және құрдастарымен өзара қарым-қатынас жасау ерекшеліктері, психологиялық даму ерекшеліктері, сондай-ақ олардың білім деңгейін қадағалау мәселесіне мүлдем көңіл бөлінбегені рас. Олардың тіпті ойындарының өзі соғыс заманына сәйкес өзгерді. Балалар көбіне атысу, граната лақтыру, жекпе-жек және науқасқа көмек көрсету секілді ролдік ойындармен ойнады. Ата-аналарынан

айырылған балалар саны көбейді. Сол кездегі соғыстың ауыр жағдайына қарамастан үкімет басшысы бұндай балаларды өз қамқорлығына алуға тырысты, жасөспірімдерді жұмысқа орналастырып, балалар үйін құрған болатын, сондай-ақ көптеген отбасылар бұндай балаларды өз шаңырақтарына тәрбиелеуге алды.

Майдан алаңында жүрген балалар тірі қалу амалдарын қарастырса, алыс аймақтарда тұратын балалардың жағдайы да мәз болмады. Себебі олар азық-түлік тапшылығына ұшырап, үйде қалған кәрі ата-әжелеріне көмектесіп, жастайынан ересектердің міндеттерін атқарған болатын. Бұндай кішкентай батырларымыздың ерліктері көптеген жазба әдебиеттерінде сақталған.

Соның ішіндегі Қазақстандық жауынгерлердің майдандағы және жау тылындағы ерлік істері көптеген тарихшылардың зерттеу жұмыстарына арқау болып жүр. Бұл салада С.Н.Покровскийдің, Н.Едігеновтың, К.Стамбековтың, И.И.Малярдың, А.Мұхамеджановтың, А.Алданазаровтың, В. П. Лупшевті және басқалардың зерттеулерін айтуға болады. Бұлардың еңбектерінде біздің жерлестеріміздің Ұлы Отан соғысы кезіндегі жанқиярлық істері әр қырынан жазылып, бір арнаға құйылып, ерлік шежіресін жасауда.

Қазақстандықтардың жеңіске қосқан үлесі туралы М. Қозыбаевтың, Н. Едігеновтың, Б. Далабаевтың, Қ. Досқалиевтің, К. Р. Аманжолов, Т. Балақаев, Қ. Алдажұманов, Т. Балақаев, Н. Едігенов, Х. Бекішев, М. Дінішев, Қ. Көпішев, З.Ш.Қашқынбаев, Қ. Тұрсынқұлов, т.б. зерттеулерінде, монографияларында, кітаптарында, жекелеген кейбір мақалаларында айтылады.

Қазіргі кезеңде Ресейдің заңдылықтарында «ҰОС-ң балалар статусы туралы» 1941-1945 ж.ж. кезінде дүниеге келген балаларға қатысты заң мәселесі қарастырылуда. Сол кезде дүниеге келген балалардың басына жазылмайтын, ұмтылмайтын із қалдырды, көптеген мүмкіндіктерінен айырды, сондықтан қазір оларға үкіметтің қолдауы қажет. ҰОС тарихында соғыс заманында дүниеге келген балалардың тағдырын бейнелеу жөнінде көптеген еңбектер жазылған болатын. Олардың ата-аналары тікелей сол соғысқа қатысты немесе еңбек жолында соған бар күшін берді. Әрине халық барынша балаларын жамандықтан алшақтауға тырысты. Бірақ сол соғыс заманындағы қиыншылықтар әр баланың жүрегінде ұмытылмас ауыр із қалдырғаны хақ. Олар ерте есейді. Олардың кейбіреулері нағыз батыр атанды, емханаларда науқастарды қарады, жастайынан жеңіл емес әскери қызметті атқарды, барлық үй шаруасын мойнына алды, үлкендерге

көмегін көрсетті. Соғыстан кейінде олардың өмірі жеңілдеді деп айтуға болмайды. Әрбір жанұя соғысқа аттанғандардың аман-есен оралуын тілеп, майдан даласынан келетін әрбір үшбұрышты жауынгер хатын асыға күтіп, ерекше аңсап, қастерледі. Сол кезеңде өмір сүрген балаларымыз қазір қадірлі ата-әжелеріміз олардың қиын қыстауда өмір сүрген уақытын ескере отырып, оларға бас иіп, құрметпен қарауымыз керек. Қазіргі жарқын болашағымыз сол кезде ерлік жасаған батырларымыздың арқасы. Сондықтан оларға алғысымыз шексіз.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Алданазаров Ә.Т. Соғыс кезіндегі республика тарихы. Ғылыми зерттеу жұмысы.А., 2000.
2. Максимова Э.С. Дети военной поры.– М.: Политиздат, 1988.
3. Караев В.И. В бою и труде. Подростки в Великой Отечественной войне.– М.: Молодая гвардия, 1982.
4. Фирсов В. Военное детство. М., 1980.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ С ПОМОЩЬЮ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ И ФОРМАТИВНОГО ОЦЕНИВАНИЯ СТУДЕНТОВ ТЕХНИЧЕСКИХ ВУЗОВ

**ИСКАЛИЕВА А.Т.
ИСАЛИЕВА А.А.
магистранты ЗКИГУ**

Патриотическое воспитание является одной из важнейших задач в вузе. Под патриотическим воспитанием понимается постепенное формирование у студентов любви к родному слову, стране, её природе, национальной и самобытной культуре. В вузе работа по патриотическому воспитанию не менее важна и актуальна. Она направлена на знакомство с истоками национальной культуры, формирование чувства любви и гордости за свою страну, за свой народ, уважения к его свершениям, героическому прошлому.

Образовательная среда вуза, как объединяющее начало развития будущего профессионала, специалиста выступает как условие для позитивного личностного роста ее участников, а ее моделирование исходит из следующих принципов: принципа защиты личности – через развитие и реализации индивидуальности; опора на развивающее образование, главная цель которого развитие физической, эмоциональной, интеллектуальной, духовной сфер сознания будущего специалиста.

Планомерная работа по патриотическому воспитанию дает положительные результаты во время изучения следующих тем: «Моя Родина – Казахстан», «Закон. Права человека и их защита», «Труд, учеба и отдых», «Природа и человек», «Культура и традиции народов, проживающих в Республике Казахстан», «История вуза и научные достижения ученых нашего университета». На данных занятиях мы придерживаемся таких целей: воспитание патриотизма, гражданственности, любви к родному краю на материалах о суверенном Казахстане, активной жизненной позиции, чтение и обсуждение ежегодного Послания Президента РК, охарактеризовать систему высшего образования в РК и других странах, рассказать об истории становления ЗКАТУ им. Жангир хана, подготовить студентов к проведению дискуссии, развить их творческие способности. Эти занятия мы проводим, используя интерактивные методы (презентация,

конференция, круглый стол, дискуссия и т.д), с помощью которых мы определяем уровень подготовленности студентов. При использовании интерактивных методов у студентов формируется установка к выработке поиска нужного материала. В связи с этим ставится задача по формированию навыков развития индивидуального, творческого подхода. Одним из таких подходов является механизм планирования времени, так как развивает самостоятельность, самоконтроль, которые, в свою очередь, способствуют возникновению целевой мотивации учебно-познавательной деятельности. При оценке самостоятельной работы студента поощряется творческий подход, проводится сопоставительный анализ. После нескольких занятий с использованием интерактивных методов у студентов появляется мотив интереса. Также на занятиях широко используется взаимооценка и самооценка. Эти виды оценивания удобны при проверке домашнего задания и усвоения материала. Таким образом, применение выше перечисленных интерактивных методов и процесс формативного оценивания помогает студентам выработать навыки самостоятельной работы, работы в группе, у них появляется интерес к предмету, повышается чувство взаимопомощи, коллективизма. Нами были проведены занятия, приуроченные 70-летию Великой Отечественной войны. На данном занятии были использованы слайды, презентации, посвященные патриотизму.

Важность патриотического воспитания молодежи подчеркивает Президент Казахстана Н.А.Назарбаев. В своём ежегодном Послании народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050» - новый политический курс состоявшегося государства» отметил: «что новый казахстанский патриотизм — основа успеха нашего многонационального и многоконфессионального общества. Наша главная цель в данном направлении проста и понятна: мы должны сохранить и укрепить общественное согласие. Это — непреложное условие нашего существования как государства, как общества, как нации. Фундамент казахстанского патриотизма — это равноправие всех граждан и их общая ответственность за честь Родины» [1].

Также лидер нации выделил и то, что без уверенности в будущем нельзя построить полноценное государство. Жизненно важно, чтобы цели государства и гражданина совпадали по всем основным направлениям. Это и есть главная задача государства. В наши дни в задачи образования входит укоренение в сознании молодого поколения священных понятий, определяющих духовную жизнь нации: родина,

семья, родной язык, родная природа, народ, его история, вера, духовная культура в целом. Все это - фундамент становления личности.

Патриотическое воспитание студентов призвано педагогическими формами и методами формировать и развивать морально-психологические качества.

В настоящее время в стране уделяется большое внимание патриотическому воспитанию студенческой молодежи. Проводятся мероприятия, приуроченные к государственным праздникам и памятным датам, направленные на военно-патриотическое воспитание.

Основная цель воспитательной работы нашего университета – создание условий для формирования и развития здоровой, духовно богатой, активной в социальном отношении, толерантной, творческой, способной к инновационным, социально-культурным изменениям патриотической личности. В этом направлении были организованы и проведены мероприятия «Атағынды құрметтеу – асыл парыз», «Атадан мал да қалсын, тал да қалсын», «Патриотизм – знак вопроса ..», «Мой дом, моя судьба – мой Казахстан!», «Ана тілім – айбарым, желбіре көк байрағым», «Поклонимся великим тем годам», «Казахстан в годы ВОВ», «Праздник со слезами на глазах», «Жеңіс деп соққан жүректер», «Ничто не забыто, никто не забыт», «Жеңіске жетелеген жол», «Соғыс туғызған әндер» и т.д.

Формирование воспитания студентов – важнейшая задача университета. В процессе воспитания личности исключительно важное значение имеет формирование ее нравственности. Дело в том, что люди, будучи членами социальной системы и находясь во множестве общественных и личных связей между собой, должны быть определенным образом организованы и в той или иной мере согласовывать свою деятельность с другими членами сообщества, подчиняться определенным нормам, правилам и требованиям. Вот почему в каждом обществе вырабатывается множество разнообразных средств, функций которых является регуляция поведения человека во всех сферах его жизни и деятельности – в труде и быту, в семье и в отношениях с другими людьми, в политике и науке.

Убежденные в том, что нравственность не есть необходимое последствие учености и умственного развития, мы ещё убеждены в том, что влияние нравственное составляет главную задачу воспитания, гораздо более важную, чем развитие ума вообще, наполнение головы познаниями.... Но если педагоги-классики признавали огромную роль

нравственности в развитии и формировании личности, тем большее значение имеет эта проблема в системе современного воспитания.

Патриотизм - это ежедневный труд каждого, который в итоге складывается в большой подвиг всего государства. Чувство патриотизма естественно в человеке, когда он знает, что работает во благо себе, своим близким, своей стране, а не пытается выживать, наблюдая по телевизору тех, кто живет намного лучше его. Каждый человек мечтает быть таким патриотом, который знает, что своим повседневным трудом делает вклад в развитие искусства, культуры, науки, образования, медицины и т.д.

На сегодняшний день мировоззрение студентов ВУЗа отличается прагматичным отношением к образованию, направленным на получение престижной специальности, как средству достижения материальных благ и высокого социального статуса, потребительское и пассивное отношение к культуре, приверженность западным идеалам карьеризма и социальной успешности. Однозначно оценить данные черты достаточно сложно, но также необходимо отметить, что именно в период студенчества формируется ценностная и профессиональная ориентация [2].

Таким образом, можно сделать вывод о возможности и целесообразности рассмотрения и реализации патриотического воспитания современных студентов как педагогической программы, включающей совокупность средств, форм, методов, приемов, обеспечивающих достижение целей патриотического воспитания. Мы должны своевременно и адекватно ответить на вызовы нового времени, основной целью образования становится не просто совокупность знаний, умений и навыков, а основанная на них личная, социальная и профессиональная компетентность - умение самостоятельно добывать, анализировать и эффективно использовать информацию, умение рационально жить и работать в быстро изменяющемся мире.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Послание Президента РК «Стратегия - 2050», декабрь, 2012г.
2. Шлыков А. В. Патриотизм и патриотическое воспитание в ВУЗе [Текст] / А. В. Шлыков // Молодой ученый. — 2012. — №8. — С. 386-388.
3. Сыдыков Е. Воспитательная система вуза: Конценция, опыт, традиции // высшая школа Казахстана, 2003, №2, С.14-21.

II СЕКЦИЯ

БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫ ЖЫЛДАРЫНДА

СОВЕТСКАЯ ДИПЛОМАТИЯ В ГОДЫ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ И НОВЫЕ СУЖДЕНИЯ

ШИНТИМИРОВА Б.Г.
д.и.н., профессор ЗКИГУ

Насыщенный международными событиями напряженный период, предшествовавший началу Второй мировой войны, а также тяжелые долгие годы мировой и Великой Отечественной войн, предоставляют исследователям уникальный набор фактов и исторических свидетельств, способствующих объективному изучению особенностей внешнеполитической доктрины, характера и эффективности дипломатических средств и методов, используемых великими державами на данном этапе истории.

Для профессиональных историков война продолжает оставаться предметом глубокого анализа и изучения, не прекращается поиск новых документов. Такая работа крайне важна – ведь именно в последние годы активизировались споры и дискуссии вокруг Второй мировой, причем трактовка ряда проблем приняла ярко выраженный антисоветский характер.

Историческая наука должна искать ответы на вопрос, крайне важный не только в историческом, но и в общечеловеческом смысле: какова цена войны и победы? Все ли жертвы были неизбежны и оправданны? В достаточной ли степени советские политические лидеры и военачальники руководствовались принципом «воевать не числом, а умением»?

В мае 1939 г. главой народного комиссариата иностранных дел (НКВД) был назначен В.М. Молотов. Бесплодность усилий по созданию союза со странами Запада против фашистской агрессии, провал переговоров с Англией и Францией по этому вопросу и стремление избежать военного столкновения с Гитлером привели к вынужденному подписанию в августе-сентябре 1939 г. пакта о ненападении с Германией и секретных протоколов.

1989 г. Съезд народных депутатов СССР принял специальное постановление, в котором признал секретные договоренности с

Германией «юридически несостоятельными и недействительными с момента их подписания». С приходом в НКВД В. Молотова (1939 г.) и в ходе войны (1941 г., 1944 г.) структура наркомата подвергалась реорганизациям, главное содержание которых состояло в переформировании европейских территориальных отделов так, чтобы в зависимости от конкретных обстоятельств по составу курируемых стран они отвечали политической реальности и целесообразности.

Успешно разыграв свою дипломатическую партию и в кратчайшие сроки осуществив завоевание Восточной и Западной Европы, А.Гитлер избрал гибельный путь вторжения в СССР, основанный на эзотерико-идеологической концепции, предусматривавшей завоевание «жизненного пространства» (Lebensraum) на востоке.

Сегодня существует множество трактовок просчетов советского руководства в оценке степени вероятности и сроков нападения Германии на Советский Союз. Однако с учетом исторической роли личности И.Сталина в данных событиях весьма интересным представляется взгляд на ситуацию американского дипломата, известного эксперта в области международных отношений Генри Киссенджера, который отвечал: «Сталин был не только терпеливее, но и, как коммунист, в большей степени уважал силы исторического процесса. За почти 30 лет своего правления он ни разу не ставил все одним махом на карту и ошибочно полагал, что А.Гитлер тоже никогда не пойдет на это» [1]

Историки до сих пор спорят о том, насколько наша страна была подготовлена к войне. Новые документы позволяют говорить о том, что где-то на рубеже декабря 1940 – января 1941 года в Кремле приняли решение начать подготовку к войне. В официальной пропаганде наметился резкий поворот: возобновилась критика фашизма, полностью прекратившаяся после заключения советско-германского пакта. Политбюро ЦК ВКП(б) в ходе своих заседаний начало срочно рассматривать программы перевооружения. Но все эти меры оказались явно запоздалыми. Достаточно упомянуть, что в директиве Г.К.Жукова и И.С. Тимошенко от 17 июня 1941 года предписывалось завершить работу по приведению «в норму» аэродромов Западного военного округа до 1 октября (!) 1941 года.

По-прежнему острым остается вопрос о трагедии лета и осени 1941 года, когда сотни тысяч советских солдат и офицеров оказались в окружении, погибли или попали в плен. Это произошло из-за слабой

профессиональной подготовки значительной части высшего командования Красной Армии. К примеру, только за первые четыре месяца 1941 года на Западном фронте была произведена замена семи командующих фронтами. Лишь пятеро из тех, кто начал в качестве командующего фронтом, закончили ее в этой же должности (Г.К. Жуков, И.С. Конев, К.А. Мерецков, А.И. Еременко и Р.Я. Малиновский) [2].

Советская политика «выжидания» в определенной степени может быть объяснена дипломатическими задачами, среди которых большое принципиальное значение имел фактор возложения на гитлеровскую Германию всей полноты ответственности за необоснованное, заранее спланированное развязывание войны против СССР, что придавало Великой Отечественной войне справедливый, освободительный, поистине отечественный характер и расширяло международно-политические возможности Советского Союза.

С первых дней Великой Отечественной войны советское правительство предприняло ряд дипломатических шагов по сплочению антифашистских государств. Уже на двадцатый день войны 12 июля 1941 года было заключено «Соглашение между правительствами СССР и Великобритании о совместных действиях в войне против Германии» положившее начало созданию антигитлеровской коалиции и позволившее избежать опасности международной изоляции СССР на ответственном начальном этапе. В июле 1941 г. также были подписаны советско-чехословацкое и советско-польское соглашения, содержащие аналогичные обязательства сторон.

В целом, образование военно-политического союза в составе СССР, Англии и США не было единовременным актом, юридическое оформление коалиции антифашистских государств происходило несколько приемов и завершилось в первой половине 1942 года. Значимыми межгосударственными документами, скрепившими антигитлеровскую коалицию, являлись советско-английский Договор о союзе в войне против гитлеровской Германии и ее сообщников в Европе и о сотрудничестве после войны от 26 мая 1942 года, а также советско-американское Соглашение о принципах, применимых к взаимной помощи в ведении войны против агрессии от 11 июня 1942 г.

В течение первых лет войны в отношениях СССР с Великобританией и Соединенными Штатами было два главных вопроса: поставки техники и вооружений для советской армии

открытие второго фронта (впервые вопрос был поставлен Советским Союзом еще 18 июля 1941 г.).

Первую задачу Народному комиссариату по иностранным делам СССР в правовом плане удалось решить достаточно оперативно, уже 28 сентября 1941 года, в ходе Московской конференции были заключены договоренности о военных поставках в СССР с 1 октября 1941 г., по 1 июля 1942 г. Вместе с тем с первых шагов взаимодействия со своими западными союзниками советская дипломатия столкнулась с целым комплексом сложностей и противоречий, разрешая которые она получала уникальный опыт и новые возможности для своего профессионального развития.

Несмотря на торжественное заверение У.Черчилля о том, что Великобритания окажет «России и русскому народу всю помощь, какую только сможет», в 1941 году Советский Союз существенной помощи не получил. Громкие союзнические заявления несли пропагандистскую нагрузку и в большей степени предназначались для западной общественности, так как через месяц после нападения Германии на Советский Союз, в июле 1941 года, он же информировал советское правительство о том, что Великобритания не видит «возможности сделать что-либо в таких размерах, чтобы это могло принести СССР хотя бы самую малую пользу» [3].

Правительства Англии и США явно выжидали, как будут развиваться события на германско-советском фронте. Сущность используемой ими стратегии «дерущихся тигров» четко выражается в словах английского министра авиации Д.Мур-Брабазона: пусть Германия и СССР истощают друг друга, - говорил он, - в конце войны Англия станет хозяином положения в Европе» [4].

С международно-политической точки зрения изложенное объясняет подход западных держав к заключению союза с СССР, расчет которых строился на том, что при любом исходе, даже в случае победы, Советский Союз будет настолько ослаблен, что не сможет помешать им доминировать в Европе. В данном контексте реализация Советским Союзом послевоенной политики по установлению контроля над восточноевропейским регионом является во многом вынужденной ответной мерой по укреплению своей национальной безопасности в противовес политике Запада, нацеленной на его изоляцию.

Вместе с тем в сложные военные годы СССР согласился с правилами игры и некоторыми условиями, диктуемыми союзниками. В этом свете знаковым дипломатическим шагом стало присоединение 24

сентября 1941 г. СССР к Атлантической хартии (декларация глав правительств США и Великобритании – Ф.Д. Рузвельта и У.Черчилля от 14 августа 1941 г.) В декларации, состоявшей из 8 пунктов, говорилось о целях войны и послевоенном устройстве мира. Заявив о присоединении к Атлантической хартии Советский Союз указал при этом, что применение ее принципов» ... должно будет сообразоваться с обстоятельствами, нуждами и историческими особенностями той или другой страны...», а основная задача заключается в том, чтобы «... сконцентрировать все экономические и военные ресурсы свободолюбивых народов для полного и возможно более скорого освобождения народов» [5]

Решая свои задачи в чрезвычайных условиях, советская дипломатия зачастую сталкивалась со сложными ситуациями, когда, несмотря на наличие необходимых юридически оформленных международных договоренностей, политико-идеологические установки зарубежных партнеров в сочетании с военными обстоятельствами вносили существенный дисбаланс в отношении союзников.

Одним из ярких примеров являются события лета 1942 года. В этот самый тяжелый для Советского Союза период войны, когда немецкие войска рвались к Волге и Кавказу, американское и английское правительства полностью прекратили отправку конвоев с военными грузами в СССР Северным морским путем, через который должно было направляться $\frac{3}{4}$ всех грузов, предназначенных для СССР.

Важнейшим дипломатическим механизмом, активно применявшимся на протяжении Второй Мировой войны, являлись личные встречи и прямые переговоры глав государств и правительств антигитлеровской коалиции. Они позволяли установить важный межличностный контакт, способствовали политической «сверке часов», разработке дальнейших планов и достижению принципиальных соглашений на «джентльменском» уровне, содействуя снятию политической напряженности в отношениях.

Так, во время московских переговоров И.Сталина и У.Черчилля в августе 1942 г. удалось достичь определенного консенсуса и ослабить взаимную подозрительность. Британский премьер пообещал открыть второй фронт в 1943 г. и осуществлять систематические разрушительные бомбардировки Германии уже в текущем 1942 году

Важным международным итогом дипломатического взаимодействия ведущих мировых государств периода Второй

Мировой войны явилось решение вопросов послевоенного обустройства мира, которые стали центральным предметом внимания коалиции уже на начальных этапах сотрудничества.

Трудно переоценить международное значение принятия Декларации Объединенных Наций, которая была подписана 1 января 1942 года в Вашингтоне представителями «большой четверки» (СССР, США, Англии и Китая) и 22 других государств, став основой для будущей ООН. В декларации провозглашалось, что полная победа над фашистскими агрессорами необходима для защиты жизни, свободы и независимости народов. В ней содержалось обязательство употребить все ресурсы, военные и экономические, против тех членов Берлинского пакта, с которыми данный участник декларации находится в войне.

К началу 1943 года положение в антифашистской коалиции оставалось противоречивым. Основной удар германских войск по-прежнему принимал на себя Советский Союз. Вопрос о втором фронте продолжал вызывать взаимное раздражение.

Разгром германской группировки под Сталинградом, а затем на Курской дуге знаменовал начало общего германского отступления. Стало ясно, что военная машина Германии уже не оправится. Соответственно продолжало возрастать и международное значение СССР, который, являясь главной военной силой антифашистской коалиции, претендовал и на одну из ведущих ролей в деле послевоенного урегулирования. Для решения накопившихся проблем и актуальных международных вопросов был использован важный дипломатический механизм – трехсторонняя конференция министров иностранных дел.

19-30 октября 1943 года состоялась Московская конференция, на которой главным был вопрос о сокращении сроков войны, поставленный по инициативе Советского правительства. В ответ были получены заверения союзников открыть второй фронт весной 1944 года. Конференция также приняла постановление о том, что сотрудничество трех держав, установленное для ведения войны, должно быть продолжено и на период, который последует за окончанием военных действий.

1944 год явился этапом Второй Мировой войны, на котором значительно упрочилось военно-политическое положение СССР, Советский Союз изгнал фашистских захватчиков из пределов своей родины и восстановил государственную границу СССР. Советская

армия освободила от захватчиков Украину, Белоруссию, Молдавию, почти завершила военные операции в Прибалтике. В течение второй половины 1944 года окончательно распался фашистский блок. Осенью и зимой 1944 года был подписан ряд двухсторонних соглашений СССР с правительствами Болгарии, Венгрии и Франции.

Советский Союз осуществил аннексию, а затем и оккупацию стран Прибалтики. Как считают представители научного мира и СМИ, а также официальные лица, это оккупация, прерванная в 1941-м году нападением Германии и возобновившаяся после вступления советских войск в Прибалтику в 1944-1945 годах, продолжалась с лета 1940 до 1990 года. (Именно поэтому, полагают они, 9 мая не может быть праздником для народов Прибалтики).

В этой связи в странах Балтии, осуждающих немецкую оккупацию, одновременно поднимается на щит «сопротивление» советским войскам, оправдываются (особенно в Латвии и Эстонии) действия местных национальных формирований, которые сотрудничали с нацистами и с оружием в руках вели борьбу против «советских оккупантов». Участников этих формирований приравнивают к ветеранам войны, а зачастую они пользуются более существенными привилегиями, чем те, кто сражался с нацистами.

Бессмысленно отрицать, что присоединение балтийских стран проходило в условиях советского силового давления. Очевидно и то, что депортации и репрессии в Прибалтике, на которую сталинское руководство распространило методы, применявшиеся по всей территории Советского Союза, заслуживают решительного осуждения. Но очевидно и другое: в событиях 1939 – 1941 годов действовали различные, зачастую противоречивые мотивы и причины, требующие комплексного, многофакторного подхода и анализа.

Важное историческое значение имела Ялтинская (Крымская) конференция Большой Тройки 4-11 февраля 1945 года. На конференции были согласованы планы окончательного разгрома Германии, скоординированы удары с Востока и Запада. При этом основное значение признавалось за Восточным фронтом, где Вермахт оказывал самое ожесточенное сопротивление. Главы трех делегации договорились о порядке принудительного осуществления условий безоговорочной капитуляции гитлеровской Германии. В основу согласованной политики в отношении Германии были положены принципы ее демократизации и демилитаризации. Подтверждалось, что

Германия будет оккупирована войсками победителей под контролем трех союзных держав.

В Польше и в некоторых других государствах резко критикуются решения Ялтинской (Крымской) конференции, которые по мнению ряда политиков и историков, положили начало установлению тоталитарных режимов в Польше и других странах Восточной и Юго-Восточной Европы, причем ответственность за это возлагается прежде всего на Советский Союз. Опираясь на данный факт, СМИ в ряде государств – новых членов Европейского союза стремятся принизить роль СССР в разгроме нацизма.

В отношении событий 1945-года следует отметить, что Ялтинские соглашения, а в более широком плане и вся Ялтинская международно-политическая система, просуществовавшая в послевоенном мире вплоть до конца 1980-х, также становятся сегодня мишенью для критики. Явным отступлением от исторической правды являются попытки возложить исключительно на Советский Союз ответственность за решения, принятые в Крыму более 70 лет назад. Многие словно забывают, что это были согласованные решения, трех союзных держав (СССР, США, Великобритания), а идею послевоенного раздела мира на сферы влияния, прежде всего применительно к региону Центральной и Восточной Европы, впервые предложил Уинстон Черчилль во время встречи со Сталиным в 1944 году. Ялтинские соглашения, естественно, носили компромиссный характер, но в целом отражали тогдашний уровень согласия и взаимодействия между союзниками. Как и при любом международно-политическом компромиссе, его участники вкладывали свой смысл в принятие формулировки, но никто не оспаривал того факта, что Советский Союз и его армия внесли решающий вклад в разгром фашизма.

Острые дискуссии на эти темы продолжаются и во всем постсоветском пространстве, что является нормальным плодотворным процессом. Многие историки подчеркивают, что политизация истории наносит вред современным международным отношениям. Политика в наши дни не должна стать заложницей истории.

Важным международным событием, завершающим период Второй Мировой войны стала Потсдамская конференция 17 июля – 2 августа 1945 г. которая решила наиболее актуальные вопросы послевоенного мироустройства. Однако одновременно стало ясно, что европейский порядок будет строиться на конфронтационных началах

все: все, что касается Восточной Европы, вызывало у союзников конфликты. Формально рамки для послевоенного сотрудничества были созданы до Потсдама – ООН с ее клубом великих держав. Уже в Потсдаме становилось понятно, что регулирование международных отношений в послевоенном мире будет осуществляться не в ООН и не в согласованном порядке [6].

Во многих работах, написанных в постсоветский период, предлагается по существу, пересмотр ключевых положений советской историографии относительно причин возникновения военных конфликтов, целей Советского Союза в отношении Испании и Финляндии, характера действий советских Вооруженных сил и т.д. Поэтому, на наш взгляд, можно говорить о происшедшем в 1990-х годах становлении нового, ревизионистского направления в отечественной историографии, предлагающем иное прочтение ключевых событий конца 1930-х гг. и переосмысление участия СССР в войнах и военных конфликтах 1936-1940 гг.

Нашим историкам еще только предстоит глубоко изучить множество вопросов, связанных с прошедшей войной. Это касается и такой темы, как эвакуация промышленности на восток страны, позволившая впоследствии создать экономический фундамент будущей победы. Жесткая централизация всех сторон жизни Советского Союза в годы войны, безусловно, сыграла положительную роль. Но при этом нельзя забывать известный приказ Сталина «Ни шагу назад!», заградительные отряды, штрафбаты и другие меры сталинского руководства.

В постсоветский период историки СНГ начали говорить о советском коллаборационизме, о том, что в военных формированиях вермахта служили многие сотни тысяч советских граждан. Конечно, многие из них стремились сохранить свои жизни, находясь в страшных условиях фашистских лагерей для военнопленных. И все же столь значительное число людей, переметнувшихся к врагу, заставляет задуматься не только о моральных корнях предательства, но и о самой политике, проводимой в 1930-е годы руководством СССР, о ее реальной поддержке гражданами.

Дальнейшего изучения требует и тема повседневной жизни и состояние общества в годы войны. Это и изменение советской ментальности, и трансформация представлений людей о жизни и смерти, и жизнь в условиях голода и болезней, проявления жертвенности и великодушия, соотношение преступления и наказания

и т.д. Мало исследован и вопрос о том, как победа и послевоенные геополитические изменения повлияли на внутреннюю политику сталинского руководства второй половины 1940-х начала 1950-х годов.

В годы второй мировой войны советская дипломатия проводила линию на создание и укрепление антифашистской коалиции, открытие второго фронта в Европе, участвовала в разработке всех основополагающих межсоюзнических документов. На заключительном этапе войны внешнеполитическому ведомству принадлежала значительная роль в координации политических подходов союзников в деле завершения разгрома стран фашистской коалиции, налаживании отношений с освобожденными государствами Европы, восстановлении мира в Азиатско-Тихоокеанском регионе.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Киссенджер Г. Дипломатия. М.: Научно-издательский центр «Ладомир», 1997.-С.315.
- 2 Чубарьян А.О. Белые пятна в истории великой войны //Россия в глобальной политике.-2005.-№3. –С.121
- 3 Игнатьев В.В. Особенности внешнеполитической стратегии СССР и вклад советской дипломатии в победу во Второй мировой войны // Дипломатический вестник Приднестровья: МИД Приднестровья.-Тирасполь.-2013.-С.211.
- 4 История внешней политики СССР. Т.1–М.,1986.- С.435.
- 5 Великая Отечественная война 1941-1945 гг.: Энциклопедия /Гл. ред. М.М. Козлов.-М., 1985.- С.71.
- 6 Системная история международных отношений /Под ред. А.Д.Богатурова.-Т.-1.-М.:Культурная революция, 2006.-С.406.

ГОРОД ГУРЬЕВ (АТЫРАУ) В ПЕРИОД СТАЛИНГРАДСКОГО СРАЖЕНИЯ

КУАНЫШ С.О.
к.и.н. доцент
Атырауского
государственного

Великая Отечественная война стала большим испытанием не только для советского строя, но и для всего народа. Общее духовное пространство способствовало приобщению, но при этом говорить о каком-либо морально-политическом единстве советского общества накануне войны оснований не было. Голод, тотальная репрессия 30-х годов оставила тяжелый след в жизни миллионов людей. Был нарушен вековой образ жизни. Около двух миллионов казахов погибли от голода в результате насильственной коллективизации. Сотни тысяч казахов-кочевников оказались на чужбине. Гонимые голодом, нищетой, тысячи казахов нашли приют в Средней Азии, на Урале, в Сибири. Но, обрушившаяся на страну фашистская агрессия объединила людей. В этом проявились и общность исторических судеб, и преданность земле предков и, несмотря на известную декоративность республик, осознание угрозы потери национальной государственности. Подъем национального самосознания в сочетании с общенародным патриотизмом на фоне искренней веры подавляющего большинства населения в нерушимое братство советских народов явился тем цементирующим фактором, который помог руководителям государства в решающий момент мобилизовать и объединить необходимый для обеспечения победы человеческий ресурс. В этом плане Казахстан и казахстанцы исключением не были.

17 июля 1942 года началась Сталинградская битва, продолжавшаяся 200 дней и ночей и закончившаяся крупнейшей победой Красной Армии. Казахстан граничил со Сталинградской областью на протяжении 500 км от Каспийского моря до Александра Гая. Поэтому в театр военных действий Сталинградского фронта оказалась втянутой широкая полоса станций и населенных пунктов Западно-Казахстанской и Гурьевской областей. Республика направила на защиту Сталинграда 5 дивизий, 2 бригады, отдельные полки, воинские части. В Сталинградской битве участвовали сформированные в Казахстане 27-я, 29-я, 38-я, 292-я, 387-я стрелковые дивизии, 156-й мотострелковый батальон, 152-я стрелковая бригада, 129-й минометный полк, 81-я кавалерийская дивизия, 410-й отдельный истребительный противотанковый дивизион и другие воинские части [1, С.17]. Дорогу Элиста-Астрахань, по которой немецкие и румынские

части пытались прорваться к низовьям Волги, перекрыла 152-я стрелковая бригада, сформированная в Уральске.

15 сентября 1942 года в Западно-Казахстанской области введено военное положение, и город Уральск был включен во фронтовую зону. Началось строительство шести оборонительных рубежей. Были отведены земельные участки под строительство 10 аэродромов в Чапаевском, Ушаковском, Тайпакском, Зеленовском районах области. В Западный Казахстан были направлены для размещения личный состав и материальные ценности более 120 частей Сталинградского фронта, в том числе 8-я воздушная армия. На станциях Сайхан, Джанибек и Шунгай, кроме авиационных частей разместились склады 1-й танковой и 57-й армии. В г. Уральске был развернут крупный военно-оперативный узел связи. Вдоль реки Урал от Гурьева были размещены суда «Волготанкер», прибывшие из-под Сталинграда, военные катера Каспийской и Волжской флотилий. Число эвакуированных госпиталей в Западном Казахстане увеличилось до 20 [2, С.308]. С начала боевых действий немецко-фашистская авиация, совершая групповые налеты на ст. Сайхан, Шунгай, Джанибек, причинила большой ущерб народному хозяйству на сумму свыше 7 млн. руб. Значительными были людские потери. Однако это не смогло парализовать единственную железнодорожную коммуникацию войск Сталинградского фронта Уральск-Урбах-Астрахань.

Гурьевская область и сам город Гурьев с первых дней войны приобрел особое значение. С одной стороны Гурьев связывал Казахстан с прифронтовыми районами и с фронтом, с другой - через Гурьев в Казахстан транспортировались эвакуированные из прифронтовой полосы промышленные предприятия и населения. Во время Сталинградской битвы самолеты, участвовавшие в боевых операциях, для заправки горючим прилетали в Гурьевскую область. Территория Гурьевской области считалась в полном смысле слова прифронтовой зоной. Фашисты ожесточенно рвались на расположенные здесь объекты, нефтехранилища. И, несмотря на то, что линия фронта оставалась сравнительно далеко, на территорию области все же падали вражеские бомбы, забрасывались диверсионные группы, а в госпиталях погибали от ран и болезней бойцы Красной армии, например, в 1942-1944 годах в Гурьеве работали госпитали: № 2967 в Доме пионеров, № 4116 в Доме отдыха нефтяников, № 4038 в школе им. Куйбышева, № 3941 в консервном комбинате, № 1383 в нефтяном

техникуме; всего на лечении находилось 9318 человек, 93 из них умерли от тяжелых ран [3, С.222].

14 августа 1942 года в Гурьев прибыл 471-стрелковый артдивизион для защиты железнодорожного моста через Урал. Советское командование считало, что фашистов рано или поздно заинтересует это стратегический объект, и они попытаются уничтожить его. В это же время вражеская авиация предпринимала отчаянные попытки разбомбить нефтехранилища в Баку, чтобы оставить советские танки под Сталинградом без горючего. По указу Верховного Совета Казахской ССР от 23 августа 1942 года в городе Гурьеве и в бассейне Каспия объявлено военное положение. 11 сентября 1942 года образовался Гурьевский Комитет обороны. В день появления первого вражеского самолета над Гурьевым – 10 сентября 1942 года было организовано полное затемнение города, сел и аулов области, круглосуточное дежурство по охране порядка и общественной безопасности на всех предприятиях, в жилых кварталах, организованы истребительные батальоны, специальные подразделения местной противовоздушной и химической обороны.

10 сентября 1942 года в 15 часов 30 минут появился первый вражеский самолет. «Юнкерс-88» сбросил в районе рыбоконсервного комбината и рабочего поселка Жумыскер листовки и ушел. До конца сентября немецкие самолеты наведывались еще пять раз. В октябре налеты вражеской авиации стали еще настойчивее. В начале месяца бомбардировщик «Юнкерс» попытался повредить нефтяные резервуары в поселке Ширина, но сброшенная единственная бомба цели не достигла. Также безуспешно немцы пытались вывести из строя железнодорожную станцию Карабатан и нефтепровод Гурьев-Орск.

Как известно, в те годы крупнейшие нефтедобывающие районы страны находились в бассейне Каспийского моря. В последнем довоенном – 1940 году в Азербайджанской ССР было добыто 22,2 млн. т нефти, что в три раза превысило уровень 1913 г. [4, С.187]. Во второй половине 1942 года на Эмбинских промыслах был отмечен значительный рост добычи нефти. Более того, промысел Кульсары в том же году занял второе место во Всесоюзном социалистическом соревновании. 22 сентября 1942 года вышло постановление Государственного комитета обороны СССР «О мероприятиях по всемерному форсированию увеличения добычи нефти в Казахстаннефтекомбинате, Пермьнефтекомбинате и в трестах «Бугурусланнефть», «Сызраньнефть», «Ишимбайнефть»,

«Туймазынефть», «Калининнефть», «Ворошиловнефть». Документ требовал активизации работ по разведке и вводу в эксплуатацию новых нефтяных месторождений, а также повышения производительности труда на уже существующих промыслах [5. С.73].

Каспийский танкерный флот играл главную роль в функционировании морского нефтяного конвейера. Более 90 процентов общего количества нефти, вывозившейся морем, шло через Бакинский порт. Морской путь Баку - Астраханский рейд являлся первым участком главного нефтяного конвейера СССР. Пунктами слива нефтепродуктов были Астраханский рейд, Махачкала, Красноводск, Гурьев. Нефтегрузы из Баку – района основных нефтепромыслов страны, из Махачкалы, дававшей выход грозненским нефтепродуктам, направлялись морем и по Волго-Каспийскому каналу в Астрахань и далее по Волге в Сталинград, Саратов, Куйбышев, Москву [4, С.188]. Нефть шла морем и по Урало-Каспийскому каналу к Гурьеву и Красноводску для дальнейшей транспортировки через Среднюю Азию и Зауралье в Сибирь.

Нефть транспортировалась по морю – Баку-Гурьев, далее Гурьев-Кандагач и по нефтепроводу на Орск. Гурьев стал тыловой коммуникацией южной группы войск фронта. Он связывал фронт с Кавказом и Средней Азией. В 1942 г. особенно интенсивно перевозки наливных грузов производились с мая по июль, составляя в среднем 1,5 млн. т в месяц. В августе 1942 года были полностью выведены из строя нефтяные промыслы в Краснодарском крае, вдвое снизилась добыча нефти в Грозненском районе, ежемесячный объем нефтеперевозок сократился до 500-600 тыс. т. [1, С.21]. В особенно тяжелом положении оказались южные нефтяные районы. Разрушив железнодорожную магистраль, соединяющую Баку с центральными районами страны, фашисты блокировали Волгу и захватили трубопровод Армавир - Трудовая. Противник, стремясь нарушить коммуникации на Северном Каспии, обрушивал удары прежде всего на танкерный флот. 27 октября 1942 г. на Астраханском рейде авиабомбой был серьезно поврежден крупнейший танкер «Агамали-оглы». Во время налета погиб весь расчет судового орудия, капитан судна был ранен. 16 ноября в районе село Баутино Гурьевской области вражеские самолеты потопили танкер «Кулибеков».

В первой половине 1942 г. Государственный Комитет Оборона дополнительно принял ряд решений, направленных на интенсификацию вывоза жидкого топлива из Баку, Грозного в

Астрахань и Гурьев, укрепление флота и портового хозяйства Каспия. Началось строительство дороги Гурьев - Кандагач, продленной затем до Орска, дававшая эмбинской нефти выход на Урал и кратчайшим путем связывавшая Казахстан и Урал через Каспий с Закавказьем. 12 апреля 1942 года ГКО принял решение о строительстве нефтепровода, соединяющего остров Большой Пешной в Северной Каспии с главной нефтяной магистралью Гурьев - Орск и сооружении Гурьевского морского порта [3, С.218]. А также, на промысле Камыскуль близ Кульсары построили паротурбинную электростанцию. В июле 1942 года всего за 15 дней протянули железнодорожную ветку от станции Гурьев до нефтебазы. Были также возведены две наливные эстакады с тупиком для паровозов [3, С.222]. Пар от стоявших в тупике локомотивов подавался на нефтеперерабатывающую станцию.

Была поставлена наисложнейшая задача – до наступления ледостава на Северном Каспии перевезти из Баку и Махачкалы в Гурьев 300 тыс. т нефтепродуктов и для этого продлить навигацию до самого конца 1942 г. [6, С.83]. Уполномоченным ГКО по морским перевозкам в Астрахани и Гурьеве был назначен Л. Ю. Белых. 8-10 октября 1942 г. в Гурьеве на дебаркадере «Донбасс» состоялось выездное заседание коллегии Наркомата морского флота под председательством П.П.Ширшова. Были приняты решения по обеспечению бесперебойного налива железнодорожных цистерн жидкими грузами в Гурьеве, четкой работы нефтепровода на Орск, снабжения Астрахани сырой нефтью. Для усиления нефтепотока в район Гурьева было переброшено более 150 речных барж Волжского пароходства. Развернулось большое портовое строительство: углублялись фарватеры, сооружались эстакады и емкости, прокладывались нефтепроводы. Разгрузка танкеров производилась в 20-25 километрах от устья реки Урал. Нефтепродукты сливались в баржи, которые затем буксировались по каналу в Гурьев [4, С.190]. Большую помощь в этом оказывал Гурьевский обком партии.

В октябре на севере Каспийского моря появился лед. Чтобы не дать ему окрепнуть, днем и ночью по рейду и Урало-Каспийскому каналу двигались буксиры. Случалось, что суда во льдах получали повреждения. Они ремонтировались здесь же, на рейде. Особенно неблагоприятная метеорологическая обстановка в Гурьеве сложилась в ноябре. Усилились морозы, Урало-Каспийский канал начал покрываться льдом, и проводка караванов крайне затруднилась. Навигацию пришлось закрыть. Однако нефтяной конвейер не

останавливался. По предложению Л.Ю. Белыхова и опытного капитана Г.А.Мезенцева, одобренному ГКО, из реки Урал на рейд вывели наливные баржи грузоподъемностью около 60 тыс. т, залили их подвешенными нефтепродуктами и вморозили в лед. После прокладки по ледяному панцирю трубопровода топливо перекачали в Гурьев. При выполнении этой операции далеко от порта зазимовали два каравана из 22 нефтеналивных судов. Одновременно моряки Каспия, взрывая динамитом и взламывая форштевнями судов лед на Волго-Каспийском канале и на Волге, доставили к Сталинграду через Астрахань свыше 100 тыс. т жидкого топлива [6, С.84].

Кроме того, 22 сентября 1942 года Государственный Комитет Обороны принял постановление о мероприятиях по всемерному форсированию увеличения добычи нефти в Казахстане. В ответ на это было пробурено 83 скважины, открыты новые месторождения Испулай, Кошкар, Жолдыбай, Бек-Бике и другие. За год, с 1942 по 1943, ежедневная добыча нефти увеличилась почти в два раза и составила до 4500 тонн. Только за ноябрь 1942 года Гурьев по железной дороге было отправлено 4793 тонны нефти, а по нефтепроводу Гурьев - Орск 32800 тонн топлива [3, С.219]. Необходимо отметить, построенный в 1932-1935 гг. нефтепровод Гурьев - Орск диаметром 300 мм, протяженностью 709 км, с семью перекачивающими станциями, для своего времени был самый мощный нефтепровод в Европе. Он предназначался для транспортирования нефти с Эмбинских нефтепромыслов на Орский НПЗ. А 14 апреля 1943 года постановлением ГКО СССР организовано Управление по строительству государственного союзного нефтеперерабатывающего завода № 441 и его Жилищного поселка (ГУАС) в городе Гурьеве, ныне известный Атырауский нефтеперерабатывающий завод (АНПЗ). Строительство НПЗ было вызвано необходимостью компенсировать потерю ряда нефтеперерабатывающих заводов в западных районах СССР и создать резервную базу нефтепереработки.

В период Сталинградского сражения трудящимися города и области было направлено бойцам Красной Армии 25 вагонов подарков, в том числе продуктов 1800722 килограммов [3, С.218]. Рабочие, интеллигенция Гурьевского рыбоконсервного комбината Урало-Каспийского государственного рыбного треста из своих личных сбережений сдали в фонд главного командования в фонд Победы Красной Армии 612 тысяч рублей облигациями, государственных займов. Трудящиеся города на 1 апреля 1942 года внесли в фонд

обороны 1680000 рублей [3,С.221]. Оказывая огромную материальную помощь фронту, труженики села сами испытывали недостаток питания, нехватку необходимых вещей. В аулах ускорилась ломка уклада сельской жизни. В условиях войны усилилось воздействие отрицательных факторов социальной сферы на человека. Великая Отечественная война, отвлекая ресурсы жизнеобеспечения и резко ограничивая потребление большинства людей, привела к колоссальному напряжению всех духовных и физических сил. Перечисленные моменты заставляли людей жить и работать на износ, что естественно сказывалось отрицательно на демографических процессах.

Вторая мировая война, навязанная миру германским фашизмом, была наиболее тяжелой из всех войн, когда-либо пережитых человечеством. И в первую очередь, потому что в ее основе лежала попытка гитлеровцев навязать силой мировому сообществу и реализовать теорию «полноценных» и «неполноценных» рас и народов. Заплатив страшную цену - более 27 миллионов жизней - советские люди отстояли в ней свою свободу и независимость. Несмотря на все трудности, победа стала возможной в результате великого единения армии и народа, большой организаторской деятельности ВКП (б) и всех государственных органов, подвига солдата и труженика тыла. Эта слава на века, радость и гордость, слезы и горечь утрат, клятва помнить павших в боях. Победа – это Знамя, которое объединяет всех людей Земли. Достойный вклад в эту Победу внес Казахстан с его неисчерпаемыми природными ресурсами, позволившими ему стать одним из важных арсеналов фронта.

ЛИТЕРАТУРА:

- 1 Белан П.С. Казахстанцы в битве на Волге. - Алма-Ата: Гылым, 1990. - 270 с.
- 2 Козыбаев М.К. Ресурсы Казахстана на защиту Отечества // Советский тыл в Великой Отечественной войне. – М., 1974. – Кн. 2.
- 3 Мұнайшы арулар еңбегі – ерлік ескерткіші. – Алматы, 2005. – 234 с.
- 4 Вайнер Б. А. Советский морской транспорт в Великой Отечественной войне. – М.: Воениздат, 1989. – 303 с.

5 Ветераны (воспоминания): Из истории развития нефтяной и газовой промышленности. вып.19. - М.: ЗАО «Издательство «нефтяное хозяйство», 2006. – 223 с.

6 Морской транспорт СССР. – М., 1984.

СИСТЕМА СРЕДНЕГО И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ КАЗАХСТАНА В ГОДЫ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ (1941-1945 гг.)

РЫСБЕКОВА С.Т.
доктор исторических наук, и.о.профессора
КазНУ им. Аль-Фараби, Алматы

Суровой проверкой жизненности социалистического государственного и общественного строя, духовного облика советских людей явилась Великая Отечественная война нашего народа против гитлеровских захватчиков. С началом войны необходимо было перестроить на военный лад и воспитательную работу, смысл заключался в быстром переходе от задач мирного социалистического строительства к задачам военным в совершенствовании форм и методов идейно-политического воздействия на трудящиеся массы, подчинении всей агитации и пропаганды партии и государства воспитанию советских людей в духе советского патриотизма и пролетарского интернационализма, коммунистической идейности, выработке у них высокой политической бдительности. В центре внимания идеологических партийных и государственных органов находились и вопросы дальнейшего укрепления морально-политического единства, дружбы народов, воспитания классовой ненависти к фашизму, уверенности в превосходстве социалистического строя над капиталистическим и многие др.

Война не могла остановить культурное строительство. Многонациональная советская культура в этот период доказала свою огромную жизнеспособность и действенность. Как справедливо

подчеркивает Р.Б.Сулейменов, это, во-первых, проявлялось в том, что уже в первые дни суровой години вся культурная деятельность нашего государства была успешно перестроена на военный лад, деятели советской культуры, армия народной интеллигенции смогли внести в этот период весомый вклад в победу над сильным и коварным врагом. Во-вторых, несмотря на исключительные тяготы и лишения, мобилизацию всех сил и средства на защиту социалистического Отечества, культурное строительство в стране было замедлено, но не остановлено вовсе, культурная революция продолжалась [1, с.380] .

С началом войны прекратилось строительство школьных зданий, значительная часть помещений была передана под госпитали и военные учреждения.

Во многих школах пришлось переходить на многосменность (три, а то и четыре смены) занятий.

Материальное положение школ стало еще более критическим, когда в Казахстан прибыли тысячи эвакуированных учащихся, 149 детских домов и 16 интернатов с контингентом около 21 тыс. детей. Резко ухудшилось снабжение школ учебниками и учебными пособиями, тетрадями и прочими письменными принадлежностями.

Массовый уход учителей на фронт осложнил проблему педагогических кадров. В армию были призваны и учащиеся старших классов, достигшие призывного возраста.

Огромные материальные трудности, значительное снижение качества обучения привели к резкому увеличению отсева учащихся. Количество их в республике сократилось в 1943/44 учебном году по сравнению с 1940/41 учебным годом вдвое.

Так, около 30 тыс. учащихся покинули школу по болезни, 28 тыс. по материальным обстоятельствам перешли в ФЗО и профтехучилища, свыше 27 тыс. школьников бросили школу без каких-либо веских причин. В республике росла безнадзорность и беспризорность детей [2, с.274] .

Обучение и воспитание подрастающего поколения являлось одним из основных вопросов деятельности Советов и в годы Великой Отечественной войны. В эти годы школа решала новые задачи, связанные с трудностями военного времени, интересам фронта подчинялась вся учебно-воспитательная работа. Продолжалась борьба за осуществление Закона о всеобуче. Так, 25 июня 1941 г. Совнарком республики рассмотрел вопрос о ходе школьного строительства и ремонта школ в Казахстане, а в августе 1941 г. утвердил мероприятия

по организации в республике 61 новой средней школы с приемом 3 340 учащихся в восьмые классы [3, лл.184] .

ЦК КП(б)К и правительство республики, местные Советы поддерживали и распространяли патриотические движения общественности республики за оказание материального содействия семьям и школам в привлечении детей к школьным занятиям. В годы войны в республике широкую известность получило «Обращение колхозников сельхозартели «Энбек» Уйгурского района Алма-Атинской области ко всем колхозникам, колхозницам, рабочим и работницам и советской интеллигенции Казахстана».

Партийные и советские органы Казахстана вместе с хозяйственными организациями и органами народного образования проводили ремонт зданий школ и интернатов, школьного инвентаря, обеспечивали топливом школы и учителей, скот подсобного хозяйства школ кормами, следили за состоянием одежды, обуви детей, своевременно производя их починку и ремонт, активно помогали учительскому коллективу школ в организации учебно-воспитательной работы. Одной из важных задач партийно-советских органов в области народного образования в эти годы являлось принятие мер против большого отсева учащихся ,главным образом по причине их занятости на работе в колхозах и на промышленных предприятиях.

В годы войны в школах республики улучшилось трудовое воспитание детей и подростков. В старших классах было введено изучение: трактора, комбайна, автомашин, основ сельского хозяйства и простых сельскохозяйственных машин. Достаточно сказать, что в республике в течение 1942-1943 учебного года из числа старшеклассников было подготовлено 24 тыс. трактористов, комбайнеров, 80 тыс. учащихся изучили основы агротехники, заменив специалистов сельского хозяйства и механизаторов, ушедших на фронт [4].

Вся оргмассовая работа местных Советов Казахстана, направленная на осуществление культурно-просветительной работы, проводилась и постоянно действующими школьными комиссиями. Они оказывали помощь Советам в реализации всех принятых вышестоящими организациями решений по культурному строительству, готовили вопросы, выносимые на рассмотрение сессий. Так, в Ленинжольском аулсовете Келесского района Южно-Казахстанской области школьная комиссия (руководитель Махамбетова) добилась хороших результатов. На своем заседании

заслушивали директоров школ по вопросам обеспечения топливом на зиму и ряд других вопросов. В результате правильной постановки вопросов все школы аула значительно улучшили свою работу и ликвидировали отсев [5, л.335] .

В период войны советские органы Казахстана большую заботу проявили о приехавших в республику детях.

В целях повышения учебно-воспитательной работы в школах и поднятия народного образования на более высокий уровень было введено раздельное обучение мальчиков и девочек, обязательное военное обучение в школах, установлен прием детей в школу с 7 летнего возраста, введены «Правила для учащихся», пятибалльная система оценки знаний и поведения учащихся, усилен государственный контроль за деятельностью школ и т.д.

Осуществление этих мероприятий требовало решительного улучшения качества работы органов народного образования, усиления внимания к школе со стороны советских органов власти и общественных организаций.

По постановлению Совнаркома Казахской ССР с 1943 г. начали открываться школы нового типа, которые впоследствии получили название школ рабочей и сельской молодежи. Они сыграли большую роль в повышении общеобразовательного уровня молодого пополнения рабочего класса и колхозного крестьянства. На основании распоряжения Совнаркома республики от 4 августа 1942 г. «Об изготовлении школьно-письменных принадлежностей» и от 3 сентября 1942 г. «О пошивке и ремонте детской обуви» местными партийно-советскими органами был рассмотрен вопрос об улучшении снабжения учащихся обувью, одеждой и учебно-письменными принадлежностями.

Трудящиеся, наше социалистическое государство в свою очередь усиливали заботу о школе. Так, в 1944 г. руководящие партийные и советские организации республики рассмотрели вопрос об улучшении снабжения учащихся обувью, одеждой и школьными письменными принадлежностями. Был одобрен ценный почин колхозников Чилийского района Кзыл-Ординской области об оказании шефской помощи в строительстве и ремонте школьных зданий, обеспечении школ топливом, а учащихся – бесплатными завтраками, организации подвоза школьников, выделении школам земельных участков, необходимого сельскохозяйственного и другого оборудования и т.д.

Инициатива чилийцев была подхвачена в городах и поселках, колхозах и совхозах Казахстана. Так, в Караганде и Балхаше каждое предприятие объявило себя шефом одной или нескольких школ. Многие школы были отремонтированы, обеспечены топливом учителя были прикреплены к столовым различных предприятий. Всего в колхозах республики в 1944 г. в фонд помощи школам было засеяно 6693 га земли, урожай с которых пошел на горячие завтраки школьникам и для оказания продовольственной помощи учителям.

Но забота о школе далеко не ограничивалась лишь материальной стороной. В эти годы был осуществлен ряд мер, направленных на улучшение учебно-воспитательного процесса в школах, введены пятибалльная система оценки знаний и поведения учащихся и экзамены на аттестат зрелости; в июне 1944 г. принято постановление союзного правительства «О мероприятиях по улучшению качества обучения в школах». Серьезно улучшилась проблема учительских кадров. Для подготовки учителей была расширена система заочного педагогического образования, созданы институты усовершенствования учителей, усилена научно-методическая работа [2, л.276] .

В годы Великой Отечественной войны с новой силой раскрывались благороднейшие качества учителей. Они, работая подчас в неотапливаемых и плохо оборудованных помещениях, при недостатке учебников и учебно-методической литературы свято выполняли свой долг советского педагога, повышали качество школьной работы и учили подрастающее поколение любить свою священную Родину и ненавидеть ее врага.

Советы Казахстана проявляли большую заботу о материальном обеспечении учительских кадров, осуществляли контроль за выполнением законов о всеобщем обязательном обучении. Уделялось большое внимание подготовке учительских кадров. В конце 1942 г. были созданы 10-месячные курсы учителей для казахских школ, а в январе 1944 г. в связи с большим недостатком квалифицированных учительских кадров для начальных, неполных средних и средних школ республики, особенно для казахских школ, правительство республики и ЦК КП(б)К обязало Наркомпрос Казахской ССР организовать с середины февраля 1944 г. учительские курсы на 5 000 человек [6, лл.33-35]. По рекомендации Совнаркома Казахской ССР и ЦК КП(б)К председателя исполкомов и секретари обкомов партии устанавливали в зависимости от местных условий сроки проведения сессий в вузах для

учителей-заочников. Придавая большое значение вопросу повышения квалификации учителей, правительство республики обязывало руководителей местных партийно-советских органов разработать конкретные мероприятия по организации летней заочной сессии и обеспечить максимальную явку учителей-заочников на сессию.

Трудности военного времени коснулись высших и средних специальных учебных заведений: сократилась их численность, ряд учебных заведений был закрыт, другие объединены, ускорилась подготовка квалифицированных кадров за счет сокращения сроков обучения и т.п. По вполне понятным причинам удельный вес женщин в составе студентов вузов, техникумов и училищ заметно увеличился, составив к концу войны 77 проц. От общего числа обучавшихся [7, с.108]. Этому в значительной мере способствовало и то, что правительство республики провело ряд специальных мероприятий, облегчавших девушкам-казашкам поступление в вуз. Уже с апреля 1942 г. начали функционировать созданные НКП Казахской ССР 4-х месячные курсы подготовки в вузы девушек-казашек на 330 человек. Для этой цели было выделено 279 тыс.руб. В 1943 г. были вновь организованы такие курсы и на их содержание выделено 277 тыс.руб. [8, лл.291, 128, 14, 27].

В 1944 г. был открыт специальный женский национальный вуз – Казахский государственный педагогический институт с тремя факультетами: физико-математический, исторический, языка и литературы. В следующем 1945 г. был открыт еще один факультет географический [9, с.118].

Наряду с КазЖенПИ, несмотря на сокращение сети вузов и на крайне ограниченные материальные возможности, вызванные войной, в Казахстане организовывались новые вузы: в 1941 г. Алма-Атинский институт иностранных языков, в 1943 г. в Чимкенте – технологический институт строительных материалов, в 1944 г. – Казахская государственная консерватория им.Курмангазы и Казахский государственный институт физической культуры.

Огромное значение в дальнейшем развитии высшего и среднего специального образования в Казахстане имело прибытие в республику высших и средних специальных учебных заведений из Москвы, Ленинграда, Киева, Таганрога, Ялты, Орда и других городов. Совнарком Казахской ССР и местные Советы республики принимали меры по размещению этих учебных заведений, предоставлению им учебных помещений и жилья для профессорско-преподавательского

состава и студентов. Так, в ноябре 1941 г. из Москвы в г.Петропавловск были эвакуированы 2 вуза – Московский институт земледелия и Ветеринарный институт, которые вскоре полностью развернули свою работу и в 1942 г. выпустили 135 ветеринарных врачей и 35 инженеров-геодезистов и инженеров-землеустроителей.

Ленинградский юридический институт, эвакуированный в Джамбул, в 1943-1944 учебном году за хорошую учебно-производственную работу был награжден Почетной Грамотой республиканского Комитета Союза высшей школы. Профессорско-преподавательский состав института принимал активное участие в пропагандистской работе и за время пребывания прочитал перед населением города и области свыше 700 лекций и докладов.

В Семипалатинске были размещены Московский химико-технологический институт,³ Московский институт холодильной промышленности и филиал Ленинградского института холодильной промышленности, Московский геолого-разведочный и Харьковский фармацевтический и другие институты [10, л.236], Киевский и Харьковский университеты объединились и обосновались в Кызыл-Орде [11].

До последнего времени в исторической литературе не было единого мнения о количестве эвакуированных в Казахстан высших учебных заведений. Так, по мнению Сулейменова Р.Б., в республику было эвакуировано 36 высших и средних специальных учебных заведений. Тастанов Ш.Ю. подсчитал 40 специальных учебных заведений, из них 22 вуза.

На наш взгляд, наиболее точные и полные сведения содержатся в диссертации Бисенбаева А.К., которому на основе различных источников удалось установить, что количество размещенных в республике вузов достигает 31 [12].

Во всех вузах республики учебная работа проходила в строгом соответствии с учебными планами военного времени. Перед профессорско-преподавательским составом встала задача значительно повысить эффективность занятий, более рационально использовать каждый час учебного времени, как можно лучше организовать самостоятельную работу студентов. Усиливалось внимание к вопросам патриотического воспитания и военно-физкультурной подготовки студентов, в основу которой была положена программа всеобуча.

Несмотря на трудности военного времени за период с 1941 по 1945 г. численность студентов вузов Казахстана возросла почти в полтора раза, т.е. с 10,4 тыс. в 1941 г. до 15 тыс. в 1945 г. [13].

Благодаря слиянию местных и эвакуированных высших и средних специальных учебных заведений очень скоро удалось почти полностью укомплектовать вузы и техникумы высококвалифицированными педагогами. В 1942/43 и 1943/44 учебных годах в вузах республики работало 20 докторов наук, 2 академика, 3 члена-корреспондента Академии наук СССР, 35 профессоров, 92 доцента из Москвы, Ленинграда, Киева, Харькова и других городов.

Ученые-педагоги из братских республик оказали Казахстану большую помощь в подготовке кандидатов и докторов наук. Так, в годы войны только в КазГУ было защищено 40 кандидатских и 4 докторских диссертации, в Казахском горнометаллургическом институте – 8 кандидатских и 3 докторских диссертации. Всего за время войны ученую степень кандидата и доктора наук получило около 130 преподавателей вузов Казахстана. Значительную работу по подготовке кандидатов и докторов наук для нашей республики проводили многие эвакуированные вузы и научные учреждения; особенно ощутимые результаты в этом деле были у объединенного Украинского госуниверситета [2, с.278].

Все это позволило, во-первых, несмотря на трудности военного времени, значительно расширить и укрепить высшую школу в Казахстане, во-вторых, невзирая на реэвакуацию вузов и техникумов России, Украины и Белоруссии и отъезд большого количества профессоров и преподавателей, продолжать повышение качества подготовки высококвалифицированных кадров для народного хозяйства.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Сулейменов Р.Б. Ленинские идеи культурной революции и их осуществление в Казахстане. – А. – 19.
2. Сулейменов Р.Б., Бисенов Х.И. Социалистический путь культурного прогресса отсталых народов. – А. – 1967.
3. ЦГА РК. – Ф.1137. – Оп.6. – Д.18.

4. Измайлов А.Э. Просвещение в республиках Советского Востока. – М. – 1973. – с.180; Сулейменов Р.Б. Указ. работа. – с.386.
5. ЦГА РК. – Ф.1109. – Оп.5. – Д.74.
6. ЦГА РК. – Ф.1137. – Оп.10. – Д.2.
7. Тастанов Ш.Ю. Советский опыт формирования и развития интеллигенции ранее отсталых народов. – А. – 1975.
8. ЦГА РК. – Ф.1137. – Оп.7. – Д.3; - Оп.8. – Д.4; - Д.1.; - Оп.10. – Д.6;
9. Кунантаева К. К вершинам знаний. – А. – 1978.
10. Рысбеков Т.З. Советы Казахстана (1938-1986 гг.). – А. – 1986.
11. Паначин Ф.Г. Педагогическое образование в СССР. – М. – 1975. – С.106; Тастанов Ш.Ю. Указан. работа. – с.111.
12. Сулейменов Р.Б. Указан. работа. – с.391; Тастанов Ш.Ю. Указан. работа. – с.111; Бисенбаев А.К. Деятельность научных учреждений и высших учебных заведений Казахстана в годы Великой Отечественной войны. – Автореферат ... А. – 1984. – с.15.
13. История Казахской ССР. Эпоха социализма. – А. – 1963. – с.636; Тургумбаев А.Х. От безграмотности – к высотам образованности. – А. – 1979. – с.41.

ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫ ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ К.Е.ВОРОШИЛОВ АТЫНДАҒЫ ЗАУЫТТЫҢ ТАРИХЫ

**СҮЛЕЙМЕНОВА Д.Д.
т.ғ.к., БҚИГУ профессоры**

Адамзаты ес білгеннен бергі ең ауыр соғыс өткен соғыстармен салыстырғанда Ұлы Отан соғысы болды.

Ұлы Отан соғысына тарихи талдау жасай келе, тарих ғылымдарының докторы, академик Манап Қозыбаев: «Бұл соғыста, яғни гитлерлік Германия Азияны түгелдей жаулап алып, оның халқын толықтай қыруды мақсат тұтты. Ал қалған мұсылман халықтары арийлердің құлдарына айналуға тиіс болған еді.,»-деп жазады [1]. Бұл жөнінде Гитлерге жазған хатында Розенберг 28 ақпанда 1942 жылы бұл пікірді айқындай түседі: «Сондықтанда лагерлерде қолға түскен барлық азияттарды бірден ату жазасына бұйырған, бұйрық берілген»[2]. Бұл нұсқаулардан түйетініміз фашистік Германияның соғыс жоспарында Азияны жаулап алып, оның халқын қыру мақсаты тұрғанын білуге болады.

Гитлерлік Германия Батыс шекараны толық жаулап, Орал қаласын 1942 жылдың 1-ші қыркүйегінде толық басып алуды,» - жоспарлаған деп жазады тарих ғылымдарының кандидаты, доцент, ардагер майдангер, полковник Павел Романович Букаткин [3].

Ұлы Отан соғысы қарсаңында Батыс Қазақстан облысы алда дамып келе жатқан, облыстардың бірі болатын. Оның территориясы 151,2 мың кв.км. құрады, оған Европадағы Венгрия, Бельгия және Албанияның жеріндей бөліктер кіре алатын [4]. 1940 жылы облыста 381 мың адам өмір сүрді. 1939 жылдың тамызында пайдалануға Орал-Илецк теміржолы берілді. Бұл Орта Азия мен Қазақстанды Еуропаның Оңтүстік және батыс аймақтармен байланыстырды. Сонымен қатар Жайық өзені арқылы кеме қатынасы жолға қойылды, автомобиль жолдары, әуе жолдары ашылды.

1941 жылы өлкемізде 88 дәрігер, соның ішінде орта буын дәрігерлерін даярлауда біздің облыс Қарағанды облысынан кейін екінші орынды иеленді. 1920 жылы облыста үш балабақша болса, 1940 жылы оның саны отыз жетіге жетті.Осындай жетістіктермен еңбек етіп жатқан облыс халқынын бейбіт өмірін 1941 жылғы соғыс тас-талқан етті. Енді алда бір мақсат тұрды, ол фашизмді талқандау еді.

1941 жылы маусым-қараша айларында Оралға, Сібірге, Еділ жағалауына, Қазақстанға және Орта Азияға 1533 кәсіпорын, оның ішінде 1360 әскери завод көшірілді. Бірғана 1942 жылы Қазақстанда қару-жарақпен стратегиялық материалдар, азық-түлікке қатысты 110 ірі жаңа кәсіпорын іске қосылып, 142 өндіріс орны орналастырылған [5].

Коммунистік партияның (большевиктік) Орталық Комитетінің 1941 жылғы 31 шілдедегі бұйрығымен Республикада өзге қалалардан көшірілген кәсіпорындарды Қазақстанда орналастыру үшін өкіметтік комиссия құрылды. Батыс Қазақстан облысынан 13 мың кв.метр жер бөлінді [6].

Орал қаласы Европа мен Азияның шекарасында орналасқан, теміржол, су жолы бар және майданнан тысқары өлке еді.

Зенит зауытының тарихы Ленинград қаласында 1931 жылдың қазанында дарынды ұйымдастырушы және ойлап тапқыш Владимир Иванович Бекаури басшылық еткен әскери техниканы өңдеу бойынша ерекше техникалық бюроның тәжірибе-экспериментальді зауыты («Остехбюро») іске қосылды. Зауыт сонымен «Остехбюро» құрамына кіретін «Двигатель» зауытының базасында салынып, 1931 жылдан бастап бір өндірістік алаңда орналасқан болатын [7].

Зауыт «К.Е.Ворошилов атындағы машина жасау зауыты (№ 231-ші зауыт)» атына ие болды және авиацияға арналған құрылғылар мен құрал-саймандарды және торпедалар үшін құралдарды радио арқылы басқарылатын миналарды шығарумен айналысты.

К.Е.Ворошилов атындағы зауыттың Орал жеріндегі жазбалары Ұлы Отан соғысының еңбек майданының қатал күндерінен басталады. Гитлерлік Германияның кенет шабуылының салдарынан болған батыстан шығысқа мәжбүрлі көшу толқыны К.Е.Ворошилов атындағы зауыттың да тағдырын өзгертті.

Қаңарлы 1941 жылы Қазақстанға барлығы 200 өнеркәсіптік кәсіпорындар көшірілген. К.Е.Ворошилов атындағы зауытының адамдарымен және 194 бірлік жабдықтарымен 35 вагоннан тұратын бірінші эшелон Орал қаласына 1941 жылдың 10 қыркүйегінде қоршауға алынған Ленинградтан келді.

Бірінші эшелонмен барлығы 94 жұмысшы және инженерлік-техникалық қызметкерлер болды. Наркоматтың өкілі, зауыттың бұрынғы бас инженері В.И.Наумов эшелонды алып келді.

1941 жылдың 11 қыркүйегін зауыттықтар зауыттың жаңа Отанда Ақжайық өңірінде Қазақстан жеріндегі екінші туған күні деп санайды.

Қиын күндерді бастан кешіріп жатқан қала тұрғындары, көшірілгендерді қабылдап, үйлерімен бөлісті, оларға 220 бөлме бөлінді-110-ны қаладан, қалғаны Затоннан бөлінді. Әрине бұл аз болды, бір адамға екі квадраттық метрден кем келді. Таршылық, аштық, суық болды, бірақ халық бәріне шыдады, өйткені соғыс жүріп жатты.

№ 231-ші зауыттың эшелонымен бір уақытта Ленинградтан «Двигатель» зауытының жұмысшылары және мамандары және оның директоры Михаил Борисович Розенштейн келген болатын, Орал қаласында бірнеше көшірілген кәсіпорындардың негізінде құрылған К.Е.Ворошилов атындағы зауыттың бірінші басшысы болды. Двигатель зауытының жұмысшылары мен мамандары Оралға 1942 жылдың тамызына шейін келді.

Жалпы алғанда 1941 жылдың қыркүйегінен бастап желтоқсанына дейін Оралда сирек кездесетін жабдықтар және Ленинград, Феодосия, Үлкен Токмактан мамандар және олардың жанұя мүшелері, барлығы 1000 шақты адам келді.

Сөйтіп, К.Е.Ворошилов атындағы зауыт Ленинград қаласындағы қызметін тоқтатты. Оның жаңа Отаны Орал қаласы болды.

Зауыттың екінші рет құрылуы өте ауыр болды. Қала электр қуатының керек мөлшерін бере алмады. Көлік жетіспеді, материалдар жеткіліксіз болды. Аралық тасымалдаулар 12 аттар, 8 түйе және 6 бұқадан құралған жегу-көліктермен жүзеге асырылды, бірде бір автомашина болмады. Зауыттың қалалық бөлігінің Затондағы филиалымен байланыс қиындай түсті, тек қана күніне екі рет ертелі-кеш теміржол тармағымен оларды ұластырып жатқан, үш тауарлық вагон жүрді.

Осындай барлық қиындықтарға қарамастан, сонымен бірге қызметкерлердің жанқиярлық еңбегі және жергілікті тұрғындардың жылы қабылдауының арқасында бірінші эшелон келгеннен кейін бір айдан кем уақытта 1941 жылдың 8 қазанында зауыт майданға қарудың бірінші партиясын жіберді. Ал 1941 жылдың соңына дейін майданға шамамен 28,5 мың әртүрлі жарылғыштар, 4000 фосфорлы-кальций патрондарын, авиацияға арналған бірнеше мың құралдар жіберілді.

Зауытқа адамдар мен жабдықтар келе бастады. Оларды орналастыруға қосымша өндірістік аудандар қажет болды. Жаңа цехтар, тұрғын үйлер салына бастады. 1942 жылы 1 қаңтарда механикалық және құрастырушы цехтар, жылтқыш қазандықтар, қуат станциясы, екі барак, жатақхана пайдалануға берілді. Затондағы мектеп

цехқа айналдырылып жабдықталды. Олардың салған ғимараттары қазірге дейін сақталған.

Зауыт 1942 жылы авиация зеңбіректеріне арналған «М-80» гальванды соққылы жанасқан миналар шығара бастады. «М-80» минасы қазір Севастополь панаромасының ашық алаңына Ұлы Отан соғысының маңызды қаруларының үлгілерінің бірі ретінде қойылған.

К.Е.Ворошилов атындағы зауыт соғыс жылдарында флот кемелеріне шамамен 4000 мың әртүрлі миналар жеткізді. Миналы бөгеттерде жаудың 213 кемесі жарылды. Соның ішінде 103 жауынгерлік кемелер. Жаудың әрбір жиырмамыншы кемесі біздің зауыттың минасымен батырылған.

Оралға келген бірінші Ленинградтықтардың арасында Николай Николаевич Шамарин болды. Ол ірі масштабты дарынды инженер және ойлап тапқыш болатын. Орал қаласында жаңа қару «ЭТ-80» электр торпедасын конструкторлап 1942 жылы алғашқы үлгілерін шығарды. 1943 жылдың басында Солтүстік флотқа осы торпедалардың бірінші партиясы жіберілді, соғыс жылдарында зауыт флотқа барлығы 303 дана «ЭТ-80» торпедасын жіберген.

Торпеданың негізгі дайындаушылары бас конструктор Н.Н.Шамарин, конструкторлар: В.Д.Горбунов және Г.И.Жигар 1943 жылдың наурызында І дәрежелі мемлекеттік сыйлықтың лауреаттары атанды, 40-тан астам зауыттықтар үкімет наградасына ұсынылған.

Соғыс уақытында жаудың 1000-нан астам кемелері жойылған болатын, олардың арасында № 231-ші зауыт шығарған. «ЭТ-80» торпедаларымен фашистердің Данцингадан көшірілген 9 мың жауынгерлер, офицерлер, жоғарғы қызметтегі ұлтшыл элита өкілдері болған. «Вильгелм Густлов» атты фашистік флоттың алып лайнерінің көзі құртылды. Бұл атақты торпеданың даналарының бірі қазір Санкт-Петербург қаласының Әскери-Теңіз мұражайының залында көрсетілімге қойылған.

Сөйтіп, Қазақстан жерінде К.Е.Ворошилов атындағы зауыттың ұжымы Жеңіс жолында үлкен жанқиярлықпен еңбек етті.

1941-1942 жылдары зауытқа оралдықтар белсене орналасты. Олардың көбі майданға кеткен күйелерінің, әкелерінің, ағаларының орындарына станоктарға және верстактарға тұрғын әйелдер және жас өспірімдер болды.

1941 жылдың 23 мамырынан 14 жастағы балалар зауытқа жұмысқа қабылданатын, ал соғыс басталған соң 13 жастан бастап

балалар жұмысқа алынды. Жұмыс өте ауыр болды, ұзақтығы 11 сағатқа созылды, олар екі аусымда жұмыс жасады.

Балалар өздеріне жүктелген жауапкершілікті сезініп, жанқиярлықпен еңбек етті, өз бойларындағы бар-жастық қуаттарын, қайраттарын, денсаулықтарын бәрін Жеңіс күнін жақындатуға майданға беруден аянбады.

1943 жылдың сәуір айында зауыттың жас қызметкерлері Орал жастарымен бірге «Қазақстан комсомолы» авиация эскадрилиясын салуға 102500 сом жинады. Жұмысшылар, мамандар және қызметшілер «Батыс Қазақстан» танк калоннасына айлық және екі айлық еңбекақы көлеміндегі өз қаражаттарын қосты, олар 379000 сом жинап, «Мемлекеттік Қорғаныс Комитетіне» жеделхат жіберді. Жауабын зауыттықтар И.В.Сталиннен ризашылық білдірген жеделхат алды [11].

Зауыт майданға қару және ақшамен көмектесіп қоймады. Ұлы Отан соғысының майдандарында көптеген зауыттықтар шайқастарда ерлік көрсетті. Олар мемлекеттік наградалар мен марапатталды.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қозыбаев М.К. История и Современность. Алматы, 1991. стр. 14
2. Ширер У. Взлет и падение третьего рейха. т.2, М.1991.стр.343
3. Букаткин П.Р. От Уральска до Эльбы и Прага.Уральск.1994 стр 3.
4. Народное хозяйство Казахстана.Статистический сборник. Алматы.1968, стр 8.
5. ГА ЗКО, ф.850.оп.9. д.218.л 2.
6. ГА ЗКО, ф.850.оп.9. д.218.л 3.
7. РФ. ф. 7913.оп 1. д.61.л 107.
8. ГА ЗКО, ф.4.оп.10.ед.хр 678.л 53.
9. Зауыттың 70 жылдығына арналған материал. (1941-2011 ж). Орал қаласы.40 бет.
- 10.ГА.ЗКО. ф.н.оп.10.ед.хр.100.л.21
- 11.Сталин И.В. жеделхат,грамота.

ПОДГОТОВКА КАДРОВ В ВОЕННО-УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ ЗАПАДНО-КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ В 1941-1945 ГГ.

КОБДАБАЕВА А. Б.
магистр истории, старший
преподаватель ЗКИГУ

Великая Отечественная война потребовала пересмотра системы подготовки военных кадров. Одной из возникших проблем стало создание и совершенствование системы восполнения офицерских кадров младшего и среднего звена, убывавшего в непропорциональном исчислении в первые годы оборонительных боев и отступлений. Безвозвратные потери офицеров, особенно в начальном периоде, были весьма значительными.

В этих условиях военно-политическое руководство страны вынуждено было спешно принять неотложные меры к обеспечению войск офицерами и созданию необходимого их резерва.

В октябре 1941 года на фронтах и армиях создаются трехмесячные курсы младших лейтенантов, младших политруков, а затем и курсы усовершенствования начальствующего состава. Проведенные мероприятия способствовали значительному росту офицерского корпуса. В дальнейшем происходит реорганизация системы подготовки среднего состава путем создания более крупных военно-учебных центров и курсов. Еще одним шагом руководства страны в решении данной проблемы стало введение военной подготовки студентов. Это позволило значительно увеличить корпус офицерского запаса.

К началу 1944 года эту задачу выполняли уже 31 высшее учебное заведение, 220 военных училищ и 2000 различных курсов переподготовки. Ежегодный выпуск из военно-учебного заведения составлял 400-500 человек, а вся система за годы войны обеспечила подготовку 2 млн. офицеров. Задача восполнения офицерских кадров была успешно решена. Определенную лепту в решение этой задачи внес и Казахстан.

На территории Казахстана в годы войны работали многие военные учебные заведения. Всего в республике в 1941-1945 годы действовали 27 военных учебных заведений, в которых обучалось более 16 тысяч офицеров, около 10,5 тысяч человек было отправлено на фронт до завершения учебы[1].

И тем не менее война требовала военной подготовки населения в более широких масштабах. Считая, что каждый гражданин СССР, способный носить оружие, должен быть обучен военному делу, чтобы быть подготовленным с оружием в руках защищать свою Родину, Государственный Комитет Обороны 17 сентября 1941 года принял постановление о введении с 1 октября обязательного военного обучения для мужчин в возрасте от 16 до 50 лет[2].

Под руководством партийных комитетов, созданные в облювоенкоматах отделы и выделенные в райвоенкоматах инструкторы Всеобуча приступили к организации военно-учебных пунктов и подразделений Всеобуча. На 25.XI.41 г. в них занималось уже 14648 человек[3]. Военные отделы обкома и райкомов партии проводили большую работу по подбору командного состава подразделений Всеобуча, утвердив 818 командиров батальонов, рот и взводов. Кроме того, из партийно-комсомольского актива в ротах были назначены политруки, помощники политруков по комсомолу, редакторы стенных газет, а во взводах и отделениях – выделены агитаторы. Особое внимание было обращено на изучение русского языка казахами с тем, чтобы лучше понимать военную терминологию. Вторая трудность – недостаток учебных пособий, плакатов, макетов и главное – винтовок, пулеметов, особенно станковых и минометов.

Еще в сентябре 1941 г. в соответствии с решением бюро Уральского горкома КП Казахстана от 13 сентября городской промышленный комбинат начал выпуск наглядных пособий – плакатов для пунктов Всеобуча, а в октябре месяце силами коллектива станции Уральск были изготовлены макеты двух танков, гранат, винтовок. На 1 декабря 1941 года учебные пункты Всеобуча в Уральске имели 10 ручных и станковых пулеметов, 167 учебных винтовок и более 800 других видов учебного оружия, макетов и плакатов[4].

Стремление советских граждан подготовить из себя знающего воина, большая политико-воспитательная работа в подразделениях Всеобуча способствовали улучшению боевой подготовки бойцов. За время учебы они изучили материальную часть винтовки, гранаты, пулеметов, миномета и научились метко стрелять. В лучших подразделениях Всеобуча под командованием лейтенантов Уронина, Калдыгарина, Никитина, Блинцова и других командиров и политработников бойцы научились оценивать местность для наступления и обороны, измерять расстояние до цели, знать действия одиночного бойца в дозоре, разведке, обороне и наступлении.

В письмах фронта бывшие бойцы Всеобуча благодарили командование за обучение военному мастерству и делились своими боевыми успехами. Так боец Соболев писал своему бывшему командиру Всеобуча Никитину А., «В походах и боях я часто вспоминаю Вас и благодарю за первые военные знания и привычку переносить трудности, которые Вы привили мне и моим товарищам».

В подразделениях Всеобуча были проведены партийные и комсомольские собрания, где состоялся деловой разговор об авангардной роли коммунистов и комсомольцев-бойцов в боевой подготовке и воспитании воинской дисциплины. Организовано чтение цикла лекций квалифицированных преподавателей из Ленинградского и Одесского военных училищ. Начальник отдела Всеобуча областного военкомата майор Волков Н., лучшие командиры и политработники, а также бойцы-отличники Савельев А., Брыжов С., выступали по радио и в областной печати, где рассказывали об успехах своих подразделений по военному обучению граждан и значении Всеобуча. По примеру 3-ей роты были подготовлены витрины в помощь изучающим военное дело, регулярно пополнявшиеся вырезками из газет и «Доски отличников».

С бойцами подразделений обсуждались важнейшие постановления ГКО, ЦК партии и советского правительства, а также статьи «Правды»: «Бойцы Всеобуча готовятся бить врага», «О производительности труда в военное время», «Опыт передовых частей Красной Армии» и другие. Для бойцов Всеобуча был организован просмотр кинокартин, встречи с участниками Великой Отечественной войны. 15 ноября 1941 г. в городском театре состоялось собрание подразделений Всеобуча с докладом: Итоги Великой Отечественной войны за 5 месяцев[5].

Военно-организаторская работа осложнялась тем, что в область начинают прибывать эвакуированные Ворошиловоградская военная школа пилотов, Одесское Краснознаменное пехотное училище имени Ворошилова, Ленинградское училище связи им. Ленсовета, 22-я и 40-я военно-авиационные школы воздушных стрелков-радиостов и младших авиаспециалистов. Московская школа радиоспециалистов, курсы младших лейтенантов и командиров рот Сталинградского фронта, 249-й полк 35-й дивизии НКВД, 1-й и 43-й отдельные ремонтно-восстановительные батальоны связи, 489-й линейный батальон связи, 106-я и 111-я отдельные телеграфно-строительные роты, военно-оперативный узел связи, 54-я база резерв танков и самоходных установок, 8-й и 134-й автобатальоны, филиал Центрального

химполигона Красной Армии, 5-й батальон химической обороны, Центральный химсклад № 3435 ихим. Мастерская литер «М», 3-й фронтовой железнодорожный парк, 5-й и 71-й отдельные батальоны воздушного наблюдения, оповещения и связи (ВНОС), авиасклад № 19 и автобронетанкового имущества № 2035, 10 фронтовых эвакогоспиталей (2343, 1806, 3261, 304, 2997, 3011, 3974, 3975, 4111 и сортировочный) и передвижной госпиталь №3261; 214-й, 213-й Центральный и окружной продсклады и 40-й полевой мясокомбинат; 1622-й санитарный и 707-й ветеринарный фронтовые склады; 2122-й и 1048-й базисные склады ГСМ, этапно-заградительная комендатура, отдельная рота по охране архивов Великой Отечественной войны, 335-я и 399-я аэродромно-технические роты, 189-я аэродромно-техническая команда, 126-я комендатура промежуточного аэродрома; 16-я и 57-я отдельные радиостанции «РАФ»; 254-й авиасклад боеприпасов и отдельные подразделения[6].

Для их размещения и создания необходимых условий для подготовки командного и начальствующего состава, выполнения других неотложных заданий фронта и лечения раненных, в особенности, требовались лечебные, учебные, производственные и складские помещения и жилье для многочисленного, но необходимого обслуживающего персонала. Их решение требовало большого напряжения сил и средств, порою наталкивалось на неразрешимые проблемы на местах, вынуждало принимать в оперативном порядке неординарные решения и особенности при размещении раненных эвакогоспиталей.

Приняты были все меры по мобилизации людских ресурсов в Красную Армию. Но фронт требовал все новые и новые подготовленные резервы. Только в 1941 и 1942 годах в оперативном порядке были направлены пополнения в 312-ю стрелковую дивизию, принявшую участие в тяжелых боях под Москвой; в 135-ю стрелковую дивизию под Тулу, в 18-й танковый корпус в Россосшь, на Волховский фронт под Тихвин и ст. Хвойную Октябрьской железной дороги, в 193-ю стрелковую дивизию на Брянский фронт и другие соединения и части, где складывалась особенно тяжелая обстановка, а также в 86-ю артиллерийскую бригаду на Дальний Восток, прошедшую позднее боевой путь до Берлина.

Работа по подготовке боевых резервов, начиная от подразделений Всеобща, отрядов народного ополчения и формирования воинских частей до маршевых пополнений и обучения

курсантов в эвакуированных воинских училищах и школах, была не кратковременной компанией, но продолжалась в ходе всей войны. Условия созданные в области дали возможность только Ворошиловоградской военной авиашколе подготовить 1539 летчиков. Б.А.Кочешков из Луганска пишет, что «...Ее воспитанники прямо из Уральска шли на фронт. 190 Героев Советского Союза, 9 дважды Героев воспитала эта школа. Курсантом школы был капитан Гастелло»[7].

Все годы Великой Отечественной войны в Уральске действовал военный аэроклуб, который подготовил более 1500 летчиков, из них К. Я. Малин был удостоен звания Героя Советского Союза, а Л.И.Беда совершил 214 боевых вылета на штурмовку укреплений и войск противника, за героизм и мужество в боях за освобождение Украины и Белоруссии бесстрашный летчик-штурмовик в октябре 1944 г. и в июне 1945 года дважды был удостоен медалей «Золотая Звезда». Генерал-лейтенант авиации «Заслуженный военный летчик СССР» погиб в декабре 1976 года при исполнении служебных обязанностей.

Бронзовый бюст установлен в родном Кустанае. Его именем названы улицы в городах Белоруссии, школа в Харькове. В военно-историческом музее ЗКГУ ему посвящен стенд фотодокументов с дарственными надписями прославленного советского аса Л.И.Беды.

Летом 1940 г. аэроклуб в Уральске окончила единственная летчица-казашка, штурман-стрелок Х. Доспанова. ХиуазКаирмановна была зачислена штурманом-стрелком в 588-й ночной бомбардировочный авиаполк. Боевые задания выполняла на Южном фронте, Северном Кавказе, в Закавказье, Украине и Белоруссии. На легкомоторном самолете она совершила 300 боевых вылетов. За храбрость и отвагу в Великой Отечественной войне она награждена орденами красной Звезды, Отечественной войны II степени, Красного Знамени, медалями «За оборону Кавказа», «За освобождение Варшавы», «За победу над Германией» и другими боевыми наградами. Дважды отважная летчица была тяжело ранена, но вновь возвращалась в строй и встретила Победу под Берлином. 7 декабря 2004 года Указом Президента Республики Казахстан ХиуазДоспановой было присвоено звание «Халық қаһарманы» с вручением знака особого отличия – Золотой звезды и ордена «Отан». В родном Атырау открыли памятник в ее честь и присвоили имя легендарной летчицы Дворцу спорта, а также в городе Алматы названа улица и в Уральске в 2010

году решением ономастической комиссии имя Х.Доспанова было присвоено уральской средней школе № 30.

После окончания Московской школы радиоспециалистов были переброшены во вражеский тыл в леса Белоруссии и Карелии Байсеитова Н., Дрейчук З.Д. и Макатова М., мужественно переносившие все тяготы и опасности партизанской жизни. Были удостоены боевых наград, Нурганым, кроме того, Почетного знака «Партизану Белоруссии».

Из стен главного корпуса Уральского пединститута, в котором размещалось Ленинградское училище связи им. Ленсовета, получавшее всестороннюю помощь города, вышли тысячи высококвалифицированных офицеров-радиостов. И до сих пор они ежегодно проводят встречи выпускников-ветеранов войны в актовом зале института, где тогда стояли их двухъярусные курсантские койки и примитивные печки из железных бочек. Одесское военное пехотное училище за хорошую подготовку офицеров, младшего командного состава и курсантских подразделений для фронта было награждено орденом Красного Знамени.

Таким образом, Великая Отечественная война показала всему миру профессиональные знания и умения вести боевые действия, высокое чувство патриотизма командиров Красной Армии. Советский Союз сумел за короткое время перевезти все учебные заведения вглубь страны и подготовить командиров, необходимых для Победы. А офицерские кадры, прошедшие подготовку в военно-учебных заведениях Казахстана являлись костяком военных кадров, в сформированных воинских частях 1941-1945 гг. Они оправдали доверие своего народа на полях сражения, своим тактическим и военным искусством превосходили во многом офицеров фашистской Германии.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Козыбаев М.К. История Казахстана. Алматы: Казахстан-Атамура. 1992. – С. 221.
2. Сборник документов и материалов по истории СССР (1917-1958 гг.). МГУ, 1966. – С. 408.
3. Казахстан в первый год Великой Отечественной войны. Алматы. 1993. – С.378.
4. ГА ЗКО, ф.4, оп.10, ед.хр.67, л.223.

5. ГА ЗКО, ф.4, оп.10, ед.хр.677, л.3.
6. Казахстан в период Великой Отечественной войны Советского Союза 1941-1945 гг., т. 1. – С.511-512.
7. П.Р.Букаткин. Казахстан–арсенал фронта.«Приуралье», 26 июня 1971 г.

БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫ ЖЫЛДАРЫНЫҢ ҚАРСАҢЫНДА

СИДАХМЕТОВ С.Е
М.Өтемісов атындағы БҚМУ магистранты

Биыл қабырғалы халқымыз бен еңселі еліміз үшін ерекше жыл. Әлем тарихындағы ең зілді де зұлматты соғыста әділеттің ақ таңы атқан Ұлы Жеңіске 70 жыл . Баршамыз үшін бұл жылдың орны да, орайы да бөлек. Бұл Жеңіс - бүкіл соғысқа қатысушылар мен тыл еңбеккерлерінің қажымас қайраты мен қайсар рухының жеңісі.

Батыс қазақстандықтар ел басына күн туған сұрапыл соғыс жылдары ұрыс даласында да, тылда да асқан ерлік пен ерен еңбектің үлгісін көрсетті. Шайқас алаңына жақын орналасқандықтан, біздің облыс Сталинград майданының тылы болып жарияланды.

Еліміз Тәуелсіздік алғаннан кейін тарих беттерін қайта саралап зерттеу батыл қолға алынды. Отан тарихы егемен ел талабына орай зерттеліп, бұрмаланып келген және ақиқаты ашылмаған мәселелер қайта қаралып, оған дерек көздерімен дәлелденген объективті бағасы беріле бастады. Соның нәтижесінде кеңестік идеология тыйым салып, қатаң бақылауға алған халық тарихы қайта зерделене бастады. Айрықша мән беріліп қайта зерттелуге тиісті тақырыптардың бірі - Ұлы Отан соғысы тақырыбын қайта зерделеу, айтылмаған, жазылмаған ақиқаттарды ашу - қазіргі заман талаптарының жаңа міндеті екені айқындалды. Соғыстың басталуы, халықтың майданға аттануы, қазақстандықтардың ерлік көрсетуі т.б. мәселелерді ғылыми арнадан

қайта зерделеу және бұрын айтылмаған соғыс жылдарындағы халықтың ауыр әлеуметтік-тұрмыс жағдайларын зерттеудің маңызы артып, бүгінгі өмір өмір талаптарының өзекті мәселесіне айналды.

Соғыс кезінде Кеңес үкіметінің жеңіске жетуі, Одақтас республикалардың арасындағы тығыз этнобайланыс пен өзара ынтымақтастық, тиімді әлеуметтік-экономикалық ахуалдан болды. Қазақ жері басқа республикалар тәріздес майдан сұранысын дер кезінде қамтамасыз етіп отырды. Оның ішінде индустриалды-аграрлы салалары сол заманда ерекше дамыған Батыс Қазақстан (Батыс Қазақстан, Ақтөбе, Гурьев облыстары) аймағының Ұлы Жеңіске қосқан үлесі бір төбе. Батыс Қазақстан аймағы - республикамыздың басқа өңірлеріне қарағанда майданға жақын орналасқан, майдан мен тылды байланыстырған негізгі қатынас жолы, майданның қосымша күш беруші тірегі және соғыстың негізгі қиындығын бастан өткерген өңір[1.36].

Батыс Қазақстан өңірі нақты ұрыстар шебіне жақын болғандықтан, өңір халқы басқа аймақтарға қарағанда соғыс ауыртыпалықтары мен күнделікті өмір қиыншылықтарын көп кешті, бейбіт халықтың неміс әскери ұшақтарының жиі бомбалауының астында қалып отырғаны белгілі. Бірақ халықтың соғыс жылдарында көрген қиыншылықтары, әлеуметтік жағдайы, жұқпалы ауруларға, аштыққа ұшырау себептері, наразылықтардың болуы, мобилизациядан жалтару, қашу, тіпті Орта Азия республикаларына жаппай көшуге әрекет жасауы т.б. мәселелер бүгінге күнге дейін айтылмады десе де болады. Кеңестік дәуірдегі зерттеулер негізінен үстем идеология тарапынан зерттеліп, соғыс кезіндегі халықтың шынайы өмірі толық ашылмады. Сондықтан, Ұлы Отан соғысы жылдарындағы Батыс Қазақстан халқының майданға аттануы, олардың тылдағы жеңіске қосқан үлесімен қатар соғыс жылдарындағы өңір халқының әлеуметтік әл-ауқатын бүгінгі ғылымның биігінен талдап, ұлттық ғылыми көзқарас тұрғысынан баға беру, оны тереңірек зерттеу бүгінгі күннің кезегін күтіп тұрған маңызы зор, өзекті мәселе болып табылады.

Ұлы Отан соғысы қарсаңында Батыс Қазақстан Облысы Қазақ КСР құрамында маңызды ауданның бірі ретінде өркендеді. 1940 жылы аймақта 381 мың адам тұрған. Өте ыңғайлы географиялық тұрғыда орналасқан облыс, соғыс қарсаңында және соғыс барысында Қазақстан мен Поволжье және Оңтүстік Оралды қосқан байланыстырушы аймақ ролі қызметін атқарды. Нәтижесінде облыс аймағының шаруашылығы курт дамыды. 1939 жылдың тамыз айында Орал-Елек теміржол

линиясы іске қосылды. Жайық өзені үстімен кеме қатынасы, сонымен қатар, автокөлік, әуе транспорты жолға қойылды. Далалық жұмыстарда, 554,2 мың га құрайтын егістік алқаптарында үш жарым мың трактор және тоғыз жүз мың егін жинаушы комбайын еңбек етіп, ауылшаруашылық жұмыстарын механикаландыруға мүмкіндік туғызды. Облыста денсаулық саласы тек 30-жылдардың II-жартысында қарқынмен дами бастады. Ұлы Отан соғысы қарсаңында облыста 1405 орындық амбулаториялық ем қолданатын 117 аурухана мекемесі, 187 акушерлік-фельдшерлік пункт, 36 перзентхана болды. Онда 188 дәрігер, 1097 орта медицина қызметкері жұмыс істеді. Сөйтіп, әрбір 10 мың тұрғынға шаққанда 5 дәрігер мен 37 төсек орнынан келді [4.896]. Облыс орта медициналық қызметкерлер санынан біздің облыс, тек Қарағанды облысына ғана жол берген. 1920 жылы болған 3 балабақшаның орнына, 1940 жылға таман 37-сі ашылды. Ал А.С.Пушкин атындағы педагогикалық институт ашылған уақытынан бастап, мамандар даярлауды 12 есе ұлғайтты.

Соғыс қарсаңында облыста сауатсыздық толығымен жойылды. 1913 жылмен салыстырғанда білім алушылардың саны 4 есе, мұғалімдердің саны 6 есе өсті. А.С.Пушкин атындағы Орал педагогикалық институты ашылған кезінен бастап студенттер санын 12 есе ұлғайтып, соғысқа дейінгі 5 жылдықта Батыс-Қазақстан, Ақтөбе, Атырау, Қарағанды және Оңтүстік Қазақстан мектептерінде білім беретін 585 жас мамандарды даярлады. 1940 жылға қарай оқу орнына бөлінентін қаржы көлемі 5 млн 161 мың сомды құрады [2.6 б].

1923 ж. басталған халық шаруашылығын қалпына келтірудің алғашқы жылдары қирап бүлінуден аман қалған ескі құрал-жабдықтар ғана жөнделіп, іске қосылды. Облыс өнеркәсібін қалпына келтіру мен қайта құру барысында 1926 ж. қарашада губерниядағы ең қуатты бұрынғы Карев байдың диірмені іске қосылды. Сонымен бірге былғары кәсіп орны мен механикалық зауыт жаңа станоктармен, құрал-жабдықтармен қайта жарақтандырылды. 1927 ж. тамызда қалпына келтірілген консерві зауыты Орал қаласындағы барынша механикаландырылған кәсіпорынға айналды. 1928 жылдың тамыз айында құрылысы басталған жаңа электр станциясы келер жылдың соңында ток берді. 1929 ж. қолға алған қасапхананың қайта жарақтандырылуы біткен кезде ол шын мәнінде жаңа кәсіпорынға — Орал ет комбинатына айналды. Бірінші бесжылдықтың соңында оның 11 негізгі, 7 қосалқы цехында 1600-ден аса жұмысшы еңбек етті, күн сайын 800 бас ірі қара өңделіп, 25-30 мың банкі ет консервісі

дайындалды. Құны 23 мың сом, ұзындығы 264 км Орал-Орынбор темір жолы соғыс қарсаңындағы бесжылдықтың ірі құрылысы болды. 1931 ж. мия өндеу зауыты іске қосылды [4.446].

Майдан шебінен миллиондаған адамдарды, мыңдаған кәсіпорындарды, мәдениет пен ғылым мекемелерін көшіру күтпеген жағдай болса да, алайда ол экономиканы қайта құрудың маңызды құрамдас бір бөлігіне айналды. Сонымен, эвакуацияланған зауыттар мен фабрикаларды орналастыру процесі қалыптасқан еңбек бөлінісін, аймақтық ұзақ мерзімді даму мүдделерін, түрлі өнеркәсіп тораптарын жасауды есепке алу арқылы жүзеге асырылды.

Қоныс аударған зауыттар мен фабрикаларды орналастыратын негізгі аймақтар Алматы, Орал, Петропавл, Шымкент, Семей, Қарағанды, Ақтөбе, қалалары болды[3.442 б].

Басқарушылық-әкімшілік жүйедегі қалыптасқан өзгерістерге, ұжымдастырушылықтағы қиындықтар мен ашаршылық, қуғын-сүргін мен экономикадағы, мәдениеттегі қиыншылықтарға қарамастан, көпұлтты Батыс-Қазақстан халқының қайсар еңбектерінің арқасында, Ұлы Отан соғысының қарсаңында, соғыстың ең ауыр күндеріне төтеп бере алатын халық шаруашылығын қалыптастырды [2.9 б].

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Аликулова Н.С. //Автореферат//. Ұлы Отан соғысы жылдарындағы Батыс Қазақстанның әлеуметтік - экономикалық жағдайы. Орал.-2010.
2. Букаткин П.Р. Запдноказахстанцы в годы суровых испытаний (1941-1945). г. Самара.- Чапаевская укрупненная типография.-167 стр.
3. Қазақстан тарихы (Көне заманнан бүгінге дейін). Бес томдық. 4-том.- Алматы: «Атамұра», 2010, 752 б.
4. Батыс Қазақстан облысы. Энциклопедиясы.-Алматы: «Арыс» баспасы, 2002.-592 б.

ЖЕҢІС ТУЫН ТІККЕН БАТЫР – РАҚЫМЖАН ҚОШҚАРБАЕВ

БЕРДІҒАЛИЕВА Л.А.

**Назарбаев зияткерлік мектебінің мұғалімі,
тарих магистрі**

«Мың өліп, мың тірілген» қазақ халқы тарихта небір зұлматты жылдар мен қанды қырғындарды бастан өткеріп, бүтіндей бір ұлттың жойылып кетуіне жол бере жаздаған қаншама сұрқия саясат пен арамза әрекеттерді бастан өткерді. Солардың «ат ауыздығымен су ішкен, ер етігімен су кешкен» ең бір қайғылы кезеңдері Ұлы Отан соғысымен байланысты. Еліміз тәуелсіздік алғаннан кейін осы соғыспен байланысты бұрын бұмаланып келген немесе тиісті деректердің жоқтығынан мүлдем кереғар түсінік қалыптастырып келген фактілердің беті ашылып, көптеген жауынгер азаматтардың еленбей келген ерліктері тарихтан лайықты орнын алды. Солардың бірі – Рақымжан Қошқарбаев.

Рақымжан Қошқарбаев 1924 жылы 19 қазанда Ақмола облысының Астанаға жақын орналасқан Тайтөбе ауылының маңындағы қыстақта дүниеге келді. Рақымжанды тағдыр еркелете қоймады. Ол ата-анасынан ерте айырылды. 4 жасында анасы дүниеден өтті, ал әкесі болса, жалған саяси жаламен сотталып, ГУЛАГ лагерьлерінде болды. Осылайша тағдыр тауқыметін ерте бастан кешке Рақымжан жоғарыда аталған Тайтөбе селосындағы балалар үйінде тәрбиеленді. Сондықтан ол жастайынан өзі тырмысып, алға ұмтылмаса, көздеген мақсатына жете алмайтындығын жете түсінді. Аталған тәрбие орнында жеті жылдық мектепті аяқтаған соң, Балқаш қаласында фабрика-зауыт училищесінде білімін жалғастырды [1].

Р.Қошқарбаев 18 жасында әскерге алынып, алғаш әскери өмірі 1942 жылдан басталған болатын. Осы сәттер туралы Р.Қошқарбаевтың інісі К.Мұсабеков былай дейді: «жылап-еңіреп Рақымжанды әскерге шығарып салғаным есімде. Мүсекең (Р.Қошқарбаевтың әкесі) 1943 жылы лагерьден ақталып қайтып келген соң, сол кісімен бірге Қырғызстанға бауырымды іздеп барып, оқып жатқан әскери училищесін көріп қайтқаным да жадымда»[2]. Р.Қошқарбаев Бішкек қаласындағы жаяу әскер училищесін ойдағыдай аяқтап, Қостанайда жасақталып жатқан 151-атқыштар бригадасына жолдама алып, атқыштар батальонының взвод командирі болып

тағайындалады. Бригада дивизияға айналған кезде лейтенант Р.Қошқарбаев 674-полктің бірінші батальоны бірінші взводының командирі болған еді. 1942 жылдың 28 сәуірінде алты эшелонға тиеген құрама Қостанайдан Солтүстік Батыс майданына аттанады. 7-11 мамыр аралығында «Валдай» стансасында эшелонның жүгі толықтай түсіріліп, жерлес жауынгерлер 180 шақырымдық жолды маршпен артқа тастап, Пола – Борки – Березовка ауданындағы қорғаныс шебіне жетеді. Дивизияның көптеген бөлімшелері Одерден өткен кезде ерекше ерлік көрсетті. Әсіресе, 674 және 756-полктардың жауынгерлері көзге түсіп, өздерінің ерлігімен барша әскердің мақтанышына айналады. Германияны настанасы Берлинге алғаш кірген де – осы дивизия, осы аты аталған полктер болды [3].

Берлинге жақындаған сайын қызу соғыстар өрши түсті. Әсіресе, Рейхстаг, Ішкі істер министрлігі, яғни «Гиммлер үйі» тұрған ауданға ерекше көңіл бөлінді. Себебі, XIX ғасырдың аяғында Рейхстаг – неміс парламенті – герман мемлекетінің негізгі символына айналды. Оны алу соғыстың аяқталғанын білдіреді. Үшінші рейхтың ұясы болған түсі суық сұрғылт ғимарат кайзер Вильгельм I тікелей араласуымен 1884 жылдың 29 маусымында парламент үйі ретінде салына бастаған. Оның құрылысы 10 жыл бойы жүріп, тек кайзер Вильгельм II тұсында ғана мәресіне жетті. Бұл ауданда 400-ден астам темір-бетон құрылыс салынған. Осындай мығым бекіністі бұзып, алапат қарсылыққа төтеп берген кеңес әскері жауды қаланың орталығына қарай тықсыра түсті. Жоғарыда аталған екі полктан екі батальон ерекше көзге түсті. 756-полктен капитан С. Неустроевтің батальоны. Ол осы полктегі бірінші батальон болатын. 674-полктен майор Твердохлебовтың батальоны. Бұл да полктегі бірінші батальон еді. Рақымжан Қошқарбаевтың взводы осы батальонда 30 сәуірге қараған түні шабуылдаушы батальондар Шпрее өзенінен өтіп, бес қатарлы үлкен үйге жақындай түсті. Бұл «Гиммлер үйі» еді. «Гиммлер үйімен» екі арасы шамамен 300 метрдей. Бірақ ең қиын майдан шебі де тап осы 300 метр жер еді. Барған сайын алаңда жарылыс пен қисапсыз атылған оқ жиілей түсті. Рейхстагтың бір кездегі сәнді терезелері кірпішпен бітеліп, саңылаулардың арасынан үздіксіз атылған пулемет оқтары ұшқындап тұрды [4]. Неміс әскері соңғы шайқасқа тандаулы әскери бөлімдерін қосты. Осы сәттер туралы Р.Қошқарбаев: «бас көтерсең-ақ қарсыдан оқ борап кетеді. Әр көтерілген сайын 6-7 метрден артық жүгіре алмаймыз. Бораған оқ маңайымызды тіміскілеп жүр. Осы кездегі қиындықты қазір қағаз жүзінде жеткізу де қиын. Тізе мен шынтақтан сау-тамтық жоқ,

қолымыз да жырым-жырым. Гимнастеркамыз терден шылқылдап кетті. Сағатыма қарасам, біз «Гимнлер үйінің» астыңғы қабатынан секіріп түскеннен бері үш сағаттай уақыт өтіпті, сонда жылжып барған жеріміз 50 метрден аспайды» – деп сыр шерткен [5].

Рейстагқа алғаш ту тіккен Р.Қошқарбаевтың ерлігіне көптеген адамдар куә болып, өздерінің естеліктерінде осы сәттер туралы жазып қалдырады. Рейстагқа ту тігу – бес жылға созылған қанды қырғынның соңғы нүктесін қою деген сөз. Бораған октың астында 360 метр жерге сегіз сағат жылжып, жау ордасының қабырғасына аман жетіп, Жеңіс туын қадау, бір қарағанда, кездейсоқ сәттілік болып көрінуі де мүмкін. Алайда бұл кездейсоқтық емес еді. Жалынды жігіт, взвод командирі, лейтенант Рақымжан Қошқарбаевқа Рейхстагқа туды тігуге тиісті тарихи жауынгерлік бұйрықпен бірге жалауды батальон командирі Давыдов пен саяси жетекші Васильченко табыс етті. Жан-жақтан бораған оққа қарамастан Рақымжан Қошқарбаев және жанындағы жігіт Григорий Булатовпен бірге бұйрықты бұлжытпай орындап, 30сәуір 18 сағат 30 минутта Рейхстагтың пронтонына бірінші болып жеңіс туын тікті[1]. Бұл Матросовтар жасаған ерлікке пара-пар көзсіз батырлық, шешуші сәт еді. Ол сәт қуаныш пен қасіреттің, өлім мен өмірдің, жеңіліс пен жеңістің соңғы сұрапыл жанталасы, фашизмнің күлі көкке ұшар алдындағы ақырғы жанталасы еді. Сол бір минуттардағы қазақ батырының жан дүниесінде болып жатқан ғажайып бұлқыныстарды, ұлы жарылыстарды сөзбен айтып жеткізу мүмкін емес.

Кеңес Үкіметінің басшылары бұл соғысты Ұлы Отан соғысы деп жариялады. Барлық ұлтты сол Отанды қорғау үшін күреске шақырды. Отан біреу деген ұғымды саналарына сіңірді. Қазақтар да сол үшін жан аямай шайқасты. Ерліктің үлгісін көрсетті. Бірақ сол ерлікті бағалауға келгенде Кеңес Үкіметінің басшылары нәсілшілдікке, кемсітушілікке бой алдырды. Рақымжан Қошқарбаевтың кезінде бағаланбай қалған ерлігі соның мыңнан бір дәлелі.

Осы ерлік туралы 1945 жылдың 3 мамырында Берлинде шыққан «Воин Родины» газеті: «Они отличились в бою! Родина с глубоким уважением произносит имена героев ... над цитаделью гитлеризма они водрузили знамя Победы. Запомним имена храбрейших: лейтенант Кошкарбаев, красноармеец Григорий Булатов. Плечом к плечу вместе с ними сражались другие славные воины: Проворотов, Лысенко, Орешко, Почковский, Бреховский, Сорокин. Родина никогда не забудет их подвига. Слава героям!» - деді. Осы газет осы жылдың 16 қыркүйегіндегі санында: «Рейстагқа алдымен жетіп, оның

мандайшасына жалау тіккендер: лейтенант Қошқарбаев пен қызыл әскер Булатов. Күмбезіне Жеңіс туын қадағандар: Егоров пен Кантария. Сондай-ақ Рейхстагқа өз жауынгерлерімен бірге алдыңғы лекте лап қойғандар: Сцянов, Грищенко, Неустроев, Давыдов, Логвиненко» - деп нақтылады [5].

Сондай-ақ, соғыста «Правданың» тілшісі болған Борис Горбатов 1948 жылы «Литературная газетадағы» мақаласында Рейхстагқа алғаш аяқ басқан Р.Қошқарбаев пен Г.Булатовтың әрекеті жауынгерлік ерлік пен қаһармандықтың ғажайып үлгісі болып табылатындығын тамсана отырып жазса, «Герой штурма Берлина» деген естелігінде: «Пора кончать сравнивать наших войнов на орла и беркута. Какой орел, беркут может сравняться на казаха Кошкарбаева, который на моих глазах водрузил Знамя Победы над Рейхстагом, несмотря на сильный и ураганный огонь немцев», - дейді[6].

Қазақстандық майдандастары Рақымжан Қошқарбаевтың Рейхстаг баспалдақтарына бірінші болып жетіп, ту тіккенін М.Кантария мен М.Егоров та «Знамя Победы» («Молодая гвардия», 1975) кітабында зор ілтипатпен айтады. Дивизия командирі В.Шатиловтың «Знамя над Рейхстагом», полк командирі Ф.Зинченконың «Герой штурма Рейстага», батальон командирі С.Неустроевтың «Путь к Рейстагу» кітаптарында да лайықты орын берілген.

Берлинге шабуылдың бел ортасында болып, талай тарихи сәттердің куәсіне айналған публицист Мартын Мержанов өзінің 1983 жылы шыққан «Так это было» атты кітабында фашизм ордасын ойрандаудың жай-жапсарын жан-жақты суреттейді. Соныңбіржерінде автор Рейхстагқа ту тігушілердіңбірі сержант М.Ереминніңестелігінбереді: «...В 14 часов 25 минут нам удалось добраться до Рейхстага и водружить флаг на крайней колонне центрального входа... С другой стороны Рейхстага такой же флаг водрузил Рахимжан Кошкарбаев из 150-дивизии, а позже много других. Здесь были флаги П.Смирнова, Н.Беленкова, Л.Сомова, А.Коршука, Г.Булатова, Д.Алексеева, Б.Япарова»[7].

62 жылдан соң Рақымжан Қошқарбаевтың Рейхстагқа бірінші болып ту тіккені анықталды. Бұл ерлігі жайында кезінде Қошқарбаевтың өзі де жазған болатын. Ұлы Жеңістің 20 жылдығында соғыс ардагерлері Мәскеуге шақырылған. Сонда Кантария 150-ші дивизияның Рейхстагқа тігілген туын Қызыл алаңға ұстап шығады. Сол топта Рақымжан Қошқарбаев та болған. Ол Кантарияның қолынан туды

жұлып алып: «Бұл туды Рейхстагқа бірінші мен тіккенмін»,- деген. Шындықты білетіндер оған қарсы келмейді [8].

2004 жылы "Рейхстагқа ту тіккен Рақымжан Қошқарбаев" атты естеліктер жинағы шықты. Оның авторларының бірі майдангер жазушы Әзілхан Нұршайықов естелігіне үңілсек, Қошқарбаевтың тиесілі Алтын Жұлдызын ала алмай жүргені жөніндегі мәселе Ұлы жеңістің әр мерекесі сайын көтеріліп отырған. Алайда, Қазақ елінің тас қабырғаны бұзған бір ұлының ерлігі жөніндегі өтініші мәскеуліктердің тас мандайларын бұза алмаған. Бұл ретте мынадай да оқиға орын алған екен. «Қазақ КСР-ның құрылғанына 60 жыл толу мерекесі қарсаңында он шақты соғыс және еңбек ардагерлері қол қойған, белгілі мәселе бойынша жазылған хат КСРО Жоғарғы Кеңесіне (Л.Брежневке) жолданады және Қазақстан тойына оның да қатысатыны белгілі болғаннан кейін Республика Компартиясы Орталық Комитетінің І-ші хатшысы Д.Қонаевқа Қошқарбаевқа тиесілі болған Алтын Жұлдыз мәселесін ауызба ауыз айту тапсырылады. КСРО Жоғарғы Кеңесіне жолданған хат оның төрағасы Брежневтың қолына тигенде ол: «Біз енді ешқашан Отан соғысы оқиғасына оралмаймыз. Ол ескірген дүние», - деп жауап қайтарыпты. «Басқалардың ерлігін ескерудің орнына мынадай ойда жүрген "көсеміміздің" өзі, сол соғыс жеңіспен аяқталғаннан кейін омырауына төрт Кеңестер Одағының Батыры белгісі мен "Жеңіс" орденін тақты ғой. Ой, бәтуасыз бодандық десеңізші!» деп жазады майдангер жазушы[1].

Ол Ұлы Отан соғысынан кейін де туған жеріне оралып, өмірінің соңғы күндеріне шейін жүрегі елім мен халқым деп соқты. Соғыстан кейінгі жылдары азат етілген аумақтағы әскерлердің құрамында қызмет етті. Ал 1964-1967 жылдары Ақмола облысының атқарушы комитетінде нұсқаушы, Қазақ КСР Министрлер кеңесі жанындағы қоныс аударушылар жөніндегі басқармада инспектор болған. Ал 1967 жылдан бастап «Алматы» қонақ үйінің директоры қызметін атқарды. 1988 жылы 10 тамызда Алматыда қайтыс болды. Соғыс шеруін Берлинде жеңіспен аяқтаған Рақымжан Қошқарбаев майдандағы ерліктері үшін «Қызыл Ту», «1-ші дәрежелі Отан соғысы» ордендерімен және «Берлинді алғаны үшін», «Варшаваны азат еткені үшін» медальдармен марапатталды. Рейхстагқа ту тіккені үшін «Жауынгерлік Қызыл Ту» орденінің иегері болды. Ал 2001 жылы «Халық қаһарманы» атанды. Берлиндегі кеме жасайтын «Варфи» заводына Р.Қошқарбаевтың есімі берілген. Сонымен қатар еліміздің бас

қаласының бір көшесіне, туған ауылына, сол ауылда орналасқан мектептің атына батырдың есімі берілді[1].

Қорыта айтсақ, ерліктің аты ерлік. Оны дұрыс бағалау аса маңызды. «Ел намысын ер сақтар, ер атағын ел сақтар» демекші, батырының бейнесін, ерлігін ұмытпай, қаһарман ұлын ел мәңгі есте сақтайды.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Рейстагқа ту тіккен Рахымжан Қошқарбаев. Естеліктерді құрастырып, алғы сөзін жазған О.Темірханов. – Алматы: Жібек жолы, 2005 ж. – 216 б.
2. Аупбаев Ж. Халық ала алмаған қамал. // Егемен Қазақстан. №1, 1 қаңтар, 1999 жыл, 5 б.
3. Аупбаев Ж., Мыңбай Н. Халық алған қамал. // Егемен Қазақстан. №90, 11 мамыр, 1999 жыл, 3 б.
4. Алпыс екі жылдан кейін аяқталған ақиқат. // Алтын Орда. 11-17 мамыр, 2007 жыл, 1-5 бб.
5. Кәрменов Ж. Сол бір кездесу. // Түркістан. №3, 15 қаңтар, 2004 жыл, 4 б.
6. Жанайбекова А. Ұлы Жеңістің ерекше оқиғасы. // Отан сақшысы. №22, 20 мамыр, 2000 жыл, 6 б.
7. Ямской Н. П. Кто брал Рейхстаг. Герои по умолчанию. — М.: Олма-Пресс, 2006; Информационный портал "Закон", «Знамя над рейхстагом водрузил Рахимжан Кошкарбаев - официальное подтверждение Института военной истории МО России», <http://www.zakon.kz/our/news/news.asp?id=30101704>
8. Шойбекова А. Қаһарман Қошқарбаев. // Астана ақшамы. 22 қыркүйек, 2011 жыл, 4 б.

ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫ МАТЕРИАЛДАРЫН МЕКТЕПТЕ ОҚЫТУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

УРАЛОВ М.

**Дарынды балаларға арналған мамандандырылған
С.Сейфуллин атындағы №11 облыстық мектеп-интернат
кешенінің мұғалімі**

«Қазақтың қаны бір, жаны бір жолбасшысы - мұғалім. Еліміздің азғана жылдық ояну дәуіріне баға беру үшін алты алаштың баласы бас қосса, қадірлі орын-мұғалімдердікі» - деп Мағжан Жұмабаев айтқандай, бүгінгі жаһандану заманында бұл киелі де, қасиетті мамандықтың алар орны биік. Олай дейтін себебіміз, әлеуметтік - экономикалық өзгерістер адам санасындағы күрделі жаңғыру үрдісімен астаса жүріп жатыр, оның өрісін едәуір кеңейте түсуді, бұл істі білім беру жүйесі арқылы жүзеге асатыны түсінікті. Соның ішінде педагог мамандардың мәртебесінің құқықтары, міндеттері мен жауапкершілігі жайлы Қазақстан Республикасының Білім туралы Заңының жетінші тарауында арнайы жан-жақты қарастырылған. Ал, педагог қызметкердің міндеттері туралы 51-баптың 3-бөлімінде: «Өзінің кәсіптік құзыреті саласында тиісті теориялық және практикалық білімді және оқыту дағдыларын меңгеруге; білім алушылардың жоғары имандылық, ата-аналарына, этномәдени құндылықтарға құрмет көрсету-» рухында, қоршаған дүниеге ұқыпты қарауға тәрбиелеуге, олардың өмірлік дағдыларын, біліктіліктерін, өздігінен жұмыс істеуін шығармашылық қабілеттерін дамытуға...» тағы сол сияқты міндеттер жүктелген III.

Соған орай, қазіргі заман педагог қызметіндегі басты ерекшеліктердің бірі - болашақ ұрпақтарға рухани тұрғыдан ықпал жасауды нығайту, сол арқылы қоғамның лайықты азаматтарын, Отан қорғаушыларын тәрбиелеп шығару. Бұл, тіпін айнала қоршаған дүниеге ғылыми көзқараспен қарап, өз ісіне сергектік пен шыдамдылықты қару етіп алу қажет.[^]

Соның ішінде тарих мамандарын дайындаудағы жоғары оқу орындарының басты міндеттерінің бірі - тарихи ілім-білімнің біржақтылығынан арыла отырып, өткен тарихымыздың шынайы бейнесін жасау. Тарих ғылымы нақты тарихи жағдайды саралау әдісін қолдана отырып, тарихи фактілерді зерттеліп отырған уақыттың көзі мен талдап бағалауға ұмтылуы керек.

Өйткені, бәрімізге белгілі КСРО құрамында болған Қазақ елінің тарихи шектен тыс идеологиялық тәуелділікте болғандығы, көптеген

ұрпақтарымыздың Отан тарихының құндылықтарын игере алмай қалғандығы өкінішті.

Отандық тарих ғылымы саласындағы терең зерттеулердің негізінде тұрған Ш.Уәлиханов атындағы Тарих және Этнология институтын ұзақ жылдар басқарып, дәмі-тұзы таусылғанша барлық күш-қуатын тарих ғылымына арнаған, академик М.Қ.Қозыбаевтың есімін ерекше атауға тұрарлық. Болашақ тарихшы мамандарды даярлау барысында алдыменен тарихты меңгерудегі дәлелдер мен дәйектерге мән беретініміз рас. Әсіресе, кешегі Ұлы Отан соғыс кезеңіндегі оқиғаларға жан-жақты ғылыми талдаулар жасап, жаңаша көзқараспен қарау керектігіне міндеттер жүктейді. Себебі, тарих - ойға бағындырылған, қателеспеу қажет. Отандық тарихымыздың бұрмалануы, орталықғың ұлтқа деген нигилистік көзқараста болуы кеңестік жүйеде де қайталанды. «XX ғасыр - қасірет кезеңі» - деп атшыуы бекер емес. Қаншама ұрпақты қайғы-қасіретке душар еткен оқиғалардың бірі -Ұлы Отан соғысы. Әлі де Ұлы Отан соғысының жеңісін жоққа шығарғысы келетін қоғамда әр түрлі жансақ пікірлердің кездесіп калатындығы байқалады. Қарапайым халық үшін Кеңестер Одағы көп ұлтты мемлекетке өмір сүргендігін ұмытта болмайды. Өзінің әлеуметтік және саяси құрылыс жағынан ешбір ымыраға келмейтін елдер КСРО мен антигитлерлік одаққа бірігіп, ортақ жауға қарсы бірігіп, жеңіп шықты.

Соғыс жылдарында Қазақстан КСРО-ң құрамдас бөлігі ретінде өзінің экономикалық ресурстарымен де, адам күшімен де ортақ жауды жеңуге зор үлес қосқаны мәлім.

Соғыстың саяси-әлеуметтік оқиғалар жөніндегі шындықтың бұрмалавдына академик М.Қ.Қозыбаев мынадай деректер келтіреді: «... соғыс тарихының бір кезде «халықтар көсемінің» өзі ұсынған сталиндік үлгісімен, онан кейін тоталитарлық жүйенің әрқилы кезендерінде аздаған өзгерістерге ұшырағанымен, идеологиялық тұрғыда бәрі бір сол қалыптың шектеуінде жазылып келгендігінде еді»

Соғыстың алғашқы ауыр шағында майданға республикадан көп адам жөнелтілді. Оларды соғыс өнеріне баулып үйретудің езі қысқа мерзімде іске асырылды. Алғашқы кезде Қызыл Армияның орасан зор шығындарға ұшырап, Еділ бойына дейін шегінуі, соғыс техникасының жетіспеуі, оларды адам күштерімен толтыруға мәжбүр болды. Сол сәттерде жауынгерлердің жанармай құйылған шөлмек алып танкіге қарсы ұмтылуы немесе оның шыюқыр табанына жарылғыш заттармен қоса өздері жатып, құрбан болуы кездейсоқ нәрсе емес еді. Мұнда ерлік пен батырлықтың үлгісімен қоса ел қорғанысын ұйымдастырудағы қателіктер мен қатыгездіктер де көрініп тұрса керек.

Белгілі ағылшын тарихшысы Александр Берт өзінің «Ресей 1941-1945 жылғы соғыста» деген кітабында:

«Қызыл армияның табанды қайсар солдаттарының бірі қазақтар болды. Қазақтар өзін жақсы жағынан көрсете білді. Тіпті, Сталинград шайқасының өзінде ең өжет, ержүрек, батыр солдаттар қатарында қазақтар жүрді»

Сонымен қатар, соғысты қазақ жауынгерлерінің көрсеткен ерліктері, батырлықтары өз дәрежесінде бағаланбауына көптеген мысалдарды да келтіру тарих алдындағы басты міндетіміз десек, артық айтқандық емес.

Фашистердің ұясы Рейхстагқа бірінші болып Жеңіс туын тіккен Рахымжан Қошқарбаев пен Григорий Булатовтар болатын. Өйткені, Рейхстаг қорғаныс шебінен не бары 300 метрде ғана еді. Екеуі де бұл аралыққа 7,5 сағат уақыт жұмсады. Жеңіс туын -тігеді. Әскери шенділердің «Жеңіс туын азияттар емес, славян өкілі, екіншісі «ұлы» көсемнің ұлты болсын» - деген бұйрығымен 1-мамыр күні ұлты орыс Егоров пен грузин Кантария .15 минутқа қайтадан «Жеңіс туын» тігеді. Бұл оқиғаның нағыз куәсі болған, сол дивизияның байланыс торабының командирі, аға лейтенант Ө.Тәшкенбаев еді. Ал Егоров пен Кантария Кеңес Одағының Батыры атағына ие болғанда, Қошқарбаев пен Булатовтар атаусыз қалып қойды.

«Ешкім де, ештеңе де ұмытылмайды» десек те, байтақ елдің жеңімпаз әскерінің символындай болған оған ресми түрде «Батыр» деген атақ көзі тірісінде бұйырмап еді.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаев 1999 жылы Жеңіс күнінің қарсаңында Ұлы Отан соғысының жеңімпаз жауынгері Рахымжан Қошқарбаевқа «Халық қаһарманы» атағын беру туралы жарлық шығарды. д

Қаулының мазмұны «1941-1945 жылдардағы Ұлы Отан соғысында көрсеткен ерлігі мен қаһармандығы үшін Рейхстагқа алғашқылардың бірі болып Жеңіс туын тіккен Р.Қошқарбаевқа (марқұм) - «Халық қаһарманы» атағы берілсін» - делінген.

Батырдың жұбайы Рахила Қошқарбаева - Яхина сол кездегі тебіренісін былай жеткізеді:«Дүниеде құдайдың бергені де ештеңе емес, бергенін қайтып алғаны да ештеңе емес, бірақ беретінін бермей, алатынын ала алмай қалғаннан артық қиянат жоқ па. деп қалдым. Бұл сөздерді егер Рахымжанның көзі отырса айтпаған болар едім, ол да айтқызбаған болар еді. Солай десем де неше жыл отасқан өмірімізде

ыстық - суығымызды бірге өткізген, бауыр басқан жан-жарымның немен тыныстап, нені көксегенін білмеу мүмкін емес болатын. Оның әділеттілікті күткені шындық еді. Осы сезімді түсінген маған да ол кісімен бірге ғұмыр кешу соншалық ауыр болды.

Рақаң аламан бәйгеде оза шауып келіп, олжасынан айрылған нысаналы жүйрік ретінде көрінетін де тұратын. Түйінді шешіп берген Елбасына рахметтен басқа айтарымыз жоқ»

Ия, «өз ұлын, өз ерлерін ескермесе, ел тегі қайдан алсын кемеңгерді»-деп Ілияс Жансүгіров жырлағандай Елбасының бүтінде батырлығын халқы мойындаған ұлының әруағын аспандатып, ерінің сағын сындырмай, елеп-ескеріп жатуы, Р.Қошқарбаев «әулетін ғана емес. туған халқын да қуантты. Кеш болса да, ұрпақ алдындағы аманат орындалып, тәуелсіздігіміздің көгілдір туы желбіреп, батыр әруағы риза болғандай сезінетініміз рас.

Соған орай, Елбасы Н.Ә.Назарбаев «Қазақстан-2030» стратегиясында, «Жана әлемдегі жана Қазақстан», «Қазақстан халқының әл-ауқатын арттыру - мемлекеттік саясаттың басты мақсаты, «Дағдарыстан жаңару мен дамуға» атты жыл сайынғы халыққа арналған жолдауларында және білім және ғылым саласындағы мамандармен кездесулерінде патриоттық сезімімен ерекшеленетін, ақыл-ойы сергек, бәсекеге түсе алатын нағыз азаматтарды тәрбиелеу міндеттерін қоғам алдына қояды.

Сондықтан тарих сабақтарында әр оқиға желісі бойынша деректерді дұрыс қолдана алған жағдайда, оқушыларды ерлікке, елжандылыққа, батырлық пен жауынгерлікке баулудағы мүмкіндіктерді пән мұғалімінің шеберлігіне байланысты болмақ.

Оқушылардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, оқушыларды отаншылдыққа, халықтар достығына тәрбиелеудің мынадай жолдары бар:

- Туған өлке материалын тиімді пайдалану;
- Елжандылыққа, достыққа баулудағы мемлекет қабылдаған құжаттарды рет-ретімен қолдана алу;
- өзіндік ізі қалған тарихи тұлғалардың қасиеттерін үлгі түіудағы енбеісгерін көрсету.

Осыған байланысты тарих пәні мұғалімдерінің заман талабына сай өзгеруі, олардың бойында кәсіби мәнді сапалар қалыптасып, жас ұрпақтың Отан тарихын менгерудегі іскерлігі мен біліктілігін

қалыптастыру мәселесінің өзектілігі артады. Кәсібін терең тусінетін. еңбекқор, өзінің теориялық білімін тәжірибеде жарата алатын мамандарға қоғам зәру екендігі түсінікті.

Қазақстан тарихының мұғалімі тереңірек ойланатын, өзіне үлкен тарихи, әрі саяси жауапкершілік жүктелгелі тұрғанын жүрегімен сезіну керектігіне белгілі тарихшы ғалым Т.Т.Тұрлығұл: «...260 жылдан астам отарлық бұғауда болған халықтың тарихын қазір қалай оқыту керек? Ұлттық тарихты оқытатын ұлтжанды ұстаз аталған мәселелердің солқылдап, майысып тұрғанын көз алдына келтіре алады, осыларды нығайтуға үлес қосудың жолдарын іздейді. Оның негізгі жолы- Қазақ мектептеріндегі оқушыларда ұлттық намысты қалыптастыру, оларды ұлтжанды етіп тәрбиелеу»- деп атап көрсетеді

Сол сияқты Қазақстан Республикасының тарихи сана қалптасуының тұжырымдамасында мектеп курсына тарихи оқиғаларға баға бергенде абай болудың керектігін, қандай болсын оқиғаға белгілі көзқарасты тануға тырыспау керектігіне мән береді.

Қортындылай келе, әрбір тарих пәні мұғалімі тек дайын күйінде жазылған оқулықпен шектелмей, шығармашылықпен жұмыс жүргізсе оқушыларды отаншылдық рухта тәрбиелеудің құндылығы биіктей берері сөзсіз.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. ҚР Білім туралы Заңы,- Алматы, 2008.
2. Берт А.Ресей 1941-1945 жылғы соғыста: М.:Прогресс. - 1967.
3. Егемен Қазақстан. - 1999. - 8-мамыр.
4. Аупбаев Ж., Мыңбай Н. Халық алған қамал. -Алматы, 1999.
5. Тұрлығұл Т.Т. Мектепте Қазақстан тарихын теориясы мен әлістемесі. - Алматы, 2003.- 226 бет.
6. ҚР тарихи сана қалыптасуының тұжырымдамасы. // Егемен Қазақстан,- 1995. - 30 - маусым.

**ҚЫЗЫЛ ТУ ОРДЕНДІ ЛЕНИНГРАД МАЙДАНЫНЫҢ
ҚАЗАҚША «ОТАНДЫ ҚОРҒАУ» ӘСКЕРИ ГАЗЕТІ**

СҮЛЕЙМЕНОВ С.Х.
БҚИГУ аға оқытушысы

Соғыс ойыншық емес. Батырлықты, ерлікті, жеңісті ешкім әкеліп
бермейді. Оны күшпен, қайтпас қайратпен, қылыштың қырында,
ұстараның жүзінде тұрып алу керек.

Ұланды полковник
Бауыржан Момышұлы

Бұл газет Ұлы Отан соғысының ең күрделі кезеңі 1942-1945 жылдардың аралығында шыққан. 1942 жылдың ортасында Ленинград майданында орыс, украин, белорусьтарды санамағанда Кеңес Одағының құрамына кіретін республикалар өкілдерінің ішінде қазақтар **бірінші** орында болды. Осыны ескерген Қызыл армияның Жоғары Саяси Басқармасы жауынгерлердің рухын көтеруге қамқорлық жасай отырып, қазақ тілінде газет шығару жөнінде шешім қабылдады. Округтік орыс тілінде шығатын майдан газетасы **«На страже Родины»**, **«Отанды қорғау»** деген атпен қазақша шығатын болды. Қазақша газеттің алғашқы саны 1942 жылдың 6-і қарашасында шықты. Газеттің қазақ редакциясында Түймебай Әшімбаев, Бисен Жұмағалиев, Ақмұқан Сыздықбеков алғашқы құрамда болды.

Газетте негізінен соғыс алаңдарындағы ерлік пен қаһармандықты жаза отырып, елменен майдан туралы байланысқа көп көңіл бөлген. Бұл газетте мынандай бөлімдер болды: **«Шет елдерде»**, **«Кеңестер Одағында»**, **«Қазақстанда»**. Осы газеттің 16 желтоқсан 1944 жылғы 103-ші санында **«Краснов совхозшыларының үлесі»** деген мақалада:

«Орал. Октябрь мерекесі қарсанында облыстағы алдыңғы қатарлы совхоздардың бірі – Краснов совхозы Қызыл армия қорына жоспардан тыс 582 тонна астық тапсырған еді. Совхоздың жұмысшылары Сталин жолдастың тарихи баяндамасымен бұйрығына жауап ретінде өз меншіктерінен 2100 пұт астық берді»-делінген. Сондай-ақ осы газеттің 1-ші қараша 1944 жылғы № 91 санында **«Малды қысқы жайылымға шығару»** атты мақалада:

«Батыс Қазақстан облысында малды қысқы жайылымға шығару басталды. Басқаларға қарағанда Жаңа-Қала ауданының колхоздары малды қысқы жайылымға шығаруға жақсы дайындалған. Мұнда 11919 тонна мал азығы дайындалды. Учаскелерден 6000 жылқы, 60000 қойға арнап базалар салынған. Малшылар үшін жылы үйлер салынды. Жергілікті өндіріс орындары малшылар үшін қысқа тон, пима және

жылы киімдер дайындады. Облыстық сауда бөлімі мал жайылатын учаскаларында 48 магазин ашпақ. Онда шай, керосин, сабын сатылады» - деп жазылған.

«**Отанды қорғау**» газеті 1944 жылдың 13-ші қыркүйегінде шыққан №77 санында. **«Қазақстан әйелдері Отан соғысы күндерінде»** - деген мақала жарияланған. Мақала авторы Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесі Президиумы Председательдің орынбасары Ш.Ермағанбетова. «Қазіргі қазақ халқының мындаған ұлдары Отан соғысы майдандарында неміс-фашист жауыздарымен шайқасуда. Олардың елдегі аналары, әйелдері, қарындастары, қажырлы қайратпен еңбек етіп, жауды біржолата жеңу сағатын жақындату үшін Қызыл Армияның жауынгерлеріне жәрдемдесуде.

Қазақтың атақты әйелдерінің бірі КСРО Жоғарғы Кеңесінің депутаты Ермұхатова Қалида. Орал ет комбинатының консерві цехында жұмыс істеп жүр. Ол үнемі өндірістік жоспарын асыра орындайды және өндіріс цехындағы ұйымдастыру жұмысына белсенді түрде көмектеседі. Жаксы жұмыс істегені үшін Ермұхатова жолдас «Құрмет белгісі» орденімен наградталды – деп жазылған.

«Қазақ болсаң-Батыл бол, неміске шап, қу немісті, Батысқа ереуіл сап!» деген ұран әр Ленинград қорғаушыларының әнұранына айналды. Сондай батырлардың бірі «Даңқ» орденінің II-III – ші сатысы, үш мәрте **«Ерлік үшін»**, (За отвагу), **«Ленинградты қорғаны үшін»** медальдарымен марапатталған Батыс Қазақстандық Ұланды аға сержант Ибат Құбашев туралы осы газетте көлемді мақала жарияланған. Қазақта **«Батыр жарасыз болмас»** деген мақал бар. Ибат Құбашев соғыс алаңдарында 6 мәрте жараланғанмен де әскери госпитальге барудан бас тартқан.

Жалпы газетте біздің Батыс Қазақстан облысы еңбеккерлерінің тылдағы ерен еңбегімен майдангерлердің қаһармандығы туралы өте көп ақпараттар берілген. Бұның өзі біздің облысымыздың Ұлы Жеңіске қосқан сүбелі үлесінің бар екендігін айғақтайды.

Газетте сонымен қатар елді,жерді сағынған қазақ жауынгерлерінің рухын көтеру мақсатында **«Кәні келіндер, ән салайық»** деген рубрикамен халық әндері: **«Шәпибаяу»**, **«Қызыл бидай»**, **«Қанатталды»**, **«Қызыл жасирен»**, **«25 ардақ»** **Балуан Шолақтың «Ғалия»** ,**Естай ақынның «Қорлан»**, **Мәриям Жагорқызының «Дударай»** тағыда басқа көпшілік сүйіп айтатын өлеңдер жарияланды.

Газетте майдангер ақындардың Отан, елге, халқына деген сүйіспеншілігіне бөленген өлеңдері де жиі жарияланып тұрды. Мысалы: Жұбан Молдағалиевтің *«Солдат сағынышы»*, Рақымжан Сансызбаевтың *«Сүйген қызға 5 оқ»*, Болат Асымовтың *«Талқандаймыз»*, Сағи Хамзиннің «Оралға» тағы да басқа көптеген шығармаларды айтуға болады.

Жалпы бұл газет 1945 жылдың шілде айына дейін толыққанды жұмыс істеп, алдына қойған мақсатты толық орындады. Енді осы газеттің редакциясының құрамында болған ардагер ағалар туралы бірер сөз:

Түймебай Әшімбайұлы 1918 жылы Жамбыл облысы, Шу ауданы, Жаңақоғам ауылында 1918 жылы 20 мамырда дүниеге келген. І дәрежелі *«Отан соғысы»*, *«Қызыл жұлдыз»*, *«Еңбек қызыл ту»*, *«Халық достығы»* ордендерімен, көптеген медальдармен марапатталды. Қазақ КСР Ғылым академиясының академигі.

Бисен Жұмағалиев 1922 жылы 22 желтоқсанда Тайпак ауданы Сайқұдық ауылында дүниеге келген. Орал облысында дүниеге келген II дәрежелі *«Ұлы Отан соғысы»* үш мәрте *«Еңбек қызыл ту»*, *«Құрмет белгісі»* ордендерімен көптеген мерекелік медальдармен марапатталған. Соғыстан кейін облыстық партия комитетінің нұсқаушысы, облыстық газеттің редакторы 1960-1971 жылдары Орал облыстық партия комитетінің, 1971-1985 жылдары Көкшетау облыстық партия комитетінің хатшысы, экономика ғылымдарының кандидаты. *«Степные зоры Приуралья»*, *«Обновленные степь»*, *«10 лет с М.Шолоховым»* атты кітаптарды жазған.

ҚАЗАҚСТАНҒА ХАЛЫҚТАРДЫ ДЕПОРТАЦИЯЛАУ ТАРИХЫНЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ

БАЛЫКОВА А.М.
т.ғ.к., БҚИГУ доценті

Халықтың көшіп-қонуы - адамдардың өзге өңірлерге, аймақ, қала немесе өзге мемлекетке қоныс аударуы, тұрғылықты мекенін ауыстыруы құбылысы болып табылады. Көші-қон үрдісі халықтың қоныстануы мен орналасуында, этнодемографиялық үрдістердің дамуында маңызды орын алады. Өзінің көлемі мен қуатына байланысты әр мемлекет пен халықтың тарихына сіңетін оқиға болып есептеледі. Бүгінде көші-қон үрдісі қоғамның әлеуметтік-экономикалық, саяси қалыптасуын жүзеге асыратын құбылысқа айналып отыр.

Бұрынғы кеңестік кеңістікте көші-қон үрдісі көптеген өзгерістер туғызды. Соның нәтижесінде еңбек қорларының қайта бөлінісі, әлеуметтік - экономикалық және құқықтық мәселелер сияқты бірқатар мәселелер туындады. Посткеңестік мемлекеттер арасында Қазақстан Республикасы ғана көші-қон қуатының күшті ағымына тап болған ел болатын.

Халықтың көші-қоны Қазақстан тарихында маңызды мәнге ие болды. Соның барысында көп ұлтты халық құрылымы қалыптасты.

Қазақстандағы көші-қон үрдісі қашанда ұйымдасқан сипат алды. Әсіресе, XX ғасырдың көлеміндегі жекелеген халықтарды Қазақстанға күштеп қоныстандыру, тың игеру барысындағы мемлекеттің жүз мыңдаған халықты Қазақстанға жоспарлы қоныс аудартуы, өнеркәсіптік және қорғаныстық бағыттағы нысандар құрылысының салынуы сияқты саясат болды. Қазақстан жері ұзақ тарихи уақыт бойында әртүрлі саяси және экономикалық мақсатпен қоныстандырылған миллиондаған адамдардың мекеніне айналып шыға келді. Нәтижесінде, көші-қон құбылысы халықтың сұранысы мен талап-тілегінің барысында туындамай, керсінше, мемлекеттің саясаты есебінен жүзеге асқан оқиғаға айналды. Осы оқиғалардың барысында Қазақстандағы халықтың жаңа құрамы мен құрылымы қалыптасып, жергілікті тұрғындар қазақ халқының саны мен үлес салмағы азая түсті.

XX ғасырдың көлемінде ұйымдасқан көші-қонның нәтижесінде Қазақстанға 5 миллионнан астам халықтың келген болатын. Оның ішінде 1,3 миллион адам Столыпин реформаларының жылдарында, 1,5

миллион халық тың және тыңайған жерлерді игеру барысында келген болатын. Соғыс алды жылдары, соғыстан кейінгі жылдарда Қазақстанға 2 миллионнан астам кәріс, неміс, шешен және басқа да ұлт өкілдерінің қатары көшірілді.

Көші-қон ағымы Қазақстанды 20 жылдардың ортасынан кесекөденең өтіп, бар халықтар мен этникалық топтарды қамтиды. Тарихшы-ғалымдар Кеңес билігінің осы кезеңдегі көші-қон саясатын әртүрлі болжамдайды. Олардың біреулері «ұлттарды халық қозғалысы жолымен жақындастыру, шын мәнінде, бір мемлекеттік ұлт пен өзгелерді кеңес интернационализмі мен коммунизмінің жалған идеологиясының тасасында араластыру»-дейді [1, б.54]. Екінші зерттеушілердің көзқарасынша, кеңестік тәртіп механикалық жұмысқа үйренбей, маусымды-далалық жұмысқа кәдіктенген жергілікті халыққа қарағанда, жоғары білікті, өнеркәсіптің еңбекке дағдыланған орыс-славян тұрғындарын қоныстандырған.

Қазақ АКСР-інің негізгі этностары санының өсімі төрт бағыт бойынша жүрген болатын. Оның біріншісі, 20 жылдардың ортасынан бастап келген халық ағымының қуаты республикадан кеткен халықтың санынан көптігіне байланысты туындаған оң көші-қон үрдісі, болды. Екіншіден, табиғи өсімнің өлімнен басымдығы болса, үшіншіден, автономиялық республиканың құрылуына байланысты республика территориясының ұлғаюы болып табылады.

Республикаға келіп қоныстанған халықтың саны аймақтан кеткен халық санынан артық болып, оң көші-қон айырмасы қалыптасты. Көшіп-қонушылардың басым көбі Украина, Поволжье, Ресейдің солтүстік, батыс, орталық аудандарынан келді. Олардың көбі егіншілікті аудандарға келіп орнықты. Мысалы, келген көшіп-қонушылардың 40,0 пайызы Ақмола мен Ақтөбе облыстарының жеріне келген.

Сонымен бірге, Орта Азия республикаларымен де көші-қоныс қарым-қатынасы орнады. Бұл құбылысқа ұлттық-территориялық шекараны межеллеу ісі де ықпал етті. Республиканың өз ішіндегі көші-қон үрдісі халықтың отырықшылануына байланысты, шөл аймақтардан суармалы және егіншілікті аудандарға келіп орналасуымен сипатталды. Осымен бір уақытта республикаға бірқатар этностар келіп қоныстана бастады. Осы уақытта Қиыр Шығыстан Орта Азия мен Қазақстанға кәрістер жаппай қоныстандырылды. Көші-қон үрдісіндегі келіссіз құбылыстардың бірі- заңсыз қудаланған халықтарды қоныстандыру. Қазақстанға тұтас бір этникалық топты күштеп орналастыру 1930

жылдардың аяғында басталды. Бұл оқиға Батыс Қазақстанды да жанамай өтпеді. 1937 жылы республикаға 96 мың кәрістер қоныстандырылса, оның 1839-і Батыс Қазақстанға, 1874-і Ақтөбе облысына орнықты.

Сондай-ақ, Қазақстан Орталық Комитеті Халық Комиссарлар Кеңесінің 1938 жылғы 3 наурыздағы қаулысында Орал облысына 500, Гурьев облысына 1322, Ақтөбе облысына 1285 кәріс отбасыларын орналастыру көрсетілген [2, Б.136-137]. 1939 жылы Батыс Қазақстан облысына келген қоныстанушылар аудан бойынша бөлінді. Олардың Приуральный ауданына 150 отбасы, Теректі ауданына 300 отбасы, Каменский ауданына 25, Бөрліге 150, Шыңғырлау ауданына 150 отбасы орналастырылды [3,б.8].

Батыс Қазақстан облыстық қоныстандыру комитетінің бастығы Ванниковтің баяндамасында «Орталық облыстардан келген кәріс отбасылары аудан бойынша былай бөлінді: келген 131 кәріс отбасыларының ішінен 89 отбасы 14 ұжымшарларға қоныстандырылды. Қалған отбасылар «Красный лесоруб» өнеркәсіптік артеліне орналастырылды. 89 кәріс отбасына арналған тұрғын үй құрылысына 137600 сом несие бөлінді» делінген [4,Б.84-88].

Гурьев облысына Қиыр Шығыстан 1937 жылы қараша айында келген кәрістер туралы ұйымдастыру комитетінің нұсқаушысы Зубковтың мәлімдемесінде айтылған. Теңіз ауданына 476 кәріс шаруашылығы, Бақсай ауданына 325, Есбол ауданына 120 кәріс отбасы және Гурьев қаласына 401 отбасы бөлінген [5,б.29]. Оның ішінде балық шаруашылығы ұжымшарлық кәсіпшілігіне 1096 отбасы, ауыл шаруашылығына 120, мемлекеттік кооперациялық мекемесіне 106 отбасының бөлінгендігі айтылады.

Халықтың 20 жылдардың ортасына дейін созылған өз бетінше көшіп-қону үрдісі кейін ұйымдасқан сипат алды. Қазақстанға елдің басқа аудандарынан 1931-1940 жылдары жұмыс күші ретінде 509 мың адам келді. 1935 жылы Гурьев облысының қала-қоныстарына елдің өзге аймақтарынан 2 мыңға жуық адам келген. Оның ішінде Еділ бойы немістерінің автономиясынан 355 адам, Саратов өлкесінен 83 адам, Ленинград қаласынан 76 адам, Мәскеуден 50 адам, Орта Еділ бойынан 40 адам келген [6,б.264].

20 жылдардың аяғы- 30 жылдардың басында Қазақстанға Ресейден, Украинадан және басқа да республикалардан тәркіленіп жер аударылған шаруалар, сондай-ақ әскер қатарынан босатылған қызыл әскерлер және қоныс аударған шаруалар келе бастады. 1928-1930

жылдары жаңа құрылып жатқан кеңшарларға 65 мың отбасы көшіп келді. 1940 жылы Украина мен Ресейден, әсіресе Мордовия, Чувашия, Татарстаннан ерік білдірген шаруаларды ұйымдасқан түрде көшіру басталды. Сөйтіп, Қазақстанның қала-қоныстарына 24,4 мың отбасы көшіп келді.

Қазақстан қалаларында халық қозғалысы республиканың өзге облыстары, Ресей, Украина, Өзбекстан республикалары халықтарының келуі есебінен жүзеге асты. Әсіресе, Қазақстанның қалаларына Ресей территориясынан көшіп келуші халықтың үлесі басқаларға қарағанда басым болды. Мысалы, 1928 жылы Ақтөбе қаласына келген халықтың 55,4 пайызы Қазақстанның өзге облыстарынан болса, 39,5 пайызы Ресейден, 3,5 пайызы Украинадан, 2,3 пайызы Өзбекстан республикасынан келді. Ал, Орал қаласына барлық келген көші-қоншылардың республиканың өзге облыстарынан келген халық 62,7 пайызды, Ресейден 32,6 пайызды құраған [6,б.263]. Сондай-ақ, Гурьев қаласына келген халықтың 61,0 пайызын республика халқы, 32,5 пайызын Ресейден келген көші-қоншылар құрады.

Сонымен бірге, Қазақстанда ауыл халқының қалалар мен қала үлгісіндегі ауылдарда қарай қоныс аудару құбылысы күшейді. Облыс қалалары мен қала үлгісіндегі ауылдары бойынша механикалық өсім 1938 жылы ауыл халқының есебінен жүзеге асты. Ақтөбе қаласында халықтың механикалық өсімін 577 қала халқы, 3301 ауыл халқы құрады. Орал қаласында механикалық өсімді 247 қала халқы, 2502 ауыл халқы құрады. Гурьев қаласында бұл жылдары 858 қала халқы, 1033 ауыл халқы механикалық өсімді құрап, қала халқының үлесі жоғары болды.

30 жылдардың аяғында бірқатар этностық топтарды жер аудару үрдісі басталды, олардың бір бөлігі Қазақстанға жер аударылды. 1937 жылы қыркүйек-қазан айларында Әзербайжан мен Армениядан 2,4 мыңнан астам ирандар, әзербайжан, курд, армян отбасылары Қазақстанға келіп қоныстандырылды. 1938 жылы Гурьев қаласында көшіп келген 271 кәріс өмір сүрген.

Соғыс жылдары Қазақстанға көшіп-келушілердің тасқыны артты. Екінші дүние жүзілік соғыс алдында Батыс Украина мен Батыс Белоруссия жерінен поляктар, Балтық жағалауы республикаларының халықтары күштеп қоныстандырылды. Елдегі неміс халқының тағдыры да осылай болды. 1941 жылы Қазақстанға 349713 неміс көшіріліп әкелінді. Қалған немістер Қазақстанға 1944-1945 жылдары көшіп келді.

1943-1944 жылдары республика жеріне қалмақтар, шешендер, ингуштер, қарашайлар, балқарлар, қырым татарлары, болгарлар, гректер, армяндар, түрік-мехеттері, курдтар, әзербайжан секілді көптеген халықтар қоныстандырылған. Осылайша, 1939 жылы Батыс Қазақстандағы халықтың 55,4 пайызын қазақтар құраса, 28,5-і орыс, 10,2 пайызы украин, 0,4-і неміс, 2,1 пайызы татарлардың меншігінде болды. Жалпы, Қазақстанға 1952 жылғы есеп бойынша 974 мың адам арнайы қоныстандырылған. Оның ішінде Ақтөбе облысына - 32 мыңы, Гурьев облысына - 8128, Орал облысына - 1335 адам көшіріледі [7, Б.12-24].

Ұлы Отан соғысы жылдары республикаға КСРО-ның жау қолында қалған батыс аудандарынан 1,5 миллионнан астам адам келді. Республикаға осыншама көп адамның келуі халық шаруашылығы үшін еңбек қорларының жеткіліксіздігін толықтырды. 1943 жылы жұмысшылар мен қызметшілер саны 1940 жылмен салыстырғанда КСРО көлемінде 38,0 пайызға қысқарса, Қазақстанда, керсінше, 7,0 пайызға өскен.

Ұлы Отан соғысы аяқталғаннан кейін, соғыс жылдары толассыз ағылған халықтың кері кетуі жаппай сипат алып, халық саны азайды. 1944 жылы тамызда Орал облысында 12152 көшірілген адам қалса, желтоқсанда 3179 адам қалған. Халықтың табиғи өсімінің төмендеп, ауыл халқының санының азаюы, майдан қатарына ер-азаматтардың алынуы, еңбек майданына алу барысында азайған халық көші-қон үрдісінің ағымына сай толыққан болатын. Республикаға уақытша көшірілгендер мен арнайы қоныстанғандар есебінен қала халқының саны артты. Мысалы, Ақтөбе қаласындағы халық саны 1926-1941 жылдар аралығында 23,3 пайызға, Гурьев қаласының халқы 34,7 пайызға артқан. Осылай, республиканың этнодемографиялық келбетіне көптеген өзгертер енді.

1957 жылы шешен мен ингуш халықтарының автономиялары қайтадан қалпына келтірілгеннен кейін, олар Солтүстік Кавказға қайта көше бастады. Сонымен бірге, қарашайлар, балқарлар, қалмақтар қайта көшірілді. Гректердің, түрік-мехеттерінің, қырым татарларының, поляктардың, кәрістердің, Еділ бойындағы немістердің бір бөлігі бұрынғы мекендеріне кері оралды. Алайда күштеп қоныстандырылғандар мен соғыс жылдары уақытша көшірілгендердің негізгі бөлігі республика жерінде қалып қойды.

1948-1952 жылдардың аралығында Кеңестің Балтық жағалауы республикаларының халқы кері қайтты. Гурьев қаласынан Карелофин АКСР-інен көшірілген халықтардың көбі Отандарына оралды [8,б.1].

Қазақстандағы 1950 жылға дейінгі демографиялық үрдістің басты бағыты қазақ халқының үлес салмағының азайып, республиканың көп ұлттылығының көбеюіне әкелді. Қазақ халқының санының азаюына ашаршылық жылдарындағы аласапыран, индустрияландыру мен күштеп ұжымдастыру, 30-50 жылдардағы саяси қуғын-сүргін себеп болды. Ұлы Отан соғысы жылдары майдан даласында 130 мыңнан астам қазақтар қалса, Батыс Қазақстан аймағы бойынша бұл көрсеткіш 22105 адамды құрады. Сонымен бірге, республикадағы индустриялану үрдісі, тың және тыңайған жерлерді игеру орыс, украин халықтары сынды өзге ұлт өкілдерінің Қазақстанға орнығуына себеп болды.

50 жылдардың ортасына дейін Қазақстанға ұйымдасқан түрде халықты көшіріп әкелу азайды. Тың және тыңайған жерлерді игеруге байланысты республикаға аса ірі көші-қон тасқыны келді, мұның өзі уақыт жағынан ірі өнеркәсіптік құрылыстар жүруімен тұспа-тұс келеді. 1954-1962 жылдары тың және тыңайған жерлерді игеру үшін Қазақстанға 2 миллионға жуық адам келді. Олар негізінен елдің еуропалық бөлігінен келді. Өнеркәсіп, құрылыс және көлік жұмысы үшін жұмысшы күшін ұйымдасқан түрде тарту арқылы 1954-1965 жылдары 0,5 миллиондай адам келді. Жұмысшылардың көпшілігі Украинадан, Белоруссиядан, Молдавия мен Литвадан әкелінді. Қазақстанға бағытталған көші-қонның қарқыны мұнан кейінгі кезде де толастаған жоқ. Бірақ 70 жылдары республикаға келушілерге қарағанда кетушілердің үлесі артық болды.

Осындай дүрбелең нәтижесінде Қазақстанда өзіндік ерекше демографиялық көрініс қалыптасты. Ол халық құрылымында келімсек халықтар санының басым болуы және ауыл халқына қарағанда қала халқы санының артуымен өрнектеледі. Егер, 1939 жылы Батыс Қазақстан қала халқының санындағы табиғи өсім 2,6 пайызды құраса, 1959 жылы 2,1 пайызға төмендеген. Механикалық өсім 1939 жылы 5,4 пайызды құраған, 1959 жылы бұл көрсеткіш 24,8 құрап, Батыс Қазақстан қала халқы санының механикалық қозғалыс есебінен толыққанын тағы бір дәлелдейді. Бұндай өсімнің болуы негізінен өлкедегі индустрияландыру саясатына, инженер-техник мамандардың көптеп келуімен түсіндіріледі. 60 жылдарға дейін Батыс Қазақстандағы халықтың көші-қоны өсімінің деңгейі механикалық өсім есебінен жүзеге асып отырды.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Козыбаев. М.К., История и современность. Алматы: Ғылым, 1991.- 54 с.
2. Г. Кан. Корейцы в Казахстане: Депортация и обретение новой родины// Депортированные в Казахстан народы: время и судьбы. -Алматы. Арыс-Қазақстан, 1998.-С.136-137.
3. ҚР Орталық мемлекеттік мұрағаты, 1208-қ, 1-т, 29-і.
4. Атырау облыстық мемлекеттік мұрағаты (Ат ОММ), 855-қ, 1-т, 38-і.
5. Ат ОММ, 17-қ, 1-т, 282-і.
6. Ат ОММ, 300-қ, 1-т, 507-і.
7. Ат ОММ, 855-қ, 1-т, 40-і.
8. Ат ОММ, 855-қ, 1-т, 221-і.

РАЗВИТИЕ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ КАЗАХСТАНА В ГОДЫ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ

АБДРАХМАНОВА Р.Л.
к.и.н., доцент ЗКИГУ

Великая Отечественная война стала суровым испытанием единства народов СССР их готовности защищать свободу и независимость советской Родины. Несмотря на трудности и тяготы войны в эти тяжелые для страны годы, непоколебимым был имевший глубокие исторические корни патриотизм, в массе своей получившего в результате революционных преобразований в стране возможность достаточно далеко продвинуться в своем социальном статусе, получить образование, включая высшее, широко пользоваться достижениями мировой культуры.

Особо важной была роль образованной части населения, так казахская творческая интеллигенция, верная национальной идее, заключавшейся в самосохранении культуры и традиций народа в

жестких условиях войны свое гуманистическое творчество направляла на подъем национального самосознания народа, дальнейшее развитие культуры и образование.

И поэтому в трудные годы Великой Отечественной войны государство не ослабляла внимание к народному образованию. В условиях военного времени учебно-воспитательная работа школ была перестроена. В системе образования больше внимание уделялось военно-патриотическому и трудовому воспитанию учащихся, связи обучения с общественно полезным трудом.

В частности в 8-10-х классах в обязательном порядке было введено изучение тракторов и автомашин, а в 4-7 классах элементарных основ сельского хозяйства и простых сельскохозяйственных машин. Ведь в годы войны сотни тысяч школьников и учителей республики принимали участие в сельскохозяйственных работах. Десятки тысяч школьников стали механизаторами и шоферами. Своим трудом учителя и учащиеся внесли несколько миллионов рублей в создании танковых колонн «Колхозник Казахстана», «Комсомол Казахстана», «Пионер Казахстана» [1, с. 25].

Но самыми тяжелыми для системы образования были 1942-1944 годы, особенно в вопросах реализации закона о всеобщем обязательном семилетнем образовании. В этих условиях Совет Народных Комиссаров Союза ССР принял постановление «О введении раздельного обучения мальчиков и девочек в 1943-1944 учебном году в неполных средних и средних школах областных, краевых городов, столичных центров союзных и автономных республик и крупных промышленных городов» [2, с. 177].

Раздельное обучение вводилось с целью специальной подготовки учащихся к практической деятельности в обстановке военного времени с учетом особенностей физического развития мальчиков и девочек. Вместе с тем, советское правительство 30 июля 1943 года приняло распоряжение по правильному использованию школьных зданий и меры по вовлечению в школы всех детей школьного возраста. А постановлением СНК СССР от 8 сентября 1943 года было введено, начиная с 1944-1945 учебного года, обязательное обучение детей с семилетнего возраста в начальных, неполных средних и средних школах.

В военный 1944 год также была опубликована инструкция «Об организации учета детей и подростков в возрасте от 8 до 15 лет

включительно, и о порядке контроля за выполнением закона о всеобщем обязательном обучении». Большая работа велась по совершенствованию учебно-воспитательного процесса в школе, повышению качества знаний учащихся. Основным недостаток программ школ заключался в перегрузке их учебным материалом, в недостаточном учете основных дидактических принципов, непоследовательном осуществлении необходимых межпредметных связей. В 1940-1941 учебном году были подготовлены и проверены на практике учебники по истории, географии, литературе, основам дарвинизма, химии. Необходимо отметить что для школ военного времени была характерна в работе со школьниками высокая общественно-политическая направленность, которая включала проведение силами учащихся политинформаций, подготовку докладов, обзоров по международному положению, организацию различных лекций для старшеклассников. Дисциплина рассматривалась как высокое моральное качество личности школьника. Огромную работу проводили внешкольные детские учреждения - станции юных техников, туристов, дома пионеров, туристические детские студии. Широкое распространение получили кружки художественной самодеятельности. В школах проводились беседы и переписка на военные темы, активно переписывались с бойцами Красной Армии. Много внимания уделялось созданию оборонных кружков где изучали оружие. В 1941 году прошла Всесозная военная игра «На штурм». Учащиеся проводили различные военные игры, проводили походы по местам боевых действий, изучали героические места.

В Западном Казахстане выпускники 1939, 1940гг. первой казахской школы, открытой в городе Уральск в 1924 году, Карабалин Беккали, Мырзагалиев Шамшиден, Ахметов Гатау, Амангалиев Зейнулла, Таукин Рамазан, Нугманов Жубаныш, Галиев Хабиболла, Куанышкалиев Канат и другие отправились на защиту Отечества. А ведущие учителя данной школы в лице Г.Каратаева, М. Жолдыкаировой, Садыкова, Сариевой, Отепова вели большую учебно-методическую и воспитательную среди учащихся школы. А возглавляли школу в эти сложные годы директора Рахметуллин Айып, Куаншалиев Малик. Ведь в это непростое время им приходилось вести работу не только по организации учебного и воспитательного процесса, но и заниматься вопросами работы госпиталя, который в период с 1943 по 1945 годы располагался в здании школы. [3 , с. 5].

Таким образом, все проявляли большую общественно-политическую активность. Вместе с тем, Казахстану в годы войны необходимо было заботиться не только о системе образования республики. В период войны в Казахстане было размещено 149 детских учреждений с континентом 19 тысяч детей, эвакуированных из временно захваченных врагом территории. Всем им были созданы условия для успешной учебы. Большое значение приобрела борьба с детской беспризорностью. В эти годы число воспитанников детских домов достигло 45тыс. человек. Вместе с тем при отделах народного образования была создана инспектура по трудоустройству и патронированию детей, потерявших родителей. Десятки тысяч школьников пришли на производство, чтобы заменить ушедших на фронт отцов и братьев. Для государства остро встал вопрос о создании условий для успешного совмещения работы и учебы детей и подростков. В 1943 году Совет Народных Комиссаров СССР принял постановление «Об обучении подростков, работающих на предприятиях». А в 1944 году было принято распоряжение « о переименовании школ для подростков, работающих на предприятиях, в школы рабочей молодежи». В этом же году было утверждено «Положение о школах рабочей молодежи».

И в Западном Казахстане в канун Великой Отечественной действовали 6 профессионально-технических училищ на 1300 мест которые стали главным гнездом подготовки рабочих кадров. Одно только 10-ПТУ ежегодно выпускало около 30 тысяч рабочих-специалистов [4, с. 517].

Однако, в системе образования в годы войны одним из главных вопросов были подготовка и повышения квалификации учителей, так как их повсеместно не хватало. Учителя школ повсеместно вовлекались в систему заочного образования. Активную работу вели органы народного образования по проведению совещаний, конференций, краткосрочных курсов подготовки и переподготовки учителей. Большую роль в подготовке квалифицированных кадров играли высшие учебные заведения.

В трудные годы войны с стране сократилось численность вузов и соответственно обучавшихся в них студентов. Однако советская высшая школа продолжала готовить кадры. Свидетельством этому является постановление от 05.05. 1942 года о мероприятиях по укреплению вузов и о плане приема в них. Согласно этому постановлению запрещалось изъятие учебных корпусов, общежитий,

инвентаря и оборудования вузов без специального разрешения СНК СССР. Облегчился порядок поступления в высшие учебные заведения, расширился круг стипендиатов, создавались специальные столовые, подсобные хозяйства. Однако, несмотря на общее сокращение сети высших учебных заведений по стране, в Казахстане наоборот были открыты 4 высших учебных заведений: в 1943 году в Чимкенте – технологический институт строительных материалов, в 1944 году – Казахская государственная консерватория имени Курмангазы, Казахский государственный институт физической культуры, Казахский государственный женский педагогический институт.

Укреплению и повышению качества учебной и научной работы высших учебных заведений республики в значительной мере способствовали профессорско-преподавательский состав эвакуированных центральных вузов. В различные города Казахстана было эвакуированно 22 института с контингентом свыше 8 тысяч студентов, 545 преподавателей, в том числе 98 докторов наук, профессоров, 210 кандидатов наук, доцентов. [5, с. 49-50].

Самоотверженно сражались студенты и преподаватели на фронтах Великой Отечественной войны. В первые же дни войны из вузов Алматы добровольно и по мобилизации ушли на фронт 1368 преподавателей и студентов. Добровольцами ушли на фронт свыше 200 студентов и преподавателей Казахского горно-металлургического института во главе с директором А.И. Коктовым и секретарем партийной организации Курмангалиевым. Пятерым воспитанникам этого института – М.Баймуханову, В.А. Засядько, Н.Д. Маркелову, А.Г. Торопкину, Н.И. Ященко – присвоено высокое звание Героев Советского Союза. Студентке Алмаатинского медицинского института М.Маметовой посмертно присвоено звание Героя Советского Союза. В годы Великой Отечественной войны вместе со многими производственными предприятиями, учреждениями культуры в Алматы разместились 12 эвакуированных вузов: Московский авиационный, кооперативно-торговый, юридический, институт цветных металлов и золота, Всесоюзный государственный институт кинематографии, Ленинградский государственный институт физической культуры, Киевский сельскохозяйственный институт, Воронежский зооветеринарный, Ленинградский электротехнический институт инженеров связи и другие. Такие выдающиеся ученые страны, как И.П. Бардин, Л.С. Берг, В.И. Вернадский, И.И. Мещанинов, В.А. Догель, А.В.Думанский, Б.Д.Греков, А.Г. Фаворский и другие, внесли

вклад в развитие народного хозяйства, культуры и науки Казахстана в годы войны. [1, с. 29-30].

В 1941 году мирный труд был прерван и в Уральском педагогическом институте. С первых дней войны сотрудники и преподаватели, в том числе декан естественно-географического факультета Джадралиев А.А., Аунапу М.И., Кочанов В.Н., Иванов В.В., Москалев Г.Е. и другие ушли на фронт. Вместо них начинают работать Лесов Н.С., Петровский, Ярошенко, Королева, Дошевский.

Сократился прием студентов и сроки обучения до 3-х лет вместо 4-х. Кафедры естественно-географического факультета сливаются опять в одну - естественных наук, ее возглавляет доцент Фомина Е.М., а с 1943 года — вернувшийся с фронта Иванов В.В.[6, с. 66].

В годы Великой Отечественной войны контингент студентов на историческом факультете был значительно сокращен, как и на других факультетах, прием студентов в учительский институт приостановлен на несколько лет. Большинство студентов — мужчин, а также значительная часть студенток -девушек добровольно вступили в ряды Советской Армии и героически сражались на фронтах войны. Студенты Е.М. Павлычев, К.Н. Малыгин и другие пали смертью храбрых в битве под Сталинградом. Из девушек — студенток сражались на фронтах Великой Отечественной войны Л.Е. Кашина, Г.А. Исакова, В.Ф. Горшкова, И.А. Макатова и другие.

Вместе со студентами в годы войны на фронт ушли большинство преподавателей исторического факультета. Преподаватель истории СССР В.И. Соколов и преподаватель истории средних веков Д. О. Киреев пали смертью храбрых. [6, с. 88].

Таким образом, в годы Великой Отечественной войны, несмотря на все тяготы военного времени, государство проводило неустанную заботу о развитии системы образования. Вся учебно-воспитательная работа школ, профтехучилищ и вузов была направлена на поддержание возможности дальнейшего полноценного функционирования системы. Учащиеся, студенты и преподаватели кроме учебной деятельности, принимали активное участие в военно-патриотической и трудовой деятельности, многие из них пополнили ряды действующей армии и внесли большой вклад в приближении дня Победы.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Энциклопедия т.3 – Алматы, 1996 - 396 с.
2. Народное образование в СССР. Сборник документов 1917-1973гг. - Москва, 1974. - 177 с.
3. Есказиева А. А. Білімнің қара шаңырағы. С.Сейфуллин атындағы №11 қазақ орта мектебінің 70 жылдығына арналған. Орал облыстық халыққа білім беру басқармасы. - Орал, 1994. - 13 с.
4. Батыс Қазақстан тарихы. 2 том – Ақтобе, 2006 – 517б.
5. Кунантаева К.К. Развитие народного образования в Казахстане (1917-1990гг). – Алматы, 1997. – 183с.
6. Западно-Казахстанский государственный университет: история становления и развития. - Уральск, 2002. - 216 с.

ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ОРНЫ

ХАЙДАРОВ Е.Е.

Жәңгір хан атындағы БҚАТУ

аға оқытушысы,

тарих ғылымдарының кандидаты

Адамзат тарихында Жеңістер көп. Бірақ солардың ішінде мән-маңызы жөнінен шоқтығы биік - Ұлы Отан соғысындағы Жеңіс. Биыл осынау Ұлы Жеңіске 70 жыл толып отыр. Бұл жеңіске қазақ елі, барша халқы да атсалысты. ҰОС жылдарындағы қазақ халқының ерлігі, жеңіске қосқан үлесі жас ұрпақ үшін Қазақстан тарихындағы үлгі-өнегеге толы жарқын беттердің бірі болып табылады. Фашистік Германияны жеңу үшін қазақстандықтардың қосқан үлесін, олардың орны толмас шығынын естен шығаруға болмайды.

Сонымен Қазақстанның Ұлы Отан соғысындағы орны неде дейтін болсақ, біріншіден, ел халқы мобилизация кезінде жаппай соғысқа тартылды. 1941-1945 жылдар аралығында республикадан әскери комиссариаттар арқылы 1 млн. 200 мыңға жуық адам соғыс әскеріне, 700 мыңдай адам еңбек әскері қатарына алынды. 1939 жылғы санақ бойынша республика халқы 6,1 миллион адам болса, бұдан жалпы халықтың 1/3 - нің соғысқа қатысқанын көреміз. Әскер қатарына шақырылған қазақстандықтар 20-дан астам атқыштар және атты әскер дивизиясы мен бригадасы, бірнеше

артиллериялық және авиация полкі, ондаған батальон қатарында майданға аттанды. Олардың арасында 238, 316, 310, 312, 314, 387, 391 - атқыштар дивизиясы болды. Оған қоса 74-інші және 75-теңіздік атқыштар және 39-курсанттық атқыштар бригадалары бар еді. Бұл құрамалар соғыс басталысымен іле-шала жасақталып, жедел түрде әскери дайындықтан өтіп, 1941 жылы майданға жөнелтілген қазақстандық құрамалардың алғашқы тобына жатады.

1942 жылдың бас кезінде Қазақстаннан майданға үш атқыштар және бір атты әскер дивизиясы, бір атқыштар бригадасы аттандырылды. Олар: Семейде құрылған 8-атқыштар дивизиясы, Ақмолада құрылған 29-атқыштар дивизиясы, Алматыда құрылған 38-атқыштар дивизиясы және Оралда жасақталған 152-атқыштар бригадасы, Жамбылда құрылған 81-атты әскер дивизиясы, қазақ ұлттық 100, 101- атқыштар бригадалары, 105, 106, 96- атты әскер дивизиялары.

Соғыс жылдарында республика территориясына орналасқан әскери оқу орындарының қызметі ерекше көңіл бөлуге тұрарлық, 27 әскери оқу орны 16 мыңдай офицер даярлап шығарды. Ал 1941-1945 жылдары әскери оқу орындарына 42 мыңнан астам жас қазақстандық жіберілді.

Екіншіден, ел экономикасы түгелдей дерлік соғысқа қызмет етіп, Қазақстан майдан арсеналына айналды. 1941 жылдың екінші жартысында 142 кәсіпорын көшіріліп әкелінді. Соғыс жылдары Батыс аудандардан барлығы 220-дан астам кәсіпорындар көшіріліп, іске қосылды. 1941-1945 жылдары барлығы 460 зауыт, фабрика, кеніш, шахта және жеке өндірістер салынды. Қауарлы кезеңде қазақ даласынан майданға әскер, қару-жарақ, азық-түлік тиеген эшолондар үсті-үстіне жөнелтіліп жатты. Қарағанды көмір комбинаты, Шымкент қорғасын зауыты, Балқаш мыс қорыту зауыты, Лениногор полиметалл комбинаты, Ембі мұнай кәсіпшіліктері майдан тапсырмаларын мүлтіксіз орындап отырды. Неміс-фашист басқыншыларымен кескілескен шайқастар кезінде Қазақстан бүкіл елде өндірілген қорғасынның 85 пайызын, молибденнің 60 пайызын, мыстың 35 пайызын берді. Гитлершілерге қарсы соғыста атылған әрбір он оқтың тоғызы Қазақстанның қорғасыны, жезі мен мысынан жасалғаны мәлім. Соғыс қызып тұрған кезде республика қара металлургиясының «тұңғышы» - Ақтөбе ферроқорытпалар зауыты іске қосылды, ал 1943 жылы Қазақ (Қарағанды) металлургиялық зауыты алғашқы 200 тонна көлеміндегі жоғары сапалы болат қорытып шығарды, бұл көрсеткіш 1945 жылы 4,6 мың тоннаға жетті.

Үшіншіден, ұрыс даласындағы жеңіс тылдағы қажырлы еңбекпен шындалды. Миллиондаған жұмысшылар мен шаруалар фабрикалар мен зауыттарда металды, әскери техниканы еселеп берді, колхоздар мен

совхоздарда бітік егін өсіріп, мал санын көбейтті, сөйтіп, майданды не керектің бәрімен жабдықтап отырды. Ер-азаматтары майданға алынып, бар ауыртпалық егде адамдардың, әйелдер мен балалардың мойнына түсті. Олардың еңбегінің арқасында соғыс жылдары Қазақстан колхоздары мен совхоздары елімізге 5 млн.829 мың т. астық, 734 мың тонна ет, 1 млн. 142 мың тонна сүт, 62,4 мың тонна жүн өткізді. Тары өсірудің шебері Шығанақ Берсиев (әр гектардан 202 центнер), атақты күрішшілер Ы. Жақаев, Ким Ман Сам, дәнді дақылдардан мол өнім алғандар М. Сатыбалдина, А. Дацкова, Н. Алпысбаевалардың ерен еңбектерін атап өтуімізге болады. Қазақстан еңбекшілері өздерінің жеке қаражатынан майдан қорына 4,7 млн сом ақша, 2 млн дана жылы киім, 1600 вагон сыйлық жөнелітті.

1418 күн мен түнге созылған Ұлы Отан соғысы халқымызға төнген ең ауыр кезең болды. Сол кездегі Кеңес жауынгерлері өз жері, отаны үшін, келешек ұрпақ үшін жан қилы, кескілескен соғыстар жүргізді. Кеңес халқымен бірге жауды талқандап, қазақ халқы да жеңісті жақындата түсуге өз үлестерін қосты. Қазақстандық жауынгерлер Москва мен Ленинград үшін, Сталинград түбінде, Курск доғасында, Днепр өткелінде болған ұрыстарда өшпес ерліктер көрсетті. Сонымен бірге Украинаны, Белоруссияны, Кавказды, Қырымды, Прибалтиканы қорғап, Польша, Румыния, Венгрия, Чехославакия, Болгария, Германия жерлерін фашистік езгіден азат етті. 1941-1945 жылдары ұрыс даласындадағы қаһармандығы, батырлығы үшін марапатталғандардың ішінде 99 мың қазақстандық бар. 500-дей қазақстандық Кеңес Одағының батыры атағын алған, соңғы деректер бойынша оның 103-і қазақ. Әлікбай Қосаев, Сұлтан Баймағамбетов, Нұркен Әбдіров, Мәншүк Мәметова, Әлия Молдағұлова, Қарсақбай Сыпатаев, Боран Нысанбаев, Төлеген Тоқтаров, Қасым Қайсенов, Бауыржан Момышұлы, Талғат Бегилдинов сияқты хас батырлардың аттары аңызға айналды.

Батыс Қазақстаннан соғыс жылдары Кеңес әскері қатарына 76 мыңнан астам адам алынды. Орал қаласында 152 және 101 атқыштар бригадасы жасақталды. Облыста 1300 төсектік 3 госпиталь ұйымдастырылды. Өңір экономикасы соғыс жағдайына лайықталып қайта құрылды. Зауыттар мен фабрикалар әскерге қажетті өнімдерді беруге бейімделді. Орал ет комбинаты ет консервісін өндіруді 4 есеге арттырды. Облысқа Ленинградтан, Мәскеуден, Киевтен, т.б. қалалардан 47032 адам және 14 кәсіпорын көшіріліп әкелінді.

ҰОС жылдары Қазақстанның аумағында тікелей әскери іс-қимылдар өтпегенімен Батыс Қазақстан Сталинград майданының (17 шілде 1942- 2 ақпан 1943 жыл) ең жақын тылына айналды және Жәнібек, Сайқын, Шоңай теміржол стансалары неміс ұшақтарының бомбалауларына ұшырады.

Майдандағы ерліктері үшін Батыс Қазақстандық 41 жауынгерге Кеңес Одағының Батыры, 6 жауынгерге Даңқ орденінің толық иегерлері деген құрметті атақ берілді. Сұрапыл соғыстарда ерлік көрсеткен Кеңес Одағының батырлары Есен Орақбаев, Ерденбек Ниетқалиев, Николай Чуриков, Павел Садамсков, Андрей Тихоненко, Алексей Чурилин, Темір Масин, Михаил Абдолов, Ахмедияр Құсайынов, Садық Жақсығұлов т.б. есімдері жас ұрпаққа үлгі-өнеге

Әр кезеңде біздің университетімізде қызмет атқарған соғыс және тыл ардагерлерінің есімдерін мақтанышпен атауға болады. Олар соғыс ардагерлері - Әзекен Кәрімұлы Бірімжаров, Елена Захаровна Голованова, Александр Федосеевич Кирпичев, Кенжеғали Орақұлы Нұрмағамбетов, Иван Иванович Нефедов, Қисмет Қапанұлы Қапанов, тыл ардагерлері - Әмірхан Әтенұлы Қарасаев, Шангерей Хамитұлы Даулетяров, Леонтий Михайлович Горбов, Ким Ғұсманұлы Ахметов және т.б.

Бүгінгі таңда еліміз егеменді, тәуелсіз мемлекет ретінде қалыптасып, дамып келеді. Тәуелсіздік оңай жолмен келген жоқ, мұнда елін, жерін жаудан қорғай білген, қиын-қыстау заманда тер төгіп еңбек еткен аға ұрпақтың үлкен үлесі барын ұмытпауымыз керек. Осыған сәйкес елімізде ҰОС-ның ардагерлеріне деген құрмет ерекше. Біз жыл сайын 9 мамыр күні сұрапыл соғыстың куәгерлері-майдангерлер мен тыл еңбеккерлеріне құрмет - ілтипаттарымызды білдіріп, соғыс сабақтарын еске алып, соғыста қаза тапқандардың рухына бас иеміз. ТМД елдерінде 2015 жыл - Ардагерлер жылы деп белгіленген. Біздің елімізде Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың тапсырмасы бойынша Ұлы Отан соғысындағы Жеңістің 70 жылдығын тойлау шараларының арнайы жоспары бекітілген. Елбасының бастамасымен Ұлы Отан соғысы ардагерлерін жалпыұлттық қолдау шарасы жыл басында басталып кетті.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Ел мен ердің жеңісі. Алматы: Қазақстан, 1985. – 256 б.
2. Райқұлов М. Жеңіске дейінгі жеті өткел. Алматы: Қазақстан, 1994. – 80 б.
- 3.Әбжанов Х. Қазақстан Ұлы Отан соғысы жылдарында (1941-1945жж.) //Алматы ақшамы, 2000. 5 мамыр.
4. Аманжолов К. Фашизмге қарсы күреске қазақстандықтар үлесі. //Қазақ тарихы, 1995, №2.- 51-56 бб.

5. Әміре., Шоған.Н. Ұлы Отан соғысы – қазіргі заман көзімен. //Білім әлемі, 2005. 22 наурыз.
6. Батыс Қазақстан облысы. Энциклопедия – Алматы: Арыс, 2002. – 592 б.
7. Ғиззатов С. Батыс Қазақстандықтар да сүбелі үлес қосты. //Жайық үні, 2013. 14 ақпан.
8. Рахманов Н. Соғыс оты шарпыған өлке. //Орал өңірі, 2013. 2 қаңтар.

ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫ ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ТЫЛ ЕҢБЕККЕРЛЕРІНІҢ МАЙДАНҒА КӨМЕГІ

**БАҚТЫҒҰЛОВА Б.Н.
М.Өтемісов атындағы БҚМУ аға оқытушысы**

1941-1945 жылдардағы Кеңес Одағының Ұлы Отан соғысы екінші дүниежүзілік соғыстың құрамдас бөлігі ретінде тарихқа мәңгі енді. Бұл соғыста Қазақстандағы әр отбасынан жүздеген мың адам қолына қару алып, ұрыстарға қатынасты. Соғыстың басталуы және оның сипаты туралы тарихи деректерге сүйенетін болсақ:

Шабуыл жасаспау туралы (1939 ж. 23 тамыз) Кеңес Одағымен жасаған келісімді фашистік Германия 1941 жылы 22 маусымда бұзып, соғыс жарияламастан КСРО аумағына аяқ астынан басып кірді.

1940 жылдың орта кезеңінде-ақ (18 желтоқсан) Гитлер КСРО-ға басып кірудің «Барборосса жоспары» деп аталатын стратегиялық жоспарын жасауға кіріскен болатын. Бұл жоспар бойынша фашистік Германия мен оның қол шоқпарларының құрлықтағы, әуедегі және соғыс теңіз күштері КСРО-ға бір мезгілде шабуыл жасайтын болды. Бұл жоспардың басты мақсаты қысқа мерзім ішінде (3-4 ай), «қауырт соғыс» идеясы бойынша соғысты 1941 жылдың күзінде (қараша) аяқтау тиіс еді. Фашистік Германияның негізгі мақсатының саяси және экономикалық астары болды. Германия империясы шикізат үшін, азық-түлік базасы ретінде қуыршақ мемлекет құруды көздеді.

Кеңес адамдарының патриоттық сезімі, әрине, бұл жоспарға қарсы тұра білді. Қазақстан халқы Отан қорғаушылар қатарына өз еркімен жаппай жазыла бастады. Мысалы, Алматы медицина институтының студенті Маншүк Мәметова: "Отбасымыздан майданға жіберетін ешкім жоқ, ағам да, апам да жоқ, сондықтан өзімді жіберуді өтінемін",— деп әскери комитетке өтініш берді. Қазақстаннан соғыс майдандарында 100-ге жуық ақындар мен жазушылар шайқасқан. Республика бойынша 2 миллионнан астам адам әскери даярлықтан өтті.

Соғыстың алғашқы кезеңінде 14 атқыштар және атты әскер дивизиясы, 6 бригада құрылып, майданға жіберілді. Қазақстандық 36 жеке атқыштар бригадасы 30-дан астам ұлттан құрылды. Алматы, Жамбыл, Оңтүстік Қазақстан, Қырғызстаннан шақырылған жігіттерден 316-атқыштар дивизиясы құрылып, оның командирі генерал М. В. Панфилов болды. Армия қатарына 1196164 (1196300) қазақстандық қосылып, әрбір бесінші адам майданға аттанды. Соғыстың сипаты — Германия тарапынан бұл соғыс агрессиялық, жаулап алушы, әділетсіз соғыс болды, ал Кеңес Одағы тарапынан әділетті өз жерін қорғаған, азаттық Отан соғысы болды. Соғыстың басталуына байланысты ел экономикасын соғыс жағдайына бейімдеу басталды. Қазақстан экономиканы соғысқа бейімдеп қайта құру әскери бағытқа көшірілді. Бейбіт мақсаттарға жұмсалатын қаржы мейлінше қысқартылды. Көптеген кәсіпорындар қорғаныс өнімдерін шығара бастады.

Өскемен қорғасын — мырыш комбинаты, Қарағанды көмір шахталары сияқты соғысқа қажетті өнімдер шығаратын өнеркәсіп құрылыстарын салып аяқтады. Соғыс жүріп жатқан жерлерден және майданға жақын аймақтардан 220 завод пен фабриканы, кәсіпорындары Қазақстанға көшіру жүргізілді. Әрине, Қазақстанға әкелінген кәсіпорындар өте қиын жағдайда жұмыс істеді. Өнеркәсіп орындарымен бірге Қазақстанға майдан өңірінен көптеген мамандар да көшірілді. Мысалы, тек қана Домбасстан 3200-ге жуық шахтер, 2000-дай құрылысшы келді. Майдан өңірлерінен келген инженер-техниктер саны 700-дай болды. Қазақстан КСРО-ның негізгі әскери-өнеркәсіп базасына айналды. 1942 жылы Одақта өндірілген қорғасынның 85%-ын, көмірден 18%-ын, молибденнің 60%-ын, октанды мұнайдың 1 млн тоннаға жуығын берді.

Соғыс кезеңінде ауыл шаруашылығындағы жағдай төмендеді. Ауылшаруашылық еңбеккерлерінің саны 1939 жылмен салыстырғанда 1942 жылы 600 мыңға кеміді. Колхоз өндірісінде әйелдер еңбегінің үлесі артып, 1940 жылғы 48%-дың орнына 1942 жылы 75% -ға жетті.

76 мың механизаторлардың 55 мыңнан астамы әйелдер болды. Бүкілодақтық социалистік жарысқа 10 мыңнан астам тракторшы қыз-келіншек қатысты.

1942 жылы егіс көлемі 1941 жылмен салыстырғанда 842 мың гектарға көбейді. 1943 жылы 775 мың га жаңа жер алқаптары егістікке арналды. Сөйтіп, республика экономикасын соғыс жағдайына көшіру жүзеге асырылды. Соғыстың алғашқы күндерінен Қазақстан майдан арсеналына айналып, майдан мен тылды қару-жарақпен, оқ-дәрімен, азық-түлікпен қамтамасыз етуші аймақ болды.

Осы майданда елінің азаттығы үшін тыл еңбеккерлері де қарап қалмады. Сондықтанда жеңіске тыл еңбеккерлерінің қосқан үлесі зор. 1939 жылғы санақпен салыстырғанда 1942 жылы Қазақстанда ауыл шаруашылығы еңбекшілерінің саны 600000 адамға азайған. Ауыл шаруашылығында еңбектенген ерлердің майданға тартылуымен олардың орнын қариялар, әйелдер мен балалар басты. 1944 жылы колхоздағы еңбекке жарамды ерлердің сандық үлесі – 20%, әйелдер – 58%, жасөспірімдер – 22% болды. Яғни, майданды азық-түлікпен, шикізатпен іс жүзінде әйелдер, балалар мен қарт адамдар қамтамасыз етті.

Соғыс жылдарында колхоздар мен совхоздар майданға тек азық-түлік емес, сонымен бірге тірі мал, тіпті, ауыл шаруашылық техникасын жіберіп отырды. 1942-1943 жылдар аралығында республика ауыл шаруашылығынан 4111 трактор, 1184 жүк машиналары, 30318 жылқы майданға жіберілді. Сондықтан да соғыс жылдары егін салу жұмысының 50%-ін ірі қара атқарды. Тылдағы еңбекшілер жоғарыдан берілген жоспарды орындау барысында күні-түні еңбек етті. Соғыстың бірінші жылы мемлекетке 100 млн. пұт астық тапсырылды. Бұл көрсеткіш 1940 жылмен салыстырғанда 24 млн. пұтқа артық. Колхозшылар мен совхозшылар өз еркімен еңбек күнін таңғы бестен, кешкі 22.00-ке дейін ұзартқан. Әрбір шаруа 2-3 адамның жұмысын атқарды. Әйелдер балаларын балабақшаға тапсырып, күні-түні жұмыс істеп, колхоз жұмысын белсене атқарды. Мысалы, Алматы облысының 9 ауданының 277 колхозында соғысқа дейін 64369 адам еңбек етсе, соғыс жылдары олардың саны әйелдер, қариялар және балалар есебінен 68598 адамға дейін өскен. Оңтүстік Қазақстан облысы, Шымкент ауданының Куйбышев атындағы колхозында 74 жастағы қарт ана – Анар Садықова – жұмыс істесе, Семей облысы, Абай ауданының “Шолақ еспе” артелінде 70 жасар қария – Кенебаев еңбектеніп, жоспарды асыра орындады. 1941 жылы Ақтөбе облысы,

Ойыл ауданының “Құрман” колхозының егіншісі Шығанақ Берсиев 1 гектардан 155,8 ц. тары алып, әлемдік рекорд жасаса, ал 1945 жылы – 1 га-дан 202 ц. тары алып, өзінің алғашқы көрсеткішін бірнеше рет өсірді. Шиелі ауданы, “Авангард” колхозының даңқын шығарған күріш егуші Ким Ман Сам 1 га-дан 154,9 ц. күріш өндірді. Күріш өсіруші Ыбырай Жақаев 1943 жылы 1 га-дан 172 ц. күріш өнімін алып әлемдік рекорд жасады. Астық өнімі үшін алған 106000 сомды Ы.Жақаев қорғаныс майданына жіберді. Республикада Ш.Берсиев, Ким Ман Сам, Ы.Жақаевтың жолын қуушылар аз болмады. “Ойыл” ауданы, “Кемерші” совхозының Зауре Баймұлдина звеносы, Шелек ауданы “Төңкеріс” колхозынан Малжегерова звенолары 1 га-дан 95-100 ц. тары мен күріш алды. Соғыс жылдарындағы әйелдер ерлігі ерекше. Мыңдаған арулар тіпті тракторға, машина рулдеріне отырды. Соғыс жылдары бір адам майданға кеткен бірнеше адам орнына жұмыс істеу қозғалысына, жұмыс өнімділігін арттыру барысында мемлекет тарапынан ұйымдастырылған әртүрлі жарыстарға қазақстандық малшылар да көптеп тартылды. Мысалы, 1942 жылы бүкілодақтық малшылар жарысынан қазақстандықтар бірінші орын алды. Сандық көрсеткіш бойынша 1942 жылдың соңында мал басы 1,5 млн. немесе 1942 жылдың басындағы көрсеткіштен 17%-артты. Мал басын өсіруден Қызылорда, Қарағанды, Павлодар облыстары алда болды. Соғыс жылдары колхозшыларға қарсы тоталитарлық тәртіп тарапынан көптеген шаралар жүзеге асырылады. 1941 жылдан бастап әрбір колхоз-совхоздарда жергілікті саяси бөлімдер құрылып, олар ауыл шарушылық жоспарларының орындалуын қадағалап, жоспарын орындай алмаған шаруаны жазалап отырды. Сонымен бірге 1942 жылдан бастап колхоз-совхоздарда 12-16 жас арасындағы жасөспірімдердің еңбегі заңдастырылып, жұмыс жоспарын орындамаған жасөспірім қылмысты ретінде жазаланды. Осыған қарамастан халықтың патриоттық серпіні тоталитарлық жүйе тәртіптерінен жоғары тұрды. Қазақстандықтар соғыс жылдары майданға өз қаржысына алынған қару-жарақ, техника да жіберіп тұрды. Мысалы, Шымкент теміржол жүйесінің комсомолдары Москва түбіндегі майданға танк колоннасын жабдықтау үшін қаржы жинауды бастайды. Шымкент комсомолдарының бұл бастамасын бүкіл Қазақстан қолдап, жиналған 11 650 мың сомға жасалған 45 танк 1942 жылдың қыркүйегінде “Қазақстан комсомолы” деген жазумен Сталинград майданына жөнелтілді. Жүздеген оқушылар егіс алаңдарында жұмыс істеп, металл қалдықтарын жинап, “Қазақстан

пионері” фондына 4 млн. сом ақша жинады. Бұл ақша “Қазақстан пионері” атты коллонаны жабдықтауға жұмсалды. С.И.Киров атындағы Қазақ мемлекеттік университеті студенттерінің ұйымдастыруымен жоғарғы оқу орындарының студенттері “Кеңестік студент” деген танк колоннасын жабдықтауға 600 мың сом ақша жинады. Танк колонналары мен ұшақ бөлімдерін жасақтауға Республикада 480 млн. жуық ақша жиналып, Қорғаныс Комитетіне тапсырылды. 1943 жылы Алматы қаласында С.Луганскиймен кездесу ұйымдастырылып, бұл кездесуден кейін Алматы жастары 400 мың ақша жинап, батырға жаңа ұшақ сыйлады. Сондай-ақ, соғыс жылдары жинаған қаржыға И.Павловқа, Н. Добровольскийге, Р.Бекетовке арнайы ұшақтар, Кеңес Одағының батыры Қ.Сыпатав атындағы су асты қайығы жасалынды. Республика тұрғындары өздерінің жеке жинағынан майдан қорына 4,7 млн. сом ақша беріп, 20-дан астам құрамалар мен әскер бөлімдерін шефке алып жауынгерлерге 2 млн. астам жылы киім, 1600 мың сомның сыйлығын жөнелтті. Сонымен қатар қазақстандықтар қоршауда қалған қалаларға қамқорлық көмек көрсетті. Қазақстан жаудан азат етілген Орал облысының 10 қаласын, 35 ауданын, Ленинград облысының 12 қаласын, Калинин облысының аудандарын қалпына келтіруге көмектесті. Сол сияқты Москва, Курск облыстары, Солтүстік Кавказ, Белоруссия, Украина және т.б. республика тұрғындарына көмектесті. Қазақстан комсомолдары қамқорлыққа алған Сталинградта трактор зауыты мен “Красный октябрь” зауытын қалпына келтіру жұмыстарына 1943 жылы 1439 қазақстандық комсомол аттанды. Түркісіб теміржолшылары батыстағы темір жолдарды қалпына келтіру үшін 20000-нан астам мамандарды жіберді. Георгий Хайдин мыңдықшылар қозғалысының жетекшілері А. Семиволос мен И. Янкиннің әдісін қолданған республикадағы үздік бұрғылаушы болды. Соғыс жылдарында Ы. Жақаев, Ш. Берсиев, Б. Самжүрекова, Ким Ман Сам, В. П. Кривич, И. Я. Кудлай есімдері бүкіл елге әйгілі болды.

Осындай зұлым соғыста елдің бірлігі нәтижесінде отан үшін жаның салған азаматтардың арқасында 1945 жылы 2 мамырда Берлин қаласы алынды. 8 мамыр-фашистік Германияның тізе бүккендігі туралы шартқа қол қойылды. 9 мамыр-Қызыл Армия жеңіске жетіп, Ұлы Отан соғыс аяқталды. 1945 жылғы 9 тамыз — одақтастық міндеттемелерге сәйкес КСРО соғыстың соңғы ошағы Жапонияға қарсы соғыс басталды. Қиыр шығыста Жапонияға қарсы соғысқа аттанған әскери бөлімдер арасында қазақстандық құрамалары да болды. Қызыл Армияның Қиыр Шығыстағы соғысы 24 күнге

созылды. Ал 1945 жылғы 2 қыркүйекте Жапония жеңілгендігі туралы шартқа қол қойды. Сөйтіп, екінші дүниежүзілік соғыс аяқталды. Жалпы екінші дүниежүзілік соғыстағы жеңіс Кеңес Одағына қымбатқа түсті. Елдің 27 млн астам адамдары соғыста қаза болды. Оның 603 мыңы (400 мың) қазақстандықтар.

Міне, осылай Кеңес халқы мен оның Қарулы күштері бұдан 70 жыл бұрын адам баласының қас жауы фашизмді осылай талқандады. КСРО-ның Ұлы Отан соғысында өз елінің бостандығы мен тәуелсіздігін қорғап қалды, Европа халықтарын фашизмнің қанды шеңгелінен құтқарып, жеңімпаз халық атанды. Кеңес халқының Ұлы Отан соғысындағы жеңісі адамзатты фашизм қаупінен құтқарды. Қазақ халқының бұл жеңіске қосқан үлесі зор. Соғыстың ауыртпалығын көтеріп, бостандықты қорғаған қазақстандық батырлардың есімі әрқашан ел есінде сақталады. Соғыстың алғашқы күндерінен бастап “Барлығы майдан үшін, барлығы жеңіс үшін!” деген ұранмен соғысқа аттанған ерлердің орнын әйелдер, қариялар мен балалар алмастырды. Тыл еңбеккерлерінің де жауды жеңудегі рөлі жоғары. Олар соғыс күндерінің барлық ауыртпалықтарын қажырлылықпен көтеріп, патриотизм үлгісін танытты.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Жақып Б. Публицистикалық шығармашылық негіздері.-Алматы: «Қазақ университеті», 2007.-485 б.
2. Бұлқышев Б. Өшпес өмір.-Алматы: Жазушы, 1965.-148 б.
3. Публицистика периода Великой Отечественной войны и первых послевоенных лет. –Москва: Советская Россия, 1985.- 435с.
4. Казахстан в первый год Отечественной войны против немецко-фашистских захватчиков. -Алма-Ата, 1943.-325с.
5. История Казахской ССР с древнейших времен до наших дней. – Алма-Ата, Наука, 1943. -485 с.

К ВОПРОСУ О СОДЕРЖАНИИ УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКОГО ПОСОБИЯ «ИСТОРИЯ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА РК»

**ПЕРЕСВЕТОВ Н.Н.,
к.п.н., профессор ЗКИГУ**

Цель исследования – обосновать необходимость разработки и выпуска в свет нового учебно-методического пособия по "Истории физической культуры и спорта Республики Казахстан» (ИФКиС РК). Пособие предназначено для студентов пединститутов, университетов, академий и колледжей готовящих специалистов по физической культуре и спорту (ФКиС). Авторами-составителями предполагается определить его место в системе профессиональной подготовки, содержание, архитектонику, межпредметные связи с дисциплинами социально-экономического, психолого-педагогического, спортивно-педагогического и других циклов: «Всеобщей историей», «Историей Казахстана», «Культурологией», «Историей педагогики», «Методикой воспитательной работы». Другими учебными предметами, определяющими содержание профессиональной подготовки специалиста.

Данную работу предполагалось выполнить исходя из требований Болонской конвенции преподавания, кредитных технологий.

Задачи исследования:

1. Обосновать актуальность выпуска нового учебно-методического пособия по истории физической культуры и спорта народов Республики Казахстан;
2. Раскрыть архитектонику и содержание курса лекций, семинарских занятий и самостоятельной работы студентов (СРСР) выполняемой по ранее утвержденной программе;
3. Внести научно обоснованные предложения по активизации учебно-воспитательного процесса, повышения его эффективности, профессиональной направленности преподавания.

В основу исследовательского предположения (научной гипотезы) положено мнение, смысл которого сводится к тому, что с образованием нового независимого государства - Республики Казахстан, возрастает необходимость в разработке новых учебно-методических пособий, курсов учебных дисциплин тесно связанных с историей государства, его культурой и экономикой. Особое место в этом ряду занимает ИФКиС РК содержащая информацию по истории возникновения и развития физической культуры, как общественного явления у народов Казахстана. Курса, отвечающего на вопросы: - Как данное явление возникло и развивалось на данной территории? – Во что оно превратилось? И, во что может превратиться в ближайшем и отдаленном будущем?

Пособие предполагает (в рамках отведенного времени) впитать в себя научные знания по возникновению, развитию физической культуры и спорта с древнейших времен до наших дней. Особое внимание будет отведено новой и новейшей истории ФКиС, участия казахстанских спортсменов в крупных международных соревнованиях, включая Азиатские и Олимпийские игры, Чемпионаты мира и континентов. Роли массовой ФКиС в социально-культурном, образовательном и воспитательном процессах казахстанского общества (В. Гайл, В. Олива, В. Столбов, Н. Кулинко, Л. Кун, М. Таникеев и др.)

В итоге, будущие специалисты получают необходимую информацию тесно связанную с «Историей Казахстана» и «Всеобщей историей физической культуры», которая обеспечит им прочные умения и навыки, возможность использовать научные знания, активно вести воспитательную работу с населением, особенно молодежью. Используя преимущественно средства народной педагогики, массовые формы физической культуры, массовые виды спорта, спорт высоких достижений (4; 5 ;6).

Касаясь мнения высказанного в ожидаемом результате (научной гипотезе) заметим, что поэтому поводу имеется несколько суждений. Ряд авторов считают, что гипотезы могут быть первичные, вторичные и т.д.; гипотезы, подтвержденные и отвергнутые; гипотезы - начальные и конечные. Есть и другие суждения по данной проблеме. (В. Выдрин, Г. Кукушкин, Н. Пономарев, М. Прохорова, В. Ядов и др.)

Касаясь актуальности изучаемой проблемы, еще раз заметим, что несмотря на то, что суверенный Казахстан отметил свой 20-летний юбилей, специалисты ФКиС, так и не получили ожидаемого учебно-методического пособия позволяющего знать историю государства в

тесной связи с культурой физической и особенно спортом высоких достижений. А потребность в таких знаниях имеется и, более того, эта тенденция постоянно нарастает (Рис. 1.).

Место «Истории физической культуры и спорта Республики Казахстан» в системе научных знаний.

(Графическое изображение)

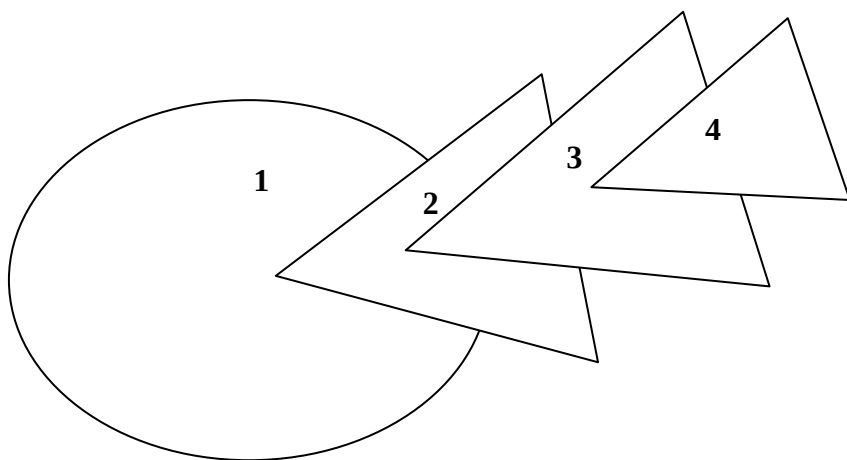

Рис. 1.

Обозначения:

1. Всеобщая история; 2. История Мировой и отечественной культуры; 3. История Казахстана; 3. Всеобщая История физической культуры и спорта; 4. История физической культуры и спорта Республики Казахстан.

В работе по данной проблеме использовались методы научного исследования. Широко применяемые в педагогике, теории и практике

физического воспитания: а) ретроспективный анализ литературных данных и существующего передового практического опыта; б) различные формы опросов (устный, письменный и с помощью анкет); в) психолого-педагогические наблюдения (открытые и скрытые, непосредственные и опосредованные); г) анализ статистических данных и содержания мирового опыта подготовки спортсменов высокой квалификации, проведения и участия спортивных делегаций Республики в крупных международных соревнованиях; метод аналогий и другие методы.

Для выработки обоснованных рекомендаций, обстоятельному анализу были подвергнуты ранее выпущенные в свет учебники и учебно-методические пособия А. Гайла; Б. Голощапова, Ф. Самоукова, С. Синицына, В. Столбова, Н. Кулинко, А. Кульназарова (Казахстан), Ласло Куна (Венгрия), Веры Оливы (Чехия), М. Таникеева (Казахстан) и других авторов. Общее заключение по этой проблеме сводилось к тому, что перечисленными авторами основательно рассматриваются история возникновения и развития физической культуры, спорта, преимущественно европейских и американских государств. И почти нет сведений о государствах существовавших на территории современного Казахстана. Успехах и просчетах суверенного Казахстана на международной спортивной арене. Массовых формах, физической культуры и спорта и их влияния на жизнь современного казахстанского общества (1;3;5.).

Касаясь архитектоники (построения) рассматриваемого учебно-методического пособия, заметим, что в подготовленном нами издании сохранены сложившиеся в исторической науке разделы: «История физической культуры в первобытно-общинном и родовом строе»; «История физической культуры в феодальном обществе»; «Физическая культура и спорт в новой и новейшей истории», «Физическая культура и спорт в Казахстане на современном этапе развития»; «Спортсмены Казахстана на Азиатских и Олимпийских играх». Другие темы.

В учебно-методическом пособии отведено особое место легендарным личностям, оставившим заметный след в физическом воспитании, особенно в спорте высоких достижений (Хаджи Муқан Мунайтпасов (Кажмуқан), Иван Поддубный, Абисалам Нурмуханов, Василий Жиров, Максот Омаров, Илья Ильин, Марат Конлыбаев, Александра Артеменко, Надежда Абдулкина, Евгений Кадяйкин, Увайс Ахтаев, Жаксылык Ушкемпиров, Светлана Подобедова, Зульфия Чишанло, Мая Манеза, Ольга Рыпакова, Серик Сапиев и многие др.).

Организаторам физкультурного движения и спортивным тренерам, наставникам молодежи: Булты-Кулы Шохр, Хамза Мухаметжанов, Тимур Досымбетов, Аманча Акпаев, Темирхан Досмухамбетов, Май Хван, Петр Матушак, Александр Костин, Феликс Суслов, Кадыр Куанышбаев, Люция Каспарова, Кабден Байдосов, Аманжол Бугубаев и др.

Заключая наши умозаключения по вопросам содержания и месте «Истории ФКиС Республики Казахстан», мы еще раз акцентируем внимание на несомненной актуальности включения в учебно-воспитательный процесс учебных заведений готовящих профессиональные кадры по ФКиС. Дисциплины, позволяющей не только осуществлять постоянное самосовершенствование специалистов, но и обеспечивать возможность вести целенаправленную воспитательную работу преимущественно средствами ФКиС. (Рис. 2.)

*Взаимосвязь учебных дисциплин для активизации
воспитательной работы средствами ФКиС*

(Графическая модель)

Рис. 2.

Выводы и предложения:

1. Потребности, вызванные необходимостью совершенствования профессиональной подготовки специалистов по ФКиС, определяют необходимость разработки и выпуска в свет специального учебно-методического пособия - «История физической культуры и спорта Республики Казахстан», которая впитала бы сведения по развитию физкультурного движения с древнейших времен, до наших дней, в тесной связи с «Историей Казахстана»;
2. Данная учебная дисциплина должна, по нашему мнению, иметь отчетливые межпредметные связи со «Всеобщей историей человеческого общества», «Историей Республики Казахстан», «Всеобщей историй физической культуры и спорта», «Историей физической культуры и спорта Республики Казахстан», «Историей педагогики», «Методикой воспитательной работы» и др.;
3. Дисциплина рассчитана на преподавание в соответствие с требованиями Болонской конвенции. Включать в себя две взаимосвязанные части: «Всеобщая история физической культуры и спорта» (Том 1.) и «История физической культуры и спорта Республики Казахстан» (Том 2). Каждая из этих взаимосвязанных частей должна заканчиваться требованиями по выполнению рефератов (курсовых работ, докладов), специальными тестовыми заданиями для оперативной проверки глубины и качества полученных знаний;
4. Предположительно, место изучения дисциплин в расписании учебных занятий может быть: «Всеобщая история физической культуры и спорта» - второй семестр; «История физической культуры и спорта

Республики Казахстан» - восьмой семестр, т.е. на заключительном этапе обучения;

5. Объем учебной нагрузки предположительно будет включать 15 лекций, 15 семинаров, 15 СРСП. Всего – 90 часов за годы обучения.

Есть основание надеяться, что полученные фундаментальные знания будут использованы специалистами для постоянного самосовершенствования, активизации воспитательной работы в молодежных коллективах, особенно учебных заведениях готовящих профессиональные кадры по ФКиС.

Литература: 1. Кун Ласло. Всеобщая история физической культуры и спорта. Перевод с венгерского. Под общ. редакц. В.В. Столбова. – М., Радуга, 1982; 2. Олива Вера. Люди и игры: У истоков современного спорта. Перевод с чешского. – М., ФиС, 1985; 3. Пересветов Н. Азиада-2011: процесс подготовки и воспитательный потенциал Евразийской культуры. В сб: Вестник Западно-Казахстанской гуманитарной академии. Научный журнал. – Уральск, 2010, стр. 137 – 142; 4. Пересветов Н.Н. Воспитательный потенциал олимпийского движения. В сб: «Вестник Западно-Казахстанской гуманитарной академии». Научный журнал. – Уральск, 2010, стр. 186 – 192; 5. Столбов В.В. и др. История физической культуры и спорта. – М., ФиС, 2000; 6. Таникеев М. Спорт, как средство интернационального воспитания молодежи. В сб: «Философско-социологические исследования физической культуры и спорта». Выпуск первый. – М., Советский спорт, 1988, стр.141 – 151;

КЕҢЕС ОДАҒЫНЫҢ БАТЫРЫ - САДЫҚ ЖАҚСЫҒҰЛОВ

А.С. Байбулсинова

**Тарих ғылымдарының кандидаты, М.Өтемісов
атындағы БҚМУ, Орал қаласы**

Адамзат тарихында ірілі - уақты он бес мыңға жуық соғыстар өткен екен. Бірақ солардың ішінде ауқымы, құрбандықтары мен алапаттығы жөнінен ең жантүршігерлігі екінші дүниежүзілік соғыс және олардың ажырамас бөлігі болған Ұлы Отан соғысы болды. Осынау қырғын тұрғысында жүздеген кітаптар мен мыңдаған мақалалар жазылды, естеліктер мен құжаттар жинақтары жарық көрді. Алайда сол бір сұрапыл соғыстың барысы мен зардаптары туралы қанша рет айтып, жазылса да күрмеуі көп қан майдан мен тылдағы халықтың ерлігін айтып тауысу мүмкін емес шығар.

Қазақстанның басқа жерлердегідей, Батыс Қазақстан өңірінде де соғыстың алғашқы күні-ақ халық жиындары мен ереуілдер өтіп, онда жүздеген қазақ жастары Отанды қорғауға дайын екенін білдіріп, еріктілер тізіміне жазыла бастады.

Мысалы, мұрағат құжаттары бойынша соғыс басталған, яғни 22 маусым күні Ақтөбе қаласында өткен жалпы қалалық жиынға 20 мыңнан астам халық жиналса, Гурьев облысының Мақат кәсіпшілігінде -1500 адам, Форт-Шевченкода 3000 адам қатысқан жиындар өтілді. Батыс Қазақстан облысындағы іргелі оқу орны - Орал пединститутында да арнайы жиындар өткізілді [1, 14 б.]. Мұндай жиындар Батыс Қазақстан аймағындағы барлық өнеркәсіп және оқу орындарында өткізіліп, мыңдаған еріктілер өз өтініштерімен әскери комиссариатқа тіркеле бастады. Табиғатынан нәзіктілік пен батырлықты байқатқан батыстың жас өрен бозбалалары мен қыздары да ел басына қауіп төнген уақытта қайсарлық танытып, майданға аттануға өз өтініштерін білдірді. Гурьев қаласында да соғыстың алғашқы күндерінде 23 қыздан майданға жіберу туралы өтініш түссе, Ақтөбе қалалық әскери комитетке түскен 392 арыздың, 90-ы отбасын құрған әйелдерден болды [2, 36 б.]. Бұл деректер арқылы Батыс Қазақстандықтардың Отанға деген патриоттық сезімдерінің жоғары болғандықтарын көруге болады.

Осындай соғыстың аласапыран алғашқы күндерінде өз еркімен майданға әскерге жазылып, ел қорғауға аттанған өрімдей

бірқатар жастардың ішінде Батыс Қазақстандық Таскала ауданының тумасы –Садық Шәкелұлы Жақсығұлов та болды. С.Ш. Жақсығұлов 1924 жылы Жаңақала ауданында дүниеге келген. Ол 1926-1927 жылдары Жаңақала ауданынан ауып №20 ауылмен ата-анасымен Таскала жеріне көшіп келгенде екі-ақ жаста екен [3, 2 п]. Кейін бала Садық Қисықсай, Жұмалы, Қалмақшабын, Аяқ деген ауылдарда өсіп ер жетеді. С.Жақсығұлов 7 сыныпты бітіріп, еңбекке араласып, ауылдың үлкендерімен бірге заманның қиындығына мойынсұнып бар ауырпалық жүгін мойына алады [4, 5 б]. Яғни, №500-кеңшардағы қой сүтінен брынза (ірімшік) шығаратын цехта екі ауысымда мастер болып қызмет жасайды [3, 2 п]. Ол қызмет жасаған цехтағы станокта престелген ірімшіктер дымқыл кенеп матамен қымталып, Шипова станциясына келіп арнайы тоқтайтын әскери эшелондар вагонына тиелген. Әрбір өткен эшелондағы әскери киім кигендерге қызыға қарайтын және күнде өзі көріп жүрген елдің, тумаларының ауыртпалықтарын соғыстың кесірі деп кектенген. Сөйтіп, жастық жалынының екпініме, әлде өз тумаларымен қандас бауырларының кегі ме, әйтеуір, Садық әскери пункттің жазба үстеліне барып, майданға әскер қатарына қосылғысы келетінін білдіреді. Ақыры 1942 жылдың 7 қарашасында Садық Жақсығұлов 18 жасқа толып, Селолық Кеңестің төрайымы Хамида Үмбеталиеваға барып, әскер қатарына сұранып, өз еркімен жазылады. Сөйтіп, 1942 жылдың 10 қыркүйегінде бір топ ауылдас жігіттермен бірге әскери эшелонмен майданға аттанып кетеді. Алдымен оларды эшелонның әскерилері Орынбор қаласына алып келеді. Мұнда майданға жауынгерлер дайындайтын полктың кіші командирлерін жаттықтыратын курсқа тіркеледі. Аталған курсты өте жақсы аяқтап, ол кіші сержант шенін алады. 1943 жылдың наурызында Садық Жақсығұлов қаруластарымен бірге майдандағы ұрыс алаңына аттанып, Отанды қорғаудағы ерен ерліктерімен атағы жер жарған 73-гвардиялық Сталинград Қызылтулы атқыштар дивизиясына келіп қосылады. Шілде айының орта шенінде жан-жақтан жаудың қыспағында қалған дивизия әскерімен бірге ұрысқа түседі. Ол осы уақыттан бастап І атқыштар баталионы, 209 Абгаировский гвардиялық І атқыштар полкінің миномет ротасында командир болып тайғайындалады [3, 2 п]. Бұл атқыштар полкі 73 Сталинград атқыштар дивизиясының құрамына кіреді. Батыс Қазақстан облыстық мемлекеттік мұрағатында жинақталған Садық Жақсығұловтың жеке құжатында (39 қор, 1 тізімдеме, 8 іс) Ұлы Отан соғысында 1943 жылы наурызда Далалық Воронеж және 2-ші

Краинский фронтында шайқастарға бастап кіріскендігі жазылады. Ал жалпы Қызыл әскер құрамына 1942 жылдың 6 тамызында тіркелген [3, 2 п]. Аталған 73 гвардиялық Сталинград атқыштар дивизиясын 1943 жылдың 17 сәуірінен бастап генерал-майор Ғ.Б.Сафиуллин басқарады. Генерал-майор Ғ.Б.Сафиуллин ол кезде корпусты Днепрдан өткізіп, плацдармды ұстап, кеңейткені үшін Кеңес Одағының Батыры атағына ие болады.

Сталинград операциясының қорғаныс шабуылдау шайқастарына Қазақстан жерінде құрылған 73 гвардиялық атқыштар дивизиясымен қатар, 27, 72 атқыштар дивизиялары, 292 және 387 атқыштар дивизиясы, 81 атты әскер дивизиясы, 74 теңіздік атқыштар бригадасы, 152 атқыштар бригадасы, 129 миномет полкі мен 156 дербес көпір құрылысы батальоны қатысты[5,49 б.] .

Әскерилердің құрамында жерлесіміз Садық Жақсығұловта болған Сталинград түбіндегі Қазақстандықтардың ерлігі аңызға бергісіз. Оның ішінде Қазақстанның оңтүстігінде құрылған полковник Ғ.Сафиуллин басшылық еткен солдаттар мен офицерлер өшпес даңқа ие болды. Дивизияның төрттен бір бөлігі қазақ халқының қайсар, батыл ұлдарынан жасақталды. Сталинград шайқасында жауынгерлер жаудың 20 мыңға жуық солдаты мен офицерлерінің көзін құртты, 120 танкіні, 12 самолет, 800-ге жуық автомашиналарды дойды және жақты. Халық Комиссариатының Жарлығы мен 38 атқыштар дивизиясы (алматылық) жауынгерлер ерлігі үшін 73 гвардиялық атқыштар дивизиясы болып қайта құрылды, ал Сталинградтық қоғамдық ұйымдардың өтініші бойынша дивизияға Сталинградтық деген атақ берілді. Майдан даласындағы ерен ерліктері үшін 29 дивизия (ақмолалық) 72 гвардиялық болып қайта құрылды [5, 49 б.].

1943 жыл 14 наурызда полковник Ғ.Б.Сафиуллиннің шені жоғарылап, оның орнына дивизияны генерал полковник С.А.Козак қабылдап алады. Бұл Сталинградты азат етіп дивизия әскерлерінің Белгород бағытына шыққан тұсы болатын [4, 20 б.]. Сол кезде миномет расчетының командирі кіші сержант Садық Жақсығұлов осы генерал полковниктің бастауымен Белгородтан Австрияға дейін қанды ұрыстарға қатысады. Кеңес Одағының Батыры атағын да осы генералдың тұсында алады. Осы қан күйлы кезеңдердегі ұлтарактай болса да жерді сақтап қалуға тырысып, фашисттерге кері соққы берген жантөзгісіз жанталас кезеңнің қаһарманы Садық Жақсығұловтың өзі автобиографиясында «1943 жылы 25 қыркүйекте Полтава облысы, Кишинский ауданы, Старый Орлик станциясында әуеден және қарсы

беттен атқылаған жаудың қардай бораған оғына қарамастан әскерлер дивизия командирі С.А.Козактың басқаруымен Днепрді кешіп өте бастады. Днепр өзенінің суы аласұрып, қайнап жатты, құтты су бетінде жүзіп жүрген жауынгерлерді жұтып жатқандай, әрі өзеннің түсі бояп қойғандай қып-қызыл. Днепрден өз жауынгерлеріммен жанталасып алға ұмтылып, минометпен қарсы бетке атқылай бердім. Ойым тек көздеген объектіге жету және жау тылын бұзып өту болатын» [3, 2 п] – деп жазады. Келесі күні 26 қыркүйекте Днепрдің шығыс жағалауына орналасқан Кеңес әскерін ығыстыру үшін, фашистік Германия жүздеген атқыштар әкеліп төгеді. Қиян кескі шайқаста Садық Жақсығұлов қатты жараланады. Бірақ соған қарамастан өз жауынгерлерін бастап, шебер ұйымдаса отырып, минометпен жау тылына қарай оқ жаудырып, Кеңес әскерлерінің алға жылжуына жағдай жасайды. Сөйтіп немістер шабуылы тойтарылады. Алайда, шайқас мұнымен бітпейді. Үздіксіз әскерлерін әкеліп төккен неміс армиясы бұл дистанцияда қазан айының ортасына дейін табан тіресе шайқасады. 1943 жылдың 5 қазанында қарсыластар (немістер-А.Б.) жаяу атқыштар күшін күшейтіп, С.Жақсығұлов басқаратын I минорасчет атқыштар баталионына қарсы 8 рет шабуылған шығады. Бірақ, жаудың бұл әрекетіде сәтсіз аяқталады. Жауынгер минометшілерді басқара отырып, Садық Жақсығұлов ерлікпен күресіп, жаудың екі ірі колибрлі пулемет нысанын, 1 қару жарақ тиеген автомашинаны, 30 дан астам неміс солдаттарымен офицерін жайратады.

Сталинград түбіндегі жеңіспен басталған түбегейлі бетбұрыс 1943 жылдың жазында Курск иеніндегі шайқаспен аяқталды. Неміс командованияесі Курск доғасының Орел және Белгород аудандарынан соққы беру арқылы Кеңес әскерлерін талқандап, стратегиялық белсенділікті қолға алуды, сөйтіп соғыстың барысын өз пайдасына шешуді ойлады. Курск иенінде фашистік Германия 50, соның ішінде 17 танкілік дивизияны жинақтады. Бұл бағытта олардың танкілерінің 70%-ы, ал самолеттерінің 65%-ы шоғырландырылды. Әсіресе, немістер өздігінен жүретін «Фердинанд» қаруымен, «Тигр», «Пантера» сияқты жетілдірілген танкілерге үміт артты [5, 50 б].

1943 жылдың 10 қазанында Днепропетровск облысының Верхнеднепровск ауданы Бородаевск хуторы ауылының маңында неміс әскерлері көптеген танкімен, ауыр қозғалатын қаруларын орналастырып, «Фердинанд» деп аталатын өздігінен жүретін қарумен атқылап, С.Жақсығұловтың минометтерін жарып жібереді. Іс насырға шауып Кеңес жауынгерлеріне үлкен қауіп төнген кезде, ол еш

ойланбастан, тез әрекетке көшіп, алдыңғы шепке шығып «Фердинандқа» қарай ұмытылып, қолындағы гранатамен атқылып, оны талқанда йды. Сөйтіп, жаудың басты нысаны ауыр қару жарақ техникаларын біртіндеп қирата жайпап, әскерлердің алған қарай жүруіне жағдай жасап, немістерді кейін шегіндіре береді. Осы шайқаста алға қарай ұмтылған оның жауынгерлері алдыңғы шептен соққы берген өзгеде дивизиялармен тоғысып, жан-жағынан қысымға қалған неміс әскерлерін қирата жеңеді. Жау әскері позицияны тастап кетуге мәжбүр болады. Осы ұзаққа созылған және Отан соғысындағы ең ауыр шайқаста көрсеткен қайсар ерлігі үшін I атқыштар миномет баталионының командирі Садық Шәкелұлы Жақсығұловқа «Ленин ордені» мен Кеңес Одағының Батыры атағы беріледі [3, 2-3 пп].

Өмір мен өлімнің арасында әр күн, әр сағат сайын оққа кеудесін тосып, жарық әлеммен қош айтысатын сәттерінде 1944 жылы 7 наурызда жазған хатында: «Құрметті көруші ақама, Ақ мамама, қарындасым Қанзиба, Қазима, інілерім Жанабай, Жанәбілге! ... Менде аман, денім сау. Сіздің ардақтай тәрбиелеп, өсірген арқаңызда міндетімізді сіздің қасыңызда өтемегенімен, Отан алдында өтеп, бүгін Советтер Союзінің ордені «Алтын Жұлдыз» медалімен нағратталдым. Қазіргі уайымым сендердің ауылдағы амандықтарың. Қош, мама, уайымдама. Балаң Садық. 7.III. -44.» десе, келесі бір хатында, қарт жауынгер Садық Жақсығұлов былай жазады: «... Нағыз театрдың ішіндемін. Жері өте қолайсыз, таулы, орманды, батпақты, бірнеше қиындықтарды өтіп, негізгі міндетімді орындап келемін....10 күні сағат 2-де ұрыс даласында атыс позициясынның ішінде отырып, жазып отырмын, атака алдында. Қош, аман болыңыздар. Жазған балаң – Садық. 10.04. 45 жыл.» [3, 55 п].

Осы бір сұрапыл кезеңде, 1943 жылғы күзде Украинаның Ұлы өзеніндегі шайқаста Днепрден бірінші болып өткендердің қатарында қазақстандық 8,72, 73 гвардиялық дивизиялары болды. Осы ұрыста ерлік көрсеткен 2 438 жауынгер Кеңес Одағының Батыры деген атаққа ие болды. Соның ішінде 123 жауынгер қазақстандық болатын. Киевті 1943 жылдың 6 қарашасында кеңес әскерлерінің жаудан азат етуі – Днепрдегі жеңістің басты нәтижесі [5, 51 б]. Курск түбінде неміс-фашист әскерлерін талқандаудың нәтижесінде Қызыл Армияның Днепрге шығуына байланысты Отан соғысындағы түбегейлі бетбұрыс аяқталды. Қызыл Армия фашистік Германияны толық талқандауға дейін стратегиялық белсенділікті өз қолына мықтап ұстады. Бұл шайқастар 50 күнге созылғанымен, техникамен жабдықталуы, соғыс

қимылдарының өрістеуі ешқандай шайқасқа тең келмейді. Бұған екі жақтан 4 миллион адам, 69 мың зеңбірек және миномет, 13 мыңға жуық танкі, 12 мыңдай самолет қамтылған. Шайқаста 30 неміс-фашист дивизиясы талқандалған. Ерлігімен батылдығы үшін, 100 мың Кеңес жауынгері ордендермен, медальдармен марапатталған [5, 52 б.]. Сол шайқастарда ерлікпен күрескен Кеңес жауынгерлерінің жартысынан жуығы өз өмірлерін осы майдан даласында қиды. Ал құдайдың қалауымен, жерлесіміз, Садық атамызға еліне оралып, бала шағасының қасында, халқының ортасында болып, еліміздің бейбіт күні мен жұрттың тыныштығын, мемлекетіміздің тәуелсіздікке қол жеткізген асқақ мақсаттары орындалған бақытты сәттерін көруді бұйырыпты. Соғыстан еліне 1946 жылы аман есен оралып, денсаулығына байланысты запастағы офицер болып тіркеледі. 1960 жылы Қазақ КСР КП ОК жанындағы облысаралық партия мектебін аяқтап, өмірінің соңына дейін бар ғұмырын елге қызмет жасауға арнайды. 2009 жылдың 30 қаңтарында өзінің өсіп-өркендеген мекені Таскала ауданы, Каменка ауылында дүниеден озып, сонда жерленген.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Аликулова Н.С. Ұлы Отан соғысы жылдарындағы Батыс Қазақстанның әлеуметтік – экономикалық жағдайы. Т.ғ.к. ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертацияның авторефераты. – Орал, 2010. – 30 б.
2. Қозыбаев М.Қ. Майдангер студенттер. – Алматы, «Мектеп», 1985.
3. БҚО ММ 39 қор, 1 тізімдеме, 8 іс.
4. Нәріков А. Садық Жақсығұлов. Очерк. – Орал, 2010. 48 б.
5. Төлентаева К. Қазақстан тарихы. Оқу құралы. –А., «Зият-Пресс», 2006. -168 б.